

УКРАЇНЬСЬКА АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Украинский
журнал
международного
права

Ukrainian
Journal of
International
Law

Міжнародно-правові стандарти
поводження з тваринами та їх
захисту і практика України
2013

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО
СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ

INTERNATIONAL LAW
COMPARATIVE JURISPRUDENCE

Науково-практичний журнал
Заснований у 1992 році
Виходить чотири рази на рік

Рекомендовано до друку
Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Заслужений юрист України, Голова Президентської Ради Української асоціації міжнародного права, професор, член-кореспондент НАПрН України

О.В. ЗАДОРЖНИЙ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

заступник головного редактора, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник О.О. ГРІНЕНКО	доктор юридичних наук, професор А.Я. КАПУСТІН
доктор юридичних наук, професор В.Ф. АНТИПЕНКО	доктор юридичних наук, професор Т.С. КИВАЛОВА
доктор юридичних наук, професор М.О. БАЙМУРАТОВ	доктор юридичних наук, доцент О.В. КИЇВЕЦЬ
доктор юридичних наук, професор, Іноземний член НАН України У.Е. БАТЛЕР	доктор юридичних наук, професор В.І. КИСІЛЬ
доктор права, професор І.Г. БІЛАС	кандидат юридичних наук, доцент О.В. КРЕСІН
доктор юридичних наук, професор О.М. БІРЮКОВ	доктор юридичних наук, професор Г.І. КУРДЮКОВ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України М.В. БУРОМЕНСЬКИЙ	доктор юридичних наук, професор РЕНЕ МАТЕОТТИ
доктор юридичних наук, професор В.Г. БУТКЕВИЧ	Науковий співробітник Інституту Світової Торгівлі, Університет Берна, Швейцарія СОФІЯ МАТЕОТТИ
доктор юридичних наук, доцент О.В. БУТКЕВИЧ	кандидат юридичних наук, доцент М.О. МЕДВЕДЕВА
доктор юридичних наук, професор В.А. ВАСИЛЕНКО	доктор юридичних наук, професор О.О. МЕРЕЖКО
кандидат юридичних наук, доцент В.В. ГАМУРАПІ	доктор юридичних наук, професор В.В. МИЦИК
кандидат юридичних наук, доцент М.М. ГНАТОВСЬКИЙ	доктор юридичних наук, професор В.І. МУРАВИЙОВ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В.Н. ДЕНИСОВ	доктор юридичних наук, професор Л.Д. ТИМЧЕНКО
доктор юридичних наук, професор А.І. ДМИТРІЄВ	доктор юридичних наук, професор В.Л. ТОЛСТИХ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України А.С. ДОВГЕРТ	доктор юридичних наук, КАТЕРИНА ХОЛЬЗЕР
	доктор юридичних наук, професор ЕНГЕЛА ШЛЕММЕР

ЗАСНОВНИКИ:

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація міжнародного права»
Юридична фірма «Проксен»

Свідоцтво про державну реєстрацію № 5151 КВ від 27.09.2001 р.

Редакція:
02139, Київ-139, вул. Кибальчича, 12А, тел/факс +38044 -2530698,
електронна пошта: jusintergentes2013@gmail.com

ЗМІСТ

<i>Буткевич Ольга Володимирівна</i> Поводження з тваринами та їх захист в контексті міжнародного права	5
<i>Грінєнко Олена Олексіївна, Мірошніченко Оксана Петрівна</i> Формування етичного ставлення до тварин: міжнародно-правовий та внутрішньодержавний аспекти	12
<i>Забара Ігорь Николаевич</i> Распространение информации о защите животных: международно-правовой аспект	17
<i>Бабін Борис Володимирович</i> Правові проблеми комерційної експлуатації морських ссавців в Україні	20
<i>Толстых Владислав Леонидович</i> Защита животных и международное право	25
<i>Гамурарь Виталий</i> Положения международного права, применяемые во время вооруженных конфликтов, в свете их совместимости с нормами, регулирующими защиту окружающей среды	28
<i>Короткий Тимур Робертович</i> Организационно-правовые вопросы защиты животных в Украине: роль юристов в институционализации движения по защите животных	33
<i>Мацко Анатолій Степанович</i> Відповідальність у міжнародному праві за контрабанду тваринами: боротьба з «чорним ринком»	40
<i>Данченко Тетяна Володимирівна</i> Відповідальність за жорстоке поводження з тваринами	45
<i>Білоцький Сергій Дмитрович</i> Екологічно орієнтована енергетика та її вклад в зоозахист: міжнародно-правові аспекти	48
<i>Спектор Ольга Михайлівна</i> Регіональні угоди з захисту тварин	54
<i>Шелудченкова Аліна Сергіївна</i> Захист тварин в законодавстві України	57
<i>Кривак Володимир Віталійович</i> Практика в сфері захисту тварин в Україні	60
<i>Копилян Вадим Анатольевич</i> Цели и особенности назначения наказания за жестокое обращение с животными по уголовному законодательству Украины	62
<i>Метелева Татьяна Александровна</i> Защита животных как моральная проблема и ее правовые аспекты в свете европейского опыта	66
<i>Хендель Наталія Володимирівна</i> Регламентация проведения экспериментов над тваринами: міжнародні та національні правові стандарти	71

<i>Козак Юлія Василівна</i> Міжнародні стандарти у сфері захисту тварин	77
<i>Зубченко Надежда Игоревна</i> Сравнительно-правовой анализ законодательства государств в сфере обращения с животными	80
<i>Каланча Світлана Геннадіївна</i> Досвід Німеччини в вирішенні питання безпритульних тварин	84

Ольга Буткевич

Поводження з тваринами та їх захист в контексті міжнародного права

«Справжнє призначення права полягає не в охороні інтересів, а у здійсненні справедливості. Проте справедливість не зможе бути реалізованою, якщо людина не візьме під свій захист тварин».

П.В. Безобразов «Про права тварин».

Вступ. Наведене висловлювання використано на початку цієї роботи не тільки тому, що справедливість, про яку в ньому йдеться, є ключовою категорією міжнародного права, його імперативним принципом. І, навіть, не тому, що автор цих рядків – відомий російський історик-візантієвіст П.В.Безобразов – одним з перших звернувся до проблеми правового захисту тварин у дослідженні «Про права тварин», опублікованому в Москві у 1903 р. Але й тому, що саме його авторство є символічним доведенням зв'язку міжнародного права і зоозахисної проблематики, зв'язку, який для одних є надуманим, для інших – неможливим, треті вважають, що між цими сферами немає і не може бути нічого спільного. Адже П.В.Безобразов не лише є представником відомого в науці міжнародного права роду (його батько академік В.П.Безобразов був одним із засновників Інституту міжнародного права в м.Гент), але й сам є автором низки робіт з історії цього права та міжнародно-правових відносин («Про зносини Росії і Франції» 1892 р., «Розділ Туреччини» 1916 р., «Росія та Англія» 1892 р. та ін.) [1, С. 449-450, 625].

Виникає питання де, якою мірою і у який спосіб питання статусу, поводження з тваринами та їх захисту врегульовуються міжнародним правом. І, закономірно, першою відповіддю на нього буде, що це – галузь міжнародного права навколишнього середовища, адже її предметом виступає «охорона навколишнього середовища і раціональне використання природних ресурсів» [2, С. 502]. Втім, якщо говорити про статус та захист тварин, то норми щодо їх встановлення можна класифікувати на три категорії у відповідності до особливостей видів тваринного світу: 1) *захист тварин (видів), яким загрожує вимирання* (Міжнародна конвенція про регулювання китобійного промислу 1946 р., Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р., Конвенція про охорону тюленів Антарктики 1973 р., Угода про збереження білих ведмедів 1973 р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, які перебувають під загрозою зникнення 1973 р., Конвенція про охорону біологічної різноманітності 1992 р. та ін.); 2) *захист диких видів тварин* (Міжнародна конвенція про охорону птахів 1950 р., Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі 1979 р., Боннська конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин 1979 р., Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 р., та ін.); 3) *захист домашніх тварин* (Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1992 р.). Якщо перші дві категорії сьогодні належать до галузі міжнародного права навколишнього середовища, то з правовою приналежністю категорії домашніх тварин визначитися дещо складніше.

Особливість домашніх тварин в якості об'єкту правового захисту полягає у їх близькості до людини, ареалу проживання і соціуму людини та їх власного ступеню соціалізації. Скажімо, коли мова йде про захист тварин від жорстокого поводження, то це природоохоронна норма («право» тварин) чи норма прав людини (про захист моральності населення); коли йдеться про регулювання чисельності тварин, зменшення кількості безпритульних – то це захист благополуччя тварин чи право людини на безпечне довкілля, збереження здоров'я населення і т.п.? І до якої галузі належить захист тварин – до цивільного права (тварина, як власність людини), кримінального права (криміналізація жорстокого поводження з тваринами), до галузі прав людини (з міркувань вже наведених), до права навколишнього середовища (що містить десятки джерел з цієї тематики) і т.і.?

БУТКЕВИЧ Ольга Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.

© О. Буткевич, 2013

Можна побачити, що на ці питання почало давати відповідь сучасне міжнародне право.

1. Сучасні тенденції міжнародного права. Однією з тенденцій сучасного міжнародного права є його *фрагментація*, або поширення на ті сфери, які раніше ним не охоплювалися. Це проявляється, зокрема в появі нових інститутів та галузей цього права. Більше сфер стали підлягати міжнародно-правовому регулюванню, свідченням чого є поява нових його галузей (міжнародне природоохоронне право чи право довкілля, міжнародне економічне, кримінальне, атомне право та ін., розширення сфери міжнародного захисту прав людини тощо). Також цей процес включає в себе встановлення прямої дії норм міжнародного права у внутрішньодержавній сфері, встановлення примату цього права, що найбільш яскраво проявляється у галузі прав людини.

Комісія міжнародного права ООН, яка у 2006 р. опублікувала доповідь «Фрагментація міжнародного права: складнощі, зумовлені диверсифікацією і розширенням сфери охоплення міжнародного права» дійшла висновку, що це явище є наслідком стрімкого збільшення сфери дії цього права впродовж кількох десятиліть (чому сприяв процес кодифікації і прогресивного розвитку міжнародного права, глобалізація). У Доповіді зазначалося, що фрагментація має як позитивні, так і негативні риси: «...створює небезпеку конфліктуючих та колізійних норм, принципів, нормативних систем та інституційних практик. З іншого боку, вона відбиває стрімке поширення міжнародно-правової діяльності на різноманітні нові сфери і диверсифікацію її об'єктів та техніки» [3].

Зокрема вже майже не залишилося критиків ідеї про сформованість «міжнародного права навколишнього середовища – відносно нової і водночас динамічної галузі сучасного міжнародного права» [4, С. 15]. Ще в минулому столітті в науці цього права було визнано, що «навколишнє середовище є об'єктом міжнародних правовідносин» [5, С. 282]. А його сучасні дослідники говорять про те, що «однією з характерних особливостей сучасного етапу розвитку міжнародного екологічного права є подальше розширення кола міжнародних відносин, врегульованих даною галуззю міжнародного права» [6, С. 23]. В норми щодо захисту окремих видів флори та фауни формуються у відповідні підінститути.

Тут цікавим є звернутись до особливостей механізму формування цієї галузі. Нові галузі міжнародного права виникають, головним чином, внаслідок двох чинників: 1) науково-технічного розвитку (міжнародне повітряне, космічне, атомне право та ін.) та 2) розвитку і ускладнення міжнародної правосвідомості (міжнародне право захисту прав людини, гуманітарне, кримінальне право, право міжнародної безпеки та ін.). Право навколишнього середовища, як видається, поєднує ці два чинники: норми щодо запобігання забрудненню, іншим негативним впливам на довкілля, зменшення ризику техногенних катастроф виникають внаслідок першого з них, а норми щодо захисту тварин – внаслідок другого.

Втім окрім глобалізації, збільшення взаємозалежності країн світу є й інше пояснення розширення сфери дії міжнародного права. Так, багато правових категорій, ідей *з'являються вперше у міжнародному праві*, і лише потім запозичуються внутрішньодержавними правовими системами. Це пояснюється особливостями міжнародного права, яке покликане врегульовувати різні за своїм характером відносини між різноманітними (за формою і природою) суб'єктами, і від часу своєї появи повинно було виробити інститути і процедури більш ліберального, координаційного характеру, а його джерела мають природу узгодження, а не владного припису, як це є у внутрішньодержавних правових системах. Такі особливості міжнародного права породжують в ньому правові елементи для уможливлення спілкування між різними соціумами і народами. Якщо у внутрішньому праві, яке регулює відносини у порівняно однорідному соціумі, регулювання можливе за допомогою створення владних приписів (нерідко, без урахування реальних інтересів громадян чи юридичних осіб), норм релігії, етнічних звичаїв, місцевої моралі та етики, то у міжнародному праві, суб'єктами якого вступають різні соціуми, таке не можливе. Тут не можна врегулювати відносини волею влади (внаслідок відсутності такої та суверенітету учасників міжнародних відносин), нормами релігії (суб'єкти міжнародного права представляють різні релігійні системи, а у певні історичні періоди – протиборчі), і, відповідно етнічними звичаями чи нормами моралі, етики якогось одного народу. Цьому праву від початку його існування необхідно було виробляти норми регулювання на компромісній основі. Відповідно багато правових категорій мають своє походження саме з міжнародної сфери. До таких слід віднести: захист прав людини, норми щодо гуманізації військових дій (які у т.ч. поширюються на воєнні конфлікти не міжнародного характеру), захист довкілля, морського, повітряного, космічного простору, процедурні аспекти мирного вирішення спорів, арбітражної, посередницької та третейської процедур, екологічних прав людини та ін. [7].

До таких сфер сьогодні належить і захист тварин – передусім домашніх (поряд із захистом окремих видів фауни, що вже став складовим інститутом міжнародного екологічного права або права навколишнього середовища), правове забезпечення якого набуває все більшої регламентації у міжнародно-правовій сфері.

Новою тенденцією у сучасному міжнародному праві стало все більш активне його звернення до *поняття міжнародних стандартів*. Воно прагне використовувати усі можливі засоби регулювання міжнародних відносин, у т.ч. не юридичні, а й, зокрема, морально-політичні зобов'язання держав. Наприклад, «кодифікації та

прогресивному розвитку міжнародного права можуть сприяти правила у вигляді стандартів, що сформувалися у результаті практики держав у різних сферах співпраці. Такі стандарти часто фіксуються у рекомендаційних резолюціях міжнародних організацій, наприклад, у резолюціях органів ООН та її спеціалізованих установ. Однак, стандарти як правила поведінки можна зустріти і у чинних міжнародних договорах. Більше того, стандарти формуються і як міжнародно-правові звичаї на основі відповідної практики держав» [8, С.13]. Це досить «зручний» винахід сучасного міжнародного права – коли складно досягти згоди стосовно створення міжнародно-правового джерела, можна вдаватися до політичних чи моральних зобов'язань, міжнародних узвичаєнь тощо. Тому першими сферами, в яких набули поширення міжнародні стандарти стали захист прав людини (зокрема соціальні права), вирішення проблем навколишнього середовища, впливів людини на природу, протидія корупції та ін.

Так, під міжнародно-правовими стандартами розуміють «різновид міжнародних норм, які є складовою міжнародного права. Разом з тим застосовується і та частина міжнародних загальних правил, яким ще не надана юридична сила. ...багато міжнародно-правових стандартів за ступенем своєї юридичної сили диспозитивні, що означає право держав у своїх взаємних відносинах на основі міжнародного договору змінювати, доповнювати чи скасовувати визначений стандарт або вводити замість нього новий» [8, С. 15-16, 17]. Через цю свою особливість вони можуть використовуватися у якості модельних актів для розробки міжнародних нормативних актів і національного законодавства.

Під категорію міжнародно-правових стандартів підпадає велика частина норм права навколишнього середовища. Так, з одного боку, один з основних принципів міжнародного права проголошує виключний суверенітет держави над її природними ресурсами, а з іншого – їх захист є об'єктом інтересу усього людства. Для вирішення цієї розбіжності часто складно використовувати суто юридичні засоби. Відтак, саме характер міжнародно-правових стандартів носять багато правил цієї галузі.

2. Захист тварин в міжнародному праві, як частина права навколишнього середовища. Питанню захисту окремих видів тварин (біорізноманіття) присвячено десятки міжнародно-правових актів, а сам цей інститут починає формуватися з 70-х рр. минулого століття, коли було укладено перші міжнародні договори (регіонального та універсального типу, міждержавні договори та угоди в рамках неурядових організацій) про захист тих чи інших видів фауни: Міжнародна конвенція про захист птахів 1950 р., Європейська конвенція про захист тварин при міжнародних перевезеннях 1968 р., Конвенція про збереження Антарктичних тюленів 1972 р., Угода про збереження білих ведмедів 1973 р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, які перебувають під загрозою зникнення 1973 р., Конвенція про міжнародну торгівлю дикими видами фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення 1975 р., Конвенція про захист всесвітнього культурного і природного спадку 1979 р. та багатосторонні і двосторонні угоди на її розвиток, Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин 1979 р. (Боннська конвенція), Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі 1979 р., Всесвітня стратегія охорони природи 1980 р., Всесвітня хартія охорони природи 1982 р., Договір про збереження тюленів у Вадденському морі 1990 р., Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р., Міжамериканська конвенція про захист і збереження морських черепах Карибського моря 1998 р., Конвенція про збереження запасів далеко мігруючих риб і управління ними в західній і центральній частині Тихого океану 2000 р., Міжнародний пакт по навколишньому середовищу і розвитку 2010 р. та ін. [2, С. 518-530; 4, С. 396-442; 6, С. 219-223].

Спершу в міжнародному праві склався інститут захисту окремих видів тварин, як правило, тих, яким загрожує знищення. Потім, з розвитком міжнародної правосвідомості цей захист став розповсюджуватися на інші види тварин і, зокрема, на домашніх тварин.

За висновком дослідниці міжнародного права навколишнього середовища М.Медведевої захист тварин за міжнародним правом має тривалу історію. Зокрема, захист окремих видів тварин було передбачено едиктами давньоіндійського царя Ашоки (III ст. до н.е.), класичними християнською та ісламською традиціями, перші конвенції зі збереження рибних ресурсів у Європі датуються серединою XIX ст., з початку XX ст. датуються перші міжнародні договори зі збереження певних видів птахів і т.д. [4, С. 30-33]. Так, у стародавній Індії, відповідно до Законів Ману вбивство окремих видів тварин підлягало покаранню, як і вбивство людини з нижчих каст (щудри): «Убивши кішку, іхневмона, блакитну сойку, жабу, собаку, крокодила, сову або ворону, слід виконувати покаяння, передбачене за вбивство щудри» [9, С.239-241].

З точки зору рівності усіх створінь перед богом, чи божественності будь-якої форми життя розглядали статус тварин ті правові системи, що перебували у тісному зв'язку з релігією (іслам, канонічне право). Так, у Корані стверджується: «Немає звіра на Землі, ані птаха в небі, є такі ж істоти, як ви самі, і всі вони повернуться до бога» (Коран, 6:38). Подібні ж ідеї висловлювали і християнські мислителі – Августин Блаженний, Св. Франциск Ассизький, Св. Фома Аквінський та ін.

На наступному етапі – з середини XIX ст. укладаються перші міжнародні договори стосовно використання фауни у промислових цілях. Цей етап характеризується тим, що «перші угоди з охорони навколишнього

середовища були спрямовані передусім на охорону видів фауни, що вважалися цінними з погляду споживання і торгівлі» [4, С. 33].

Наступний етап в розвитку інституту захисту тварин як частини права навколишнього середовища полягає вже в спрямованості на міжнародно-правовий захист видів, яким загрожує вимирання (з середини ХХ ст.), основна ідея якого збереження біорізноманіття. Так, неурядова організація Міжнародний союз охорони природи розробив 1996 р. «Червону книгу фактів», у якій види, що потребують охорони набули класифікації: а) види, що зникають, б) рідкісні види, в) види, що скорочуються, г) види, ступінь, загрози яким не встановлена.

Як видно з наведеного, в міжнародному праві навколишнього середовища на перших етапах його становлення мова йшла лише про охорону й захист тих видів тварин, яким більшою чи меншою мірою загрожує скорочення популяції чи зникнення, або тих, які представляють господарський, економічний інтерес для людини. Про домашніх тварин на цих етапах не йшлося.

3. Формування і особливості поняття тварин як об'єкту захисту в міжнародному праві. У питанні захисту тварин сучасне міжнародне право пройшло два пов'язаних етапи у цій сфері: захист тварин в контексті «екологічних прав людини» (як цінності для людини) та як самоцінність у міжнародному праві (захист права тварин на благополуччя). Про перший етап вже йшлося, а другий розпочинається з кінця минулого століття, коли в міжнародно-правових документах відбувається переоцінка ролі тварин та підстав їх захисту.

Так, Міжнародним союзом охорони природи було розроблено проект Міжнародного пакту з навколишнього середовища і розвитку (у 2010 р. прийнято його 4-ту редакцію, що надана на розгляд ГА ООН), у якому до категорії його основоположних принципів віднесено: «повагу у відношенні до всіх форм життя» (ст. 2)*.

Не дивлячись на те, що цей документ ще не прийнято, його можна розглядати як приклад поняття міжнародно-правового стандарту.

В преамбулі Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментів або в інших наукових цілях 1986 р. (Україна не ратифікувала її) зазначено: «людина має моральне зобов'язання поважати всіх тварин і брати належним чином до уваги їх здатність страждати і пам'ятати».

Крім розробки нормативно-правових актів, які передбачають захист тварин, цінності їхнього життя і благополуччя, утворюються відповідні міжнародні зоозахисні організації. Так, було утворено Міжнародний фонд захисту тварин (1969 р.), який опікується захистом диких і домашніх тварин, зокрема шляхом скорочення їх комерційного використання.

Висуваються ідеї посилити відповідальність держав за неналежне використання фауни, жорстоке поводження з тваринами, зокрема у господарстві при проведенні дослідів і т.і.: «ініціатива визнати екоцид п'ятим злочином проти миру поряд із геноцидом і злочинами проти людяності належить Поллі Хіггінс, на думу якої «екоцид, по суті, - пряма протилежність життю» [6, С. 554]. Покарання за злочин екоциду (масового знищення флори або фауни) передбачає кримінальне законодавство більшості держав (зокрема ст. 441 Кримінального кодексу України).

Відтак, захист тварин за міжнародним правом можна розглядати у кількох напрямках – 1) в рамках права навколишнього середовища (як захист біорізноманіття); 2) як захист прав людини (тут його можна розглядати в контексті різних інститутів: а) захист тварини у якості власності людини; б) захист тварин від жорстокого поводження як законний інтерес людини до дотримання моральності суспільства; в) законний інтерес людини на безпечне для здоров'я населення довкілля або дотримання фіто-санітарних норм; г) законний інтерес людини на гарантування життя та благополуччя тварини-компаньйона); 3) спільне надбання людства (тут захист тварин можна розглядати в контексті а) видів, яким загрожує зникнення та б) тварин як представників живого світу, фауни, зокрема домашніх тварин як компаньйонів людини).

В цьому переліку на одне з перших місць виступає поняття спільного інтересу людства як категорії аналогічної поняттю законного інтересу у внутрішньодержавному праві) стосовно захисту тварин.

4. Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами в рамках Ради Європи. Симптоматичним є те, що першою міжурядовою організацією, яка найбільш тісно підійшла до правового регулювання питань захисту домашніх тварин, впровадження і захисту поняття «благополуччя тварин», і ефективно його застосовує, стала Рада Європи – організація, метою якої є захист прав людини. Так, в рамках Ради Європи прийнято ряд конвенцій та розроблено рекомендації її основних органів стосовно захисту тварин: Європейська конвенція про захист тварин при міжнародних перевезеннях 1968 р. (переглянута версія Конвенції прийнята 2003 р., набула чинності 2006 р.), Європейська конвенція про захист тварин, призначених для забою 1979 р., Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для

* У цьому контексті знову ж таки цікавою є розвідка П.В.Безобразова «Про права тварин», в якій автор проголошує ідею поваги до життя (людини та тварини) як цінність філософії.

експериментів або в інших наукових цілях 1986 р., Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах 1987 р., Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1992 р. та ін.

Зазначений правовий масив вирізняє те, що в ньому вперше на міжнародно-правовому рівні постають питання «прав тварин», їх благополуччя, дотримання відповідних і гідних умов їх життя та існування, створення комплексу норм щодо захисту інтересів тварини (а не лише з т.зору захисту тих видів тварин, які представляють інтерес для господарства, торгівлі чи економіки, або є вимираючими). Серед інших Європейська конвенція про захист домашніх тварин представляє інтерес, як документ, в якому прямо говориться про цінність життя та благополуччя тварини.

4.1. Передісторія прийняття Європейської конвенції про захист домашніх тварин 1992 р. 8 травня 1979 р. Парламентська Асамблея Ради Європи (далі – ПАРЄ) ухвалила Рекомендацію № 860 (1979) “Про загрозу перенаселеності домашніх тварин життю та гігієні людини, та про гуманні методи запобігання таким загрозам”. Рекомендацію було прийнято внаслідок того, що вже в кількох країнах-членах Ради Європи перенаселеність домашніх тварин почала становити загрозу, в першу чергу, для навколишнього середовища міст: неконтрольоване збільшення чисельності бездомних тварин загрожувало виникненню епідемії інфекційних захворювань, передусім, сказу.

Це був один з перших документів цієї організації, який звертав увагу на дану проблему. Для цілей Рекомендації під домашніми тваринами (*domestic animals*) розумілися «переважно собаки та коти» (п. 1). (Згодом таке розуміння поняття ляже в основу більшості міжнародних та внутрішньодержавних нормативно-правових актів, хоча сам термін «домашні тварини» в цих документах трансформується в «pet animals». Саме таке визначення дане в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 27, ст. 230], в статті 1 якого окремо виділено котів та собак, як найбільш поширений вид домашніх (у значенні і Конвенції, і Закону) тварин: «домашні тварини - собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі».)

Метою прийняття Рекомендації було з одного боку привернути увагу до проблеми перенаселеності тварин та її негативних наслідків, а з іншого – вирішити її у відповідності до практики Ради Європи щодо гуманного поводження з тваринами.

В документі зокрема відзначалось, що неконтрольоване збільшення чисельності (перенаселеність) тварин є наслідком байдужості та нерозуміння цієї проблеми людиною. Тому вказувалось, що проблема може бути подолана, серед іншого, шляхом просвітницької та навчальної діяльності у школах, інформаційної кампанії в засобах масової інформації, яка б зосереджувалась на розкритті різних аспектів життя тварин, їх потреб та обов’язків людини щодо тварин, поясненні ризиків захворюваності тощо (п. 4).

Цим документом ПАРЄ рекомендувала Комітетів Міністрів Ради Європи доручити відповідному міжурядовому комітету експертів *розробити Європейську конвенцію*, яка б врегульовувала, зокрема, питання торгівлі тваринами та контролю за їх популяцією.

Відтак, проблема, що є актуальною і для України – перенаселеності безпритульних тварин у містах – стала врешті джерелом розробки конвенції про не про насильницьке запобігання цим процесам, а саме про захист інтересів і благополуччя тварин.

Ця ж Рекомендація ПАРЄ встановила певні засади, на яких мала бути розроблена така Конвенція та принципи, які повинні бути в ній відображені.

Так, відповідно до Рекомендації 860 ПАРЄ питання торгівлі тваринами у майбутній Конвенції мало бути врегульоване шляхом «а) запровадження чітких стандартів гігієни та благополуччя тварин під час їх розведення та продажу; б) заборони імпорту екзотичних тварин, погано пристосованих до кліматичних умов Європи; с) заохочення створення національних та міжнародних асоціацій торгівлі з метою вироблення дієвого кодексу поведінки» (пп. і п. 5 Рекомендації № 860). А питання контролю за популяцією тварин, відповідно до майбутньої Конвенції мало здійснюватись на таких засадах: «а) обов’язковість реєстрації та маркування собак і можливе впровадження спеціального податку для усіх власників собак, що проживають у забудованих районах, за винятком пенсіонерів, сліпих та власників вартових собак; б) запровадження безкоштовної або дотаційної стерилізації собак та котів; с) забезпечення того, щоб необхідні для здоров’я населення та гігієни операції по знищенню бездомних тварин, повадилися кваліфікованим персоналом та з застосуванням гуманних і сучасних наукових методів» (пп. ii п. 5 Рекомендації № 860).

У 1980 р. Комітет Міністрів Ради Європи доручив Комітету експертів по захисту тварин (КЕЗТ / САНРА) надати свій висновок стосовно Рекомендації ПАРЄ № 860. Також Комітет Міністрів в тому ж році доручив КЕЗТ розробити один або декілька міжнародних нормативно-правових документів на рівні конвенції або рекомендації відповідно до Рекомендації ПАРЄ № 860. Метою розроблення відповідного європейського

правового акту (або актів) Комітет Міністрів назвав необхідність врегулювання таких питань: 1) контроль за торгівлею тваринами та 2) контроль за популяцією тварин. Пізніше (січень 1981 р.) Комітет Міністрів додав до цих питань необхідність врегулювання різних аспектів захисту тварин [10].

Комітет експертів по захисту тварин розпочав роботу над виробленням Конвенції у листопаді 1983 р. і представив проект документу Комітету Міністрів 6 червня 1986 р. Проект Європейської конвенції про захист домашніх тварин був прийнятий Комітетом міністрів Ради Європи 26 травня 1987 р. [10].

Європейська конвенція про захист домашніх тварин була відкрита до підписання 13 листопада 1987 р. Згідно з статтею 18 Конвенції вона набуває чинності “в перший день місяця, що наступить після закінчення шестимісячного терміну з дня, коли чотири держави - члени Ради Європи висловлять свою згоду” на неї. Відповідно до цього положення Європейська конвенція про захист домашніх тварин вступила в силу 1 травня 1992 року після того, як її ратифікували чотири держави-члени Ради Європи (Австрія, Бельгія, Кіпр та Данія). На сьогодні Конвенція ратифікована 22 державами Європи (ще дві держави-члени Ради Європи – Нідерланди та Україна – підписали її, але наразі не ратифікували).

Відповідно до статті 19 Конвенції після набуття нею чинності “Комітет Міністрів Ради Європи запрошуватиме будь-яку Державу, яка не є членом Ради Європи, приєднатися до цієї Конвенції на підставі рішення, прийнятого більшістю а сьогодні Конвенцію підписали або ратифікували лише держави-члени Ради Європи”. Це положення свідчить про те, що Конвенція є відкритим міжнародним договором; вона не лише відкрита до підписання (приєднання до неї) усіма членами Ради Європи, але й державами-не членами Ради Європи. Одним з мотивів відкритості Конвенції для усіх країн, а не лише членів Ради Європи стало те, що власники домашніх тварин є вільними обирати будь-яке місце проживання, а міжнародна торгівля такими тваринами далеко не обмежується територією держав-членів Ради Європи. Ця мобільність власників тварин і тварин, їх можливість знаходитись на будь-якій території, не обмежуючись територією, наприклад, Європи, а також існування поширеної всесвітньої мережі торгівлі тваринами і спонукали розробників Конвенції по можливості якщо не поширити її дію на якомога більш широкий простір, то, принаймні, не обмежувати територією лише держав-членів Ради Європи.

Не дивлячись на це, на сьогодні Конвенцію підписали тільки держави-члени Ради Європи.

4.2. Проблеми ратифікації Конвенції Україною. Україна підписала Європейську конвенцію про захист домашніх тварин 2011 р. Втім наразі виникає питання про її ратифікацію. Відповідно до Конституції України (ст. 9) ратифікація міжнародного договору, який суперечить Конституції України можлива лише після відповідних конституційних змін. Вбачається, що дана Конвенція не містить жодного положення, яке б суперечило Основному Закону України. Щодо суперечності іншим нормативно-правовим актам, то вона не є перешкодою для ратифікації, більше того, відповідно до вітчизняної правової доктрини, міжнародний договір в ієрархії законодавства має вищу силу. А за принципом співвідношення міжнародного і національного права саме до норм міжнародного договору мають приводитись у відповідність внутрішньодержавні акти,

Будучи по суті скоріше рамковим документом, Конвенція встановлює мінімальні стандарти, які повинні дотримуватись державами в сфері утримання і торгівлі домашніми та екзотичними (дикими) тваринами, скорочення чисельності безпритульних тварин. На її основі державами приймаються відповідні законодавчі акти, які можуть і розширювати положення Конвенції.

Набуття чинності для України цією Конвенцією відкриває можливість нашій державі удосконалювати правову основу для регулювання відносин в даній сфері. Ратифікувавши цей документ Україна повинна буде внести відповідні зміни до національного законодавства з метою його приведення у відповідність до вимог Конвенції. Зокрема, це стосується Закону України “Про захист тварин від жорстокого поводження”, який потребує заповнення існуючих у ньому прогалів і приведення у відповідність до стандартів Ради Європи; Адміністративного та Цивільного кодексів, Кримінального кодексу України тощо.

4.3. Правове регулювання статусу та поводження з тваринами в рамках Ради Європи. Втім прийняттям цієї Конвенції не вичерпується перелік актів Ради Європи щодо впровадження стандартів поводження з тваринами. В цілому ідея захисту тварин тут формується в контексті того, що тварини (передусім – домашні тварини) є найближчими супутниками людини. Відтак, захист прав людини, як основа діяльності Ради Європи передбачає і встановлення відповідного правового статусу та рівня захисту тварин. Так, у Резолюції ПАРЄ № 1547 (2007 р.) «Стан прав людини і демократії в Європі», яка ґрунтується на «спільних для європейського спадку моральних цінностях» вказано: «Парламентська Асамблея ... закликає усі держави-члени Ради Європи, і передусім, їхні відповідні парламентські інституції, звернути увагу на питання, підняті у доповідях та висновках, на яких базується ця Резолюція, передусім щодо вжиття законодавчих заходів задля спільного сталого управління ресурсами, захисту довкілля, ... благополуччя тварин».

Ряд документів цієї організації приймалося чи розроблялося на розвиток вже існуючих конвенцій. Так, в Проекті рекомендації ПАРЄ «Про покращення благополуччя тварин» (№ 6764 від 4 лютого 1993 р.) зазначено,

що п'ять конвенцій Ради Європи, які стосуються захисту тварин повинні отримати якнайбільше поширення (їх мають підписати і ратифікувати держави-члени Ради Європи, які ще цього не зробили) і ефективну імплементацію. Зокрема у ній говориться, що нові демократичні держави центральної і східної Європи потребують допомоги для приєднання до цих договорів і тому, необхідна «допомога новим членам або іншим державам, що не підписали їх для здобуття стандартів, передбачених цими документами».

Рекомендація ПАРЄ «Благополуччя тварин і транспорт для перевезення худоби у Європі» № 1289 (1996) присвячена питанню більш ефективного застосування конвенцій Про захист тварин при міжнародних перевезеннях 1968 р., Про захист тварин, що утримуються на фермах 1976 р., та Про захист тварин, призначених для забою 1979 р. Вона закликає держави, які цього ще не зробили, приєднатися до цих конвенцій; більш активно поширювати у школах знання про тварин та необхідність забезпечувати їхнє благополуччя. Стосовно Конвенції про захист домашніх тварин, у Рекомендації відзначено недостатність категорій тварин, охоплених нею, і необхідність привернення уваги до інших категорій (зокрема «робочих тварин») та їхнього захисту.

У проекті резолюції «Статус тварин у XXI ст.» (№ 9695 від 11 лютого 2003 р.) привертається увага до випадків жорстокого поводження з тваринами, або їх знищення, що є прикладом «ставлення до тварин, як до об'єктів у найгіршому розумінні». Привертається увага до того, що лише деякі країни Європи у законодавстві переглянули концепцію ставлення до тварин. Необхідність її перегляду обґрунтовується тим, що «останні наукові дослідження дають підставу стверджувати, що тварини є набагато ближчими до людей, аніж вважалося раніше; лінія розмежування між людьми та тваринами стає більш розмитою». Метою проекту резолюції є відмова від ставлення до тварин як об'єктів.

Таким чином, в рамках Ради Європи формується концепція захисту тварин, яка базується на встановленні цінності їх життя, благополуччя та інтересів.

* * *

Як зазначає професор О.Тіунов: «предметом регулювання міжнародного права як складного правового комплексу є не тільки міждержавні та інші міжнародні відносини, а й ... певні внутрішньодержавні відносини» [8, С. 12]. До таких налужить і сфера захисту тварин, яка набуває все активнішого міжнародно-правового врегулювання. При чому в рамках цього права відбувається зміна концепції зоозахисту, в якому на перший план виходить ідея не цінності тварин для людини чи екосистем, а існування в них свідомості, здатності до переживань та емоцій. Відповідні міжнародні стандарти у цій сфері можуть стати підґрунтям для розробки і прийняття відповідного національного законодавства.

В міжнародному праві починають з'являтися норми не тільки щодо захисту життя тварин (біорізноманіття), але й їхніх інтересів (зокрема в сфері спілкування, соціалізації) та благополуччя, як істот близьких до людини. В цьому контексті цікавою є думка П.Безобразова, висловлена ще на початку минулого століття: «у світі багато страждання. Страждають всі живі істоти, люди і тварини, за власною провиною і безневинно. Сенс нашого земного існування досі ніким не досягнуто і не з'ясовано остаточно. Але немає сумніву, що людині, як істоті, наділений найвищим розумом, належить применшити страждання, розлиті по всій землі» [11]. Показовим є, що саме в міжнародному праві починає формуватися комплекс норм, спрямованих на це.

1. Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647-1917) / Научный редактор, автор библиографического очерка и составитель библиографии У.Э.Батлер. Отв. редактор и автор предисловия В.А.Томсинов. - М.: Издательство «Зерцало», Система Гарант, 2005.

2. Міжнародне право: Основні галузі: Підручник / За ред. В.Г.Буткевича. - К.: Либідь, 2004.

3. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and expansion of International Law. - Report of the Study Group of the International Law Commission (Finalized by Martti Koskeniemi). - International Law Commission. Fifty-eighth session (Geneva, 1 May-9 June and 3 July-11 August 2006). - A/CN.4/L.682. - 13 April 2006. http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_1682.pdf

4. Задорожній О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник для ВНЗ. - К.: Видавничий дім «Промінь», 2010.

5. Курс международного права в семи томах. - Том 5: Отрасли международного права. - М.: «Наука», 1992.

6. Международное экологическое право Учебник. - Отв. ред. Р.М.Валеев. - М.: Статут, 2012.

7. Буткевич О.В. Генезис захисту прав людини: проблеми методології його дослідження // Український часопис міжнародного права. - Спецвипуск: Права людини. - 2013.

8. Тіунов О. Правові стандарти як засіб регулювання міжнародних та внутрішньодержавних відносин // Міжнародне право. - № 1, 2012.

9. Законы Ману. Перевод С.Д.Эльмановича проверенный и исправленный Г.Ф.Ильиным. М.: Наука, 1992.

10. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/125.htm>

11. Безобразов П.В. О правах животных. - М.: Печатня А.И.Снегиревой, 1903.

Олена Гріненко

Оксана Мірошніченко

Формування етичного ставлення до тварин: міжнародно-правовий та внутрішньодержавний аспекти

У статті досліджуються міжнародно-правові та внутрішньодержавні механізми захисту тварин від жорстокого поводження, а також законодавство деяких зарубіжних країн та України в контексті формування етичного ставлення до тварин. Пропонуються рекомендації щодо вдосконалення українського законодавства та практики з метою приведення їх у відповідність до міжнародних зобов'язань України.

This article explores the international and national legal mechanisms for the protection of animals from abuse, as well as the laws of some foreign countries and Ukraine in the context of the formation of the ethical treatment of animals. Recommendations and suggestions for improvement of Ukrainian legislation and practice, with the aim of bringing them in accordance with international obligations of Ukraine.

Актуальність теми. Беззаперечним є той факт, що у сучасному світі боротьба за гуманне ставлення до тварин є одним із ключових показників цивілізованості суспільства. Міжнародне співтовариство вже давно підтвердило своє бажання захистити тваринний світ від протиправних посягань. Підтвердженням цього є прийняття як на універсальному, так й регіональному (європейському) рівнях таких міжнародно-правових актів, як: Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень (1968 р.) [6], Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.) [2], Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей (1986 р.) [9], Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин (1987 р.) [5] та ін.

Крім того, в більшості зарубіжних державах створено інститут захисту прав тварин, функціонують громадські організації та спеціалізовані відомства щодо захисту тварин, а також розробляються новітні нормативно-правові акти, що встановлюють правила поводження з тваринами. Що ж до України, то, на жаль, слід констатувати той факт, що наша держава й досі є лідером у рейтингу серед країн, яким притаманне явище прояву жорстокості у поводженні з тваринами.

Актуальність вищезазначеної проблематики обумовлюється ще й такими факторами, як: недосконалість правових норм, що передбачають відповідальність за жорстоке поводження з тваринами та труднощі у їх практичній реалізації; неврахування зарубіжного досвіду щодо протидії таким злочинам; недостатнє вивчення теоретичних аспектів проблем, пов'язаних із міжнародно-правою охороною та захистом тваринного світу та ін.

ГРІНЕНКО Олена Олексіївна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

МІРОШНИЧЕНКО Оксана Петрівна,

доцент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Київського міжнародного університету.

Метою цієї статті є здійснити комплексний науковий аналіз системи міжнародно-правового регулювання поводження з тваринами, а також дослідити механізм захисту тварин від жорсткого поводження на прикладі законодавства України та сформулювати відповідні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення українського законодавства та практики в контексті означеної проблематики.

Доктринальна розробка теми. Проблема захисту тварин від жорстокого поводження досліджувалась як вітчизняними, так й зарубіжними вченими протягом багатьох десятиліть. Однак, здебільшого, наукові розробки в контексті захисту тварин мали філософське та морально-етичне спрямування, аніж юридичне. В науці кримінального права і кримінології питаннями охорони тваринного світу займалися такі науковці: Т. С. Бакуніна, Ю. С. Богомятков, С. Б. Гавриш, К. Ю. Гаєвська, О. С. Колбасов, А. В. Куліченко, Ю. С. Кулик, В. К. Кудрявцев, В. В. Лазарев, Н. А. Лопашенко, І. І. Лобов, В. Ф. Ломакіна, Ю. І. Ляпунов, В. О. Морозова, В. О. Навроцький, В. С. Нерсесянц, В. Я. Тацій та інші. Як відомо, у 2010 р. захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук І. А. Головка за темою “Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами” [4], яка присвячена кримінальним та кримінологічним аспектам протидії такому злочину.

На жаль, нині у вітчизняній науці міжнародного права вкрай мало наукових досліджень, що були б присвячені міжнародно-правовим стандартам поводження з тваринами. Серед вітчизняних юристів-міжнародників, які безпосередньо чи опосередковано у своїх наукових працях торкаються проблеми міжнародно-правових та внутрішньодержавних аспектів поводження з тваринами слід назвати професора О.В.Задорожного [10], М.О. Медведєву [10], І.Коробко [11] та деяких інших.

Можна погодитись з думкою І.Коробко про те, що й до сьогодні немає комплексного дослідження саме міжнародно-правових стандартів захисту домашніх тварин. Так само досі не прийнято всесвітнього міжнародного документу з цієї проблематики, хоча подібна ініціатива існує вже майже півстоліття. [11, с. 70]

Система міжнародно-правової охорони та захисту тварин від жорсткого поводження здебільшого складається з конвенцій, прийнятих під егідою Ради Європи. При цьому тематику цих конвенцій умовно можна розділити на три категорії [11, с. 71-72]: 1. добробут тварин сільськогосподарського призначення; 2. добробут тварин, яких використовують під час наукових експериментів; 3. добробут домашніх улюбленців та тварин-компаньонів.

Щодо першої категорії зазначимо, що питанню добробуту тварин сільськогосподарського призначення у міжнародному праві приділено найбільше уваги і присвячено три відповідні конвенції:

1. Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень від 13.12.1968 р. (набула чинності 20.02.1971). Учасниками цієї Конвенції є 15 країн Європи. Україна не є учасницею. Нова редакція цієї Конвенції від 6.11.2003 р. [6]

2. Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей від 10.03.1976 р. (набула чинності 10.09.1978) [8]. Ратифікували Конвенцію 33 країни Ради Європи. Україна участі не бере.

3. Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій від 10.05.1979 р. (набула чинності 11.06.1982 р.) [7]. Ратифікували Конвенцію 25 держав-членів Ради Європи. Україна участі не бере.

До другої категорії відноситься лише одна конвенція, а саме Європейська конвенція щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей від 18.03.1986 р. (набула чинності 01.01.1991) [9]. Ратифікували Конвенцію 22 європейські держави. Україна не є учасницею. І, насамкінець, до третьої категорії відноситься Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин від 13.11.1987 р. (чинність набула 01.05.1992) [5]. Цю Конвенцію підписали 24 країни, в тому числі й Україна, а ратифікували 22 держави-члени Ради Європи.

Положення вищезазначених конвенцій містять відповідні стандарти та норми поводження з тваринами і наразі стали невід’ємною частиною національних законодавств багатьох країн Європи та світу. Як бачимо, Україна не ратифікувала жодну з цих конвенцій.

На нашу думку, така ситуація свідчить про небажання відповідних органів державної влади України приєднуватись до міжнародного руху щодо унеможливлення жорстокого поводження з тваринами. Наслідком чого є й недосконалість правового регулювання та правозастосовної діяльності щодо захисту тварин на внутрішньодержавному рівні.

Необхідно пам’ятати про те, що прояв жорстокості і байдужості до безпритульних тварин є свідченням того, що людина, яка випромінює такий негатив до тварин здатна зорієнтувати його також на людей. Статистика свідчить, що близько 90 % злочинців-рецидивістів формували свої «схильності» на основі жорсткого поводження з тваринами [1]. Судова практика України, в контексті захисту тварин від жорстокого поводження, захисту безпритульних тварин – мізерна, напевно, через малодосвідченість громадян у цій сфері. Україна майже одна з останніх країн Європи прийняла Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (далі - Закон) [14].

Наразі нормативно-правове регулювання захисту тварин від жорсткого поводження в Україні здійснюється Законом України «Про захист тварин від жорсткого поводження» від 21 лютого 2006 р., законами України «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про ветеринарну медицину», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», Кримінальний кодекс України [12], Цивільний кодекс України [17], Кодекс України про адміністративні правопорушення [13] та ін. До того ж, у 2011 році Україна стала однією з 24 країн, що підписала, але й досі не ратифікувала, Європейську Конвенцію щодо захисту домашніх тварин від 13.11.1987 (чинна з 01.05.1992) [5]. Однак, порівняно з іншими країнами Європи, Україна поки що не має належного законодавчого механізму забезпечення захисту тварин від жорсткого поводження. Тому дана проблематика у наш час є чи не найактуальнішою.

Державна політика України у сфері захисту тварин від жорсткого поводження проводиться в таких основних напрямках: контроль за дотриманням законодавства про захист тварин від жорсткого поводження; встановлення єдиних норм у сфері захисту тварин від жорсткого поводження; пропаганда гуманного поводження з тваринами, розробка та впровадження освітніх програм з охорони та захисту тварин від жорсткого поводження; установлення відповідальності за порушення законодавства про захист тварин від жорсткого поводження (стаття 27 Закону) [14].

Крім того, в статті 28 Закону містяться положення щодо державного управління у сфері захисту тварин від жорсткого поводження. Так, зокрема, зазначається, що Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту тварин від жорсткого поводження. Управління у сфері захисту тварин від жорсткого поводження в межах своєї компетенції здійснюють: центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища; центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та ветеринарної медицини; центральний орган виконавчої влади з питань науки та освіти; інші центральні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [14].

На превеликий жаль, цей Закон не встановлює та не передбачає механізму подолання безпритульності серед тварин. Крім того, стаття 15 Закону не наділяє і не передбачає жодного зобов'язання покладеного на органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади стосовно створення притулків для тварин, виділення коштів з бюджету на їх функціонування та створення. Стаття 16 цього ж Закону закріплює регулювання чисельності безпритульних тварин шляхом біостерилізації або біологічно обґрунтованими методами, але у разі неможливості їх застосування пропонується застосовувати метод евтаназії [1].

Фактично, відсутність реального механізму та законодавства, у якому б конкретно зазначалися усі суб'єкти, на яких покладено обов'язки і відповідальність за безпритульних тварин, а також відсутність конкретно передбаченої лімітованої суми у бюджетах автоматично дискредитує метод біостерилізації або інших біологічно обґрунтованих методів і нашкоджує на застосування методу евтаназії, що у свою чергу не забезпечує виконання одного з головних завдань, яке полягає у регулюванні чисельності безпритульних тварин на вулицях міста [1].

Захисники тварин і кінологи підкреслюють, що Закон недостатньо докладно регламентує правила транспортування тварин, спираючись на досвід та стандарти цивілізованих країн. Перевезенню тварин присвячена лише одна стаття 11, відповідно до якої, зокрема, Правила транспортування тварин мають бути затверджені Кабінетом Міністрів України. Залишається лише сподіватись, що ці Правила більш детально регулюватимуть перевезення тварин та відповідатимуть нормам Європейської конвенції про захист тварин під час міжнародних перевезень від 13.12.1968 р. (набула чинності 20.02.1971) [6]. Конвенція встановлює обов'язкові норми для забезпечення достатнього простору, вентиляції та гігієни щодо транспортних засобів, продовольства і води, завантаження і вивантаження тварин та ветеринарної допомоги під час міжнародних перевезень тварин. У 2003 році ця Конвенція зазнала певних змін і нині діє в новій редакції від 06.11.2003 р. (набула чинності 14.03.2006). Україна, як вже вище зазначалось, не є учасницею цієї Конвенції.

Ще однією з найактуальніших проблем сьогодення є залишення власниками домашніх тварин напризволяще на вулицях міста у кращому випадку або вивезення їх за межі населених пунктів. До речі, у Європейській конвенції про захист домашніх тварин [5] передбачена пряма заборона залишення домашньої тварини без нагляду її власника.

На нашу думку, реалізації норм Закону перешкоджає також відсутність комплексного підходу до захисту прав тварин. На сьогодні відсутні будь-які комплексні програми, які б пропагували гуманне ставлення до тварин. Відповідно до статті 6 Закону виховання гуманного ставлення до тварин має забезпечуватись шляхом викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у дошкільних навчальних закладах, у системі загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти [18]. На жаль, й досі в Україні відсутні просвітницькі програми щодо поводження із тваринами.

Відповідно до статті 180 Цивільного кодексу України [], тварини є особливим об'єктом цивільних прав,

тобто на них поширюється правовий режим речей. На нашу думку, доцільно запозичити позитивний приклад зі Швейцарії і називати тварин «істотами», а не «речами».

Законодавством України передбачена відповідальність за жорстоке поводження з тваринами та порушення правил їх утримання. Так, у статті 299 Кримінального кодексу [17] та 154 Кодексу України про адміністративні правопорушення [13] передбачені санкції за жорстоке поводження з тваринами, але, на жаль, вони не лякають ані власників, ані сторонніх осіб та, взагалі, не можуть виконати превентивну функцію, що була закладена законодавцем.

Крім того, на нашу думку, слід зробити загальнообов'язковим правилом для всіх власників тварин реєстрацію домашніх улюбленців у єдиній державній базі цих тварин. Так, відповідно до Закону України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» [15], єдиний державний реєстр тварин – електронна база даних про ідентифікованих тварин, їх власників, господарства, переміщення, забій, утилізацію, загибель таких тварин. Відповідно до статті 4 вищезазначеного Закону, об'єктами ідентифікації та реєстрації є сільськогосподарські тварини – велика рогата худоба, коні, свині, вівці, кози. Таку ж саму систему, на нашу думку, слід запровадити й щодо обліку домашніх тварин. Вбачається, що за допомогою такої бази у разі порушення чинного законодавства можна накладати санкції на порушників, така система надасть змогу контролювати умови перебування тварин й взагалі, наявність такої бази матиме превентивний характер, оскільки самі ж власники будуть вже підконтрольні відповідним суб'єктам державної влади.

Висновки та рекомендації. Отже, як би це сумно не звучало, але правова регламентація у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, зокрема, безпритульних, наразі в Україні знаходиться на катастрофічно низькому рівні.

Закон «Про захист тварин від жорстокого поводження» здебільшого має декларативний характер. Адже, в Законі не узято багато питань, чимало статей не мають механізмів реалізації, відсутні положення щодо притягнення до відповідальності власника тварин тощо. Отже, беззаперечним є те, що нормативно-правова база та правозастосовна діяльність в Україні в контексті захисту тварин потребує вдосконалення.

У цьому зв'язку, доцільним було б вивчення накопиченого зарубіжного досвіду у вирішенні вищезазначених проблемних питань, а також приєднання нашої держави до всіх основоположних конвенцій та угод, що унеможливають жорстоке поводження з тваринами та приведення законодавства України у відповідність до міжнародних зобов'язань.

В цьому контексті варто зазначити, що 1 липня Президент України Віктор Янукович подав до Верховної Ради проект закону про ратифікацію Європейської конвенції по захисту домашніх тварин. Повторимося, що Україна підписала цей документ ще в липні 2011 року. Окрім нашої держави, цю конвенцію з 1987 року підписали або ратифікували 22 держави Ради Європи [19].

Крім того, неабияке значення у справі захисту тварин від жорстокого поводження, безперечно, відіграватиме схвалення міжнародним співтовариством Всесвітньої декларації добробуту тварин, яка поєднує в собі норми піклування як домашніх хребетних тварин, так і диких.

Сподіваємось, що найближчим часом наша держава все ж таки стане складовою частиною міжнародного руху захисту тварин та зорієнтує наш курс у правильному напрямку.

1. Барановська А. Проблема захисту прав безпритульних тварин в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/problema-zahystu-prav-bezprytulnyh-tvaryn-v-ukrajini-2/>
2. Всесвітня Декларація прав тварин від 15 жовтня 1987 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shelter-animals.kiev.ua/index.php/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4/vsemirnaya-deklaraciya-prav-zhivotnyh.html>
3. Всесвітня Хартія природи від 1 січня 1982 року: [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_453/print1329863386597189
4. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2010.
5. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13 лютого 1987 року: [Електронний ресурс] / Європейська

конвенція про захист домашніх тварин. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_a15
6. Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень від 13 грудня 1968 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.5643.0>
7. Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій від 10 травня 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Ukrainian/065-Ukrainian.pdf>
8. Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей від 10 березня 1976 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/>
9. Європейська конвенція щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей від 18 березня 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_137
10. Задорожній О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища. Підручник.. – К.: Промінь, 2010. – 510 с.

11. Коробко І. Міжнародно-правові стандарти захисту домашніх тварин від жорсткого поводження // Український часопис міжнародного права. - №1. - 2013. - С. 70-74.
12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341 - III // Відомості Верховної Ради. - 29.06.01. № 25. - Ст. 131.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073 - X // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.85 № 51. - Ст. 1122.
14. Про захист тварин від жорсткого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 № 3447 - IV // Відомості Верховної Ради. - 07.07.06. - № 27. - Ст. 230.
15. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин: Закон України від 04.06.09 № 1445 - VI // Відомості Верховної Ради від 16.10.09 № 42. - Ст. 1578.
16. Совместная декларация Совета Европы, Европейского союза и Региональной комиссии по Европе Всемирной организации здравоохранения животных (ВОЗЖ) о сотрудничестве по вопросам благосостояния животных от 24 ноября 2006 г.: [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/seminar/CoE_EU_OIE%20Final%20Declaration%20RU.pdf
17. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435 - IV // Відомості Верховної Ради. - 03.10.03. № 40. - Ст. 356.
18. Школяренко О.О. Правові аспекти захисту прав домашніх та безхатніх тварин на Україні: [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://mybilliardsonline.com/books/materiali_konferenc-flosofsko-edagogchn_aspekti_formuvannya_svdmost_tehnchno_ntelgenc-_materiali_konferenc_-_pravov_aspektinbsp_zahistu_prav_domashnhnbsp_tabezhatnhnbsp_tvarin_na_ukran_40
19. Лопатина І. Президент предлагает ратифицировать Европейскую конвенцию по защите домашних животных: [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.kommersant.ua/doc/2223607>

Игорь Забара

Распространение информации о защите животных: международно-правовой аспект

В общем комплексе мероприятий, связанных с защитой животных, особое место призвана занять информационная составляющая.

В контексте темы международно-правовых чтений речь идет об использовании информационных мероприятий в процессе совершенствования международно-правового механизма обращения с животными и их защиты. В связи с этим хотелось бы отметить ряд принципиальных положений.

1. В настоящее время действующими положениями ряда универсальных международных (в частности, Конвенции по международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящимися под угрозой исчезновения 1973 г., Конвенции по сохранению мигрирующих видов диких животных 1979 г.) и региональных конвенций (Европейской конвенции о защите позвоночных животных, используемых для экспериментов или в иных научных целях 1986 г., Европейской конвенции по защите домашних животных 1987 г.), закреплены вопросы, касающиеся различных аспектов международного информационного сотрудничества государств. В этот круг входят обмен, распространение, сбор информации связанной с защитой животных. Важно подчеркнуть, что положения этих конвенций отразили характер отношений, сложившихся на момент их принятия. Вместе с тем, уровень современного развития заставляет государства и мировое сообщество совершенствовать приемы и методы как национального, так и международного механизмов защиты животных.

2. Комплексное видение информационной составляющей, равно как и современной международно-правовой проблематики защиты животных, еще находится в стадии формирования.

В связи с этим интересными представляются идеи, заложившие основу как комплексного подхода к проблемам, связанным с международно-правовыми стандартами обращения с животными и их защитой, так и основы для последующего информационного сотрудничества.

Принято считать, что в основу правовой защиты животных должна быть положена концепция пяти свобод. Эти свободы включают:

свободу от голода и жажды (предоставление доступа к воде и пище, которые поддерживают хорошее здоровье и активность);

свободу от дискомфорта (предоставления соответствующей среды для проживания, включая жилище и место для сна и отдыха);

свободу от боли, травм или болезни (предоставления превентивных мер или ранней диагностики и лечения);

свободу естественного поведения (предоставления достаточного места, соответствующих благоприятных условий и приспособлений, а также компании себе подобных);

свободу от страха и стресса (обеспечение соответствующих условий и отношений, которые исключают моральные страдания) [1].

К сожалению, эти гуманные положения еще не нашли своего должного отражения в международном праве. Представляется, что комплекс мероприятий, который должен быть направлен на реализацию указанных свобод, как на международном, так и национальном уровне, должен охватываться с помощью соответствующих правовых механизмов.

3. Вместе с тем следует отметить, что информационная составляющая, входящая в тематику сотрудничества государств по обращению с животными и их защите, в значительной мере уже реализуется с помощью основных видов информационной деятельности государств. Учитывая последовательность в проведении информационных мероприятий, следует выделить следующее:

ЗАБАРА Игорь Николаевич,

кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права
Института международных отношений Киевского национального
университета имени Тараса Шевченко.

I. распространение тематических информационных программ, направленных на ознакомление с принципами защиты домашних животных;

II. международный обмен информацией о видах животных и мерах, принимаемых по их защите;

III. распространение информации о международных соглашениях и деятельности государств по сохранению животных;

IV. сбор информации об использовании животных в научных целях.

4. Представляется, что краткая характеристика каждого из указанных мероприятий даст возможность оценить в целом международно-правовой аспект информационной составляющей сотрудничества государств по обращению с животными и их защите.

Распространение тематических информационных программ государствами-участниками предусматривается с целью обеспечения осведомленности и знаний о принципах и положениях по защите домашних животных, принятых и реализуемых в отношении организаций и лиц, занимающихся содержанием, выведением, дрессировкой и выращиванием животных.

Предполагается, что основное внимание в этих информационных программах должно быть уделено целому спектру тем. В частности, программная тематика должна быть сконцентрирована на четырех основных направлениях:

«а) необходимости дрессировки домашних животных для любых коммерческих целей или для соревнований, осуществляемой лицами, имеющими соответствующие знания и навыки;

б) необходимости препятствовать:

- передаче домашних животных лицам моложе 16 лет без согласия их родителей или тех, кто их заменяет;

- вручению домашних животных в качестве призов, наград или премий;

- незапланированному размножению домашних животных;

в) возможным негативным последствиям для здоровья и нормального существования диких животных, если они были приобретены или содержатся как домашние животные;

г) риску безответственного приобретения домашних животных, ведущему к увеличению числа ненужных (владельцам) и брошенных животных» [2].

Представляется, что такие программы, первоначально принятые и реализуемые в рамках Совета Европы, послужат примером для подготовки других как региональных, так и универсальных соглашений.

Международный обмен информацией в рамках настоящей тематики предполагает а) взаимное предоставление данных о мигрирующих видах животных [3], б) международной торговле видами дикой фауны, находящимися под угрозой исчезновения [4], а также о в) государственных мероприятиях, принимаемых для реализации международных соглашений.

Международный обмен информацией, используется государствами исходя из признания важности сохранения мигрирующих видов животных, а также необходимого контроля при международной торговле видами дикой фауны, находящимися под угрозой исчезновения.

Использование такого вида международной информационной деятельности как обмен информацией, предполагается для согласования и принятия в индивидуальном порядке или в сотрудничестве, наиболее целесообразных мер, необходимых для сохранения таких видов и их местообитаний. Особое внимание при этом уделяется видам, статус сохранности которых является неблагоприятным.

Для необходимого ознакомления широкой общественности с межгосударственными соглашениями [4] и результатами деятельности государств по сохранению животных, следует отметить и такой важный вид международной информационной деятельности как распространение информации. В рамках указанных международных конвенций это возлагается на секретариат.

Секретариат распространяет необходимую информацию, получаемую из всех доступных источников и докладов государств-участников [4]. Предусматривается, что соответствующую помощь при этом могут оказать межправительственные, неправительственные, международные или национальные организации и учреждения, технически компетентные в защите, сохранении и регулировании диких животных.

Распространение информации в рамках Совета Европы возлагается, в соответствии с договоренностями, на Генерального Секретаря Совета Европы [5].

Сбор информации является одним из важных видов информационной деятельности. Особенностью его использования в контексте договорных обязательств по защите животных является то, что он распространяется на информацию определенного содержания – статистическую информацию об использовании животных для экспериментов или в иных научных целях. Предусматривается, что сбор производится в отношении следующих данных:

- «а) о количестве и видах животных, использованных в процедурах;
- б) о количестве животных определенных категорий, использованных в процедурах непосредственно с медицинскими целями, а также в целях образования и профессиональной подготовки;
- с) о количестве животных определенных категорий, использованных в процедурах с целью защиты человека и окружающей его среды;
- д) о количестве животных определенных категорий, использованных в процедурах, проведенных в соответствии с требованиями законодательства» [5].

Подводя итог, следует отметить следующее:

- информационная составляющая занимает особое и важное место в комплексе мероприятий, направленных на обращение с животными и их защиту;
- информационное сотрудничество государств предполагает использование основных институтов международного информационного права, в частности предоставления, распространения, сбора и обмена информацией;
- координация деятельности государств, как в частных вопросах информационного сотрудничества, так и в общих вопросах защиты животных предполагает широкое участие международных организаций и международной общественности.

1. Всемирная декларация благосостояния животных (Universal Declaration on Animal Welfare). [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://cetalife.h10.ru/books/doc/law/animaldeclaration.htm>

2. Европейская конвенция о защите домашних животных 1987 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/125.htm>.

3. Конвенция по сохранению мигрирующих видов диких животных 1979 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/wild_animals.pdf.

4. Конвенция по международной торговле видами дикой флоры и фауны, находящимися под угрозой исчезновения 1973 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cites.shtml.

5. Европейская Конвенция о защите позвоночных животных, используемых для экспериментов или в иных научных целях 1986 г. (ETS N 123) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/123.htm>.

Борис Бабін

Правові проблеми комерційної експлуатації морських ссавців в Україні

У статті розглянуті проблеми правового регулювання порядку експлуатації в Україні морських ссавців. На прикладі китоподібних показано застосування та взаємодію міжнародних природоохоронних актів і національного законодавства, відомчих актів з даної проблематики.

Доведено, що завдання природоохоронного та господарсько-правового регулювання в даній сфері коригуються в рамках принципу гуманізації ставлення до тварин. Показано суперечливе значення Правил і норм утримання дельфінів в умовах неволі, прийнятих в 2012 р. наказом Міністерства екології та природних ресурсів України.

The problems of legal regulation of the order of marine mammals' exploitation in Ukraine are watched. On the example of cetaceans the application and interaction of international environmental regulations and national legislation, departmental regulations on this issue are shown. It is proved that the problems of environmental and economic-legal regulation in this area is adjusted under the principle of humanization the treatment of animals. There displayed the contradictory meaning of the Rules and regulations of dolphins' content in captivity, taken in 2012 by the order of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine.

Питання правового забезпечення експлуатації об'єктів морського тваринного світу традиційно знаходяться під увагою юридичної науки. Водночас доктринальний дискурс відповідних робіт (В.О. Валевської, Т.Р. Короткого та ін.) стосується насамперед питань охорони таких об'єктів як частини морського середовища та регламентації їх видобування. Це традиційно корелює з господарським та природоохоронним ставленням до морських тварин; водночас сьогоденне запровадження у міжнародне та національне право стандартів гуманного ставлення до тварин ставить нові завдання перед відповідними правовими механізмами.

Дослідження таких механізмів у контексті комерційної експлуатації морських ссавців є метою цієї статті. Адже саме морські ссавці, насамперед китоподібні, є сьогодні ключовим об'єктом господарської діяльності, що є пов'язаною з їх експлуатацією у живому стані (на відміну від інших морських тварин). З іншого боку, китоподібні є морськими ссавцями, що мешкають в морських просторах України, тому питання їх господарської експлуатації в Україні необхідно ув'язувати із їх охороною та регламентацією видобування. Тому для вирішення вказаної проблеми слід визначитися із наступними її аспектами: визначення особливості міжнародно-правових та національних механізмів охорони та регламентації експлуатації морських ссавців, встановлення перспектив розвитку відповідних господарських механізмів.

Варто вказати, що тривалий час морські ссавці, зокрема, китоподібні, були об'єктом видобування задля потреб харчової та хімічної промисловості, зокрема, до 1966 р. китоподібні видобувалися й у СРСР. Водночас, враховуючи неістівний характер продуктів китоподібних для людини, їх промисел ніколи не був економічно важливим, тому його заборона не викликала соціальних наслідків, таких як браконьєрство. Водночас китоподібні (насамперед, дельфіни) активно використовувалися військово-морськими силами СРСР та інших держав у якості живої зброї (розмінування, охоронні функції, протидія диверсантам, атака суден та ін.). Таким шляхом виникли школи дресури, методики підготовки та ін, які, серед іншого використовувалися у розважальних цілях в океанаріумах та дельфінаріях; тим самим у суспільстві формувалася потреба у відповідних формах розваг.

З радянських часів китоподібні Чорного та Азовського морів (азовка, афаліна, білобочка та тюлень-монах) були занесені у Червону книгу, водночас їх видобування у наукових та військових цілях регламентувалося

БАБІН Борис Володимирович,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного та кримінального права Одеської національної юридичної академії.

відомчими актами. У незалежній Україні відповідні охоронні та господарські механізми були рецегованими; так, за постановою Кабінету Міністрів України від 11 червня 1992 р. № 325 за незаконне видобування морських савців були встановлені штрафи: за дельфіна та тюлень-монах 25000 крб., за дельфіна-афаліну 15000 крб. (втім, тюлені-монахи в 90-ті роки ХХ ст. у водах України зникли остаточно) [5].

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 1993 р. № 399 були схвалені розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України. При цьому азовку було віднесено до зникаючих видів, розмір компенсації було встановлено 2550 грн. за екземпляр, афаліну чорноморську було віднесено до рідкісних видів (2200 грн. за екземпляр), а білобочку чорноморську – до невизначених видів (1900 грн. за екземпляр). При цьому додавалося, що за добування (збирання) на підставі дозволів для наукових та селекційних цілей цих тварин мала сплачуватися компенсація у розмірі 50 відсотків від вказаної такси. Якщо ж підприємства, установи й організації мали здійснювати за власними статутними завданнями охорону та відтворення видів цих тварин, компенсація за їх добування (збирання) встановлювалася у розмірі лише 10 відсотків від такси за даний вид [7].

Інструкцію про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України було затверджено наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 1 лютого 1993 р. № 3, у ній відзначалося, що таке добування (збирання) мало здійснюватися «у виняткових випадках тільки для наукових і селекційних цілей, в тому числі для розмноження і розведення у спеціально створених умовах, за дозволом Міністерства екології та природних ресурсів України» [3].

Тим самим вилов дельфінів для їх «розведення» у океанаріумах та дельфінаріях було фактично дозволено; крім того, з'явилися спеціальні організації, які цим обіймалися. Варто вказати на діяльність «Служби порятунку дельфінів», утвореній ще у 90-ті роки на базі Євпаторійського дельфінарію. Ця структура, діючи в рамках Міжнародної програми «Дельфін», називає себе активними учасниками проектів з охорони, вивчення та надання допомоги хворим і травмованим китоподібним. За вилучення з природного середовища китоподібного така організація, як вище вказувалося, має сплачувати лише 10 % державної такси, тому її практичним завданням стало саме забезпечення тваринами дельфінаріїв, співпрацюючи з «усіма рятувальними станціями, прибережними санаторіями, пансіонатами і будинками відпочинку» [10].

Варто вказати, що 24 листопада 1996 р. було схвалено Угоду про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, до якої Україна приєдналася лише законом від 9 липня 2003 р. № 1067-IV. Ця угода розповсюджується до усіх трьох видів дельфінів Чорноморського басейну, але її дію не розповсюджено на водні простори Азовського моря та Керченської протоки. У ст. 2 Угоди передбачено, що з метою досягнення та підтримування сприятливого статусу збереження китоподібних держави-учасниці зобов'язуються заборонити будь-яке навмисне вилучення китоподібних та вжити всіх необхідних заходів щодо припинення таких дій, де це ще не зроблено, а також співробітничати у створенні та підтримуванні мережі територій, що підлягають спеціальній охороні, з метою збереження китоподібних.

Винятки з заборони вилучення передбачалися Угодою тільки у надзвичайних ситуаціях, «коли китоподібні, які підлягають під дію цієї Угоди, потрапляють у виключно несприятливі та небезпечні умови», або після консультації з Науковим Комітетом з метою проведення не смертельних досліджень *in situ*, спрямованих на підтримування сприятливих умов для китоподібних. Держава-учасниця має невідкладно повідомляти контролюючі орган Угоди (Бюро, Науковий Комітет та Секретаріат) про будь-який подібний виняток, на який було надано дозвіл.

Також держави-учасниці зобов'язалися вживати заходів щодо збереження, проведення досліджень та управління, спрямованих на вирішення таких питань:

- прийняття та впровадження національного законодавства;
- оцінка та управління взаємодією між людьми та китоподібними;
- охорона середовищ існування;
- дослідження та моніторинг;
- посилення спроможності, збір та розповсюдження інформації, навчання та освіта;
- реагування на надзвичайні ситуації [11].

Відповідно до цих шістьох напрямків у додатку 2 до Угоди містився такий міжнародний програмний акт, як План збереження. У ньому конкретизувалися заходи за наведеними в Угоді шістьма напрямами. У плані вказувалося, що держави-учасниці Угоди, в максимально можливий спосіб використовуючи свої економічні, технічні та наукові можливості, мають вживати заходи для збереження китоподібних, надаючи пріоритет збереженню тих видів або популяцій, які визначаються Науковим Комітетом Угоди як такі, що мають найменш сприятливий статус збереження, а також дослідженням у тих областях і тих видів, щодо яких наявно недостатньо інформації [11].

Національне законодавство у цілому не передбачає повну заборону на вилученні китоподібних, тому, задля виконання вказаних вимог Угоди органи природоохорони України були змушеним вжити відомчих нор-

мативних заходів. Так, наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 31 березня 2008 р. № 165 було на три роки заборонено спеціальне використання (вилучення з природного середовища існування) китоподібних, занесених до Червоної книги України: білобочки (*Delphinus delphis*); афаліни (*Tursiops truncatus*); азовки (*Phocoena phocoena*) з будь-якою метою, крім випадків збирання решток загиблих дельфінів з науково-дослідною метою [2].

Таку тимчасову заборону було продовжено ще на три роки на таких само умовах наказом Міністерства екології та природних ресурсів від 20 вересня 2011 р. № 328; цікаво що у наказі № 328 дельфіни отримали інші офіційні назви, із збереженням латинської класифікації (замість білобочки йдеться про дельфіна звичайного, замість азовки – про морську свиню звичайну) [9]. Враховуючи, що у вказаних наказах про календарні терміни заборони не йшлося, можна побачити, що весь літній сезон 2011 р. спеціальне використання дельфінів в Україні заборонено не було.

Втім, у додатку 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 було встановлено новий розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження тварин із числа видів, занесених до Червоної книги України, які постійно або тимчасово перебувають у природних умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. За відповідними нормами, добування, знищення або пошкодження афалін, морських свиней та дельфінів звичайних тягне 100 000 штрафів за одну тварину, знижок за «наукове» чи «рятувальне» вилучення дельфінів зазначеною постановою вже не передбачено [6].

Слід визнати, що основними загрозами для дельфінів у природному середовищі залишається браконьєрство та забруднення морських вод. Вилучення дельфінів для господарських потреб становить відносно незначну частку їх зменшення і тому тривалий час в Україні проводилося у формі «науково-дослідної» та «рятувальної діяльності».

Так, за даними організацій захисту дельфінів, в Україні з ХХ ст. діють шість дельфінаріїв, це Карадазький дельфінарій, Ялтинський «Акваторія», Євпаторійський дельфінарій, Партенітський дельфінарій, Севастопольський дельфінарій та науково-дослідний центр Збройних Сил України «Державний океанаріум України», реорганізований у Севастополі розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2002 р. № 206-р [8], що фінансується з державного бюджету, але здійснює й комерційну розважальну діяльність. Усі ці дельфінарії використовують насамперед чорноморських дельфінів.

На початку ХХІ ст. кількість дельфінаріїв в Україні істотно зросла: у 2007 р. відкрито Коктебельський дельфінарій, у 2011 р. – дельфінарій «Оскар» у п. Кирилівка Запорізької обл. та басейн санаторія «Поділля» у місті Хмільник Вінницької обл., у 2012 р. – дельфінарій «Акварель» у Складовську, у 2013 р. – Алуштинський дельфінарій «Акваторія». Невдалі спроби у творити дельфінарії відбулися у Лівадії (Ялта) та Дніпропетровську. Крім «Акваторії» (дельфінарії в Алушті та Ялті) спробу організувати в Україні мережі дельфінаріїв було зроблено цирком «Кобзов» (київські та львівські установи було відкрито у 2008 та 2009 рр. відповідно але потім їх було закрито) [1].

Втім, найбільшу мережу дельфінаріїв має сьогодні одеська компанія ТОВ «Нерум», до якої входять Одеський дельфінарій «Немо» (відкрито у 2005 р.), Харківський, Київський та Донецький дельфінарії «Немо» (відкриті у 2009 р.), Бердянський дельфінарій «Немо» (відкрито у 2010 р.) Феодосійський дельфінарій «Немо» (відкрито у 2012 р.) та Судацький дельфінарій «Немо» (відкрито у 2013 р.) [1]. Крім того, компанія «Нерум» має дельфінарії в Анапі та Сочі (РФ), представництво у Норвегії та низку готелів при дельфінаріях; отже вказану модель бізнесу слід вважати успішною. Переважна більшість дельфінів усіх вказаних дельфінаріїв є чорноморськими, хоча у дельфінаріях ТОВ «Нерум» знаходяться й тихоокеанські дельфіни.

Конкуренція між дельфінаріями зумовила чисельні скарги до державних органів контролю та нагляду щодо порушення ними умов законодавства. Варто вважати, що саме така ситуація в умовах вступу в силу закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV змусила органи влади до вжиття додаткових організаційно-правових заходів. Так, з метою виконання ст.ст. 7, 8 вказаного закону та ст. 31 закону України «Про тваринний світ» та «з урахуванням природоохоронного статусу китоподібних», занесених до Червоної книги України, визначеного як вказаною вище Угодою, так і Конвенцією про збереження мігруючих видів диких тварин як об'єктів тваринного світу, наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 6 грудня 2012 р. № 622 було затверджено Правила і норми утримання дельфінів в умовах неволі, що поширюються на усіх осіб, що утримують або тимчасово утримують дельфінів в умовах неволі.

При цьому діючим дельфінаріям (океанаріумам) та іншим суб'єктам права власності на об'єкти тваринного світу, що утримують дельфінів в умовах неволі, створеним до набрання чинності цими Правилами, приписувалося привести у відповідність власні умови утримання дельфінів протягом наступних трьох років [4]. Таким чином для наявних дельфінаріїв було обмежено можливу конкуренцію з боку новоутворених структур.

У цілому вказані Правила 2012 р. мають достатньо прогресивний характер. У них наводяться визначення басейну, водопідготовки, вольєру, дресирувальника морських тварин та дельфінарію (океанаріуму), як комплексу інженерно-технічних споруд і систем для утримання морських ссавців. Вимоги до утримання дельфінів та до призначених для цього споруд корелюються у правилах 2012 р. з чинним законодавством, містять у собі вимоги до басейнів та вольєрів, їх класифікацію, спеціальні вимоги до басейнів-ізоляторів, вимоги до систем водо- і енергопостачання, та робочих приміщень [4].

Також правила 2012 р. містять загальні вимоги до дельфінаріїв (океанаріумів) критих та відкритих конструкцій, порядок здійснення карантину для знов прибулих тварин, рівень шуму в місцях їх утримання та вимоги до персоналу, що має мати «відповідну кваліфікацію та навички для забезпечення належного утримання і гуманного поводження з тваринами» та включати у себе: фахівців загального профілю, техніків з експлуатації устаткування та апаратури, спеціалістів у галузі ветеринарної медицини, з водопідготовки та дресирувальників морських тварин.

У розділі III правил 2012 р. містяться детальні вимоги до параметрів і якості води, у розділі IV – до порядку та продуктів годівлі дельфінів, у розділі V – щодо транспортування тварин (із посиланнями на Правила транспортування тварин, схвалених постановою уряду України від 16 листопада 2011 р. № 1402). Розділ VI встановлює вимоги до ветеринарно-санітарного та зоотехнічного забезпечення дельфінаріїв, що включає у себе:

- контроль за станом здоров'я тварин та їх годуванням, проведенням санітарно-гігієнічних заходів, якістю кормів, що зберігаються і згодуюються, станом водного середовища;
- проведення лікувально-профілактичних процедур;
- організацію розведення тварин;
- організацію патолого-анатомічного дослідження загиблих особин [4].

У розділі VII Правил 2012 р. йдеться про санітарно-гігієнічні заходи в дельфінаріях, у розділі VIII – про загальні особливості використання дельфінів, а у розділі IX – про порядок ведення обліку дельфінів. Найбільш істотне значення мають саме норми розділу VIII Правил 2012 р., які встановлюють, що будь-яка особа, що утримує дельфінів у неволі, може здійснювати просвітницькі і природоохоронні заходи шляхом:

- проведення видовищних вистав еколого-просвітницького характеру;
- організації науково-просвітницьких виставок, лекцій і конференцій;
- розміщення наочної інформації про біологію і охорону морських ссавців;
- проведення відкритих уроків для школярів;
- створення умов для проходження студентами наукової і педагогічної практики;
- підготовки, видання і поширення наукових і науково-популярних публікацій, аудіовізуальних та інтерактивних посібників тощо.

У п 8.3 Правил спеціально відзначено, що перевага повинна надаватися дослідженням, які не можуть бути виконані в природних умовах, але є важливими для кращого розуміння життя дельфінів у морі та розробки методів збереження їх популяцій. Іншим важливим напрямом наукових досліджень називається покращення умов утримання дельфінів у неволі і збереження їх здоров'я. При цьому вказано, що дельфіни, що утримуються в неволі, мають бути доступними для проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень за умови дотримання Правил 2012 р., а також повного виключення методів, які здатні заподіяти тваринам дискомфорт, стрес чи травму або спричинити їх захворювання чи загибель [4].

Окремі інші норми також носять насамперед гуманістичний характер; це й виокремлення одного дня на тиждень у програмі культурно-масових заходів як вихідного дня для проведення санітарно-ветеринарних заходів та забезпечення відпочинку тварин, й заборона транспортування та використання під час проведення культурно-масових заходів вагітних самок дельфінів і новонароджених дитинчат. Також Правила 2012 р. забороняють ізоляцію тварини, не зумовлену станом її здоров'я (зокрема, як прийом тренування або засіб покарання) [4].

Водночас сучасні громадські організації не визнають вказані Правила 2012 р., як достатній механізм гуманного ставлення до дельфінів. Як вказують відповідні експерти, жоден дельфінарій, і особливо такий, що розташований не на морському узбережжі, не здатний забезпечити дельфінам комфортні умови для існування, та задоволення їх природних потреб у пірнанні, плаванні, сонарному спілкуванні та харчуванні. При цьому вказується, що дельфін-афаліна у морському середовищі живе до 25-30 років, а в неволі в середньому – 3-5 роки, при цьому в неволі дельфіни рідко розмножуються. Як стверджують експерти, «дельфінарії зовсім не є центрами екологічного виховання, оскільки сприяють скороченню чисельності морських ссавців і привчають громадян до думки, що дельфіни – мешканці дельфінаріїв, а не моря» [1].

Отже, наступний розвиток дельфінаріїв в Україні зумовлений низкою факторів. Заборона чи істотне обмеження діяльності дельфінаріїв, які впливають із потреби забезпечити дельфінам комфортні умови перебування, навряд чи можна очікувати найближчим часом, враховуючи комерційний успіх дельфінаріїв. Варто вказати, що перспективи практичної імплементації Правил і норм утримання дельфінів в умовах неволі до 2015

р. є неоднозначними, враховуючи фактичну безконтрольність діяльності дельфінаріїв та розвитку їх мережі в Україні до схвалення цих правил. Такі Правила формально не суперечать нормам Угоди 1996 р., але суперечать її вимогам у їх комплексі, адже легалізують комерційну діяльність дельфінаріїв та сприяють комерційний попит до їх вилу. Тому питання розвитку відповідної нормативної бази має стати підґрунтям для нових наукових досліджень.

Дельфінарій: хлорированная тюрьма, URL : <http://www.delfinariy.info/p/zakon.html>

2. Про введення тимчасового обмеження на спеціальне використання китоподібних Чорного та Азовського морів : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 31 березня 2008 р. № 165, URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0377-08/print1249845189749107>

3. Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 1 лютого 1993 р. № 3, URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0004-93>

4. Про затвердження Правил і норм утримання дельфінів в умовах неволі : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 6 грудня 2012 р. № 622, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 лютого 2013 р. за № 278/22810 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 16. – Ст. 575.

5. Про посилення охорони запасів цінних видів риб, морських ссавців, водних безхребетних і водних рослин : постанова Кабінету Міністрів України від 11 червня 1992 р. № 325, URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/325-92-%D0%BF>

6. Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення

чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : постанова Кабінет Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030, URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-p>

7. Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України : постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 1993 р. № 399, URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/399-93-p>

8. Про створення науково-дослідного центру Збройних Сил України «Державний океанаріум» : розпорядження Кабінет Міністрів України від 12 квітня 2002 р. № 206-р, URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/206-2002-p>

9. Про тимчасову заборону спеціального використання китоподібних Чорного та Азовського морів : наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 20 вересня 2011 р. № 328, URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1142-11>

10. Служба спасення дельфінів : Евпаторийский дельфінарій, URL : http://www.dolphinevpatoria.net/index.php?option=com_content&view=article&id=8&Itemid=10

11. Угода про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану від 24 листопада 1996 р. , URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_422

Владислав Толстых

Защита животных и международное право

Известный французский автор С. Сюр, характеризуя современное состояние экологического права, отмечает: «Если формирование правовых норм проходит три этапа, первым из которых является идеология, вторым – риторика или дискуссия, а третьим – обязательства, то в настоящее время мы находимся на втором»¹.

Несмотря на обилие положений мягкого права, международное экологическое право находится в удручающем состоянии: полноценное специализированное учреждение, которое бы занималось охраной окружающей среды, в системе ООН отсутствует; процесс заключения универсальных конвенций в этой сфере прекратился; общее понимание стратегии развития международного экологического права отсутствует.

Известная фраза Ж. Бодрийяра - «Права человека и экология - вот два сосца консенсуса»² - сохраняет свое значение, однако содержание понятие «экология» становится все более гедонистским, предполагающим удовлетворение индивидуальных потребительских желаний. Экология, понимаемая таким образом, исключает все то, что существует отдельно от человека и не может быть ему полезно в кратковременной перспективе: Антарктиду, космос, животных, океанское дно и т.д.

Другой важный фактор, меняющий отношение к окружающей среде, - информатизация. Реальными и достойными обсуждения сегодня являются только объекты, представленные в информационной среде (телевидение, интернет), являющейся объектом самых разнообразных манипуляций. Цели этих манипуляций, и скрытые и очевидные, вряд ли предполагают охрану окружающей среды. Поэтому сегодня окружающая среда представлена в информационной среде лишь в качестве совокупности эстетических образов, имеющих мало общего с ее действительной ценностью.

Международное право стремительно меняется. К числу новых феноменов и тенденций относятся: кризис правотворчества, пролиферация международных судов, усиление прецедентного начала, изменение социальных характеристик международных служащих, глобализация международно-правовых проблем, их информатизация, кризис международно-правовой системы ценностей и пр. Эти явления можно оценивать по-разному, но, пожалуй, большинство из них не способствуют усилению охраны окружающей среды.

Более того, - похоже, что все эти новые тренды, наоборот, способствуют отдалению человека от той реальности, в рамках которой он эволюционировал до конца XX в. Даже политический акционизм, ставшей *modus operandi* современной политики, акционизм, использование которого некогда помогло становлению «Гринпис», на самом деле затрудняет настоящую борьбу за защиту окружающей среды, - затрудняет, поскольку не предполагает серьезного и вдумчивого обсуждения.

На ценностном уровне окружающая среда легко может быть привязана к концепции устойчивого развития, правам человека, религии и др. Проблема, однако, состоит в том, что и устойчивое развитие, и права человека, и религия сегодня переживают глубинные трансформации, конечный результат которых пока не ясен.

Можно с достаточной степенью уверенности сказать, что, увлекшись безопасностью, экономикой и правами человека, международное право упустило возможность сформировать систему экологических ценностей. Это - грустно, потому что, если бы эта возможность не была упущена, современная цивилизация, возможно, была бы более стабильной, более разумной, более духовной.

Когда была пройдена «точка невозврата» - неясно, однако, в конце XIX в. такая возможность еще имелась. Свидетельством является дело о юрисдикционных правах США в Беринговом море и охране морских котиков, в рамках которого была высказана идея распространения на отдельные компоненты окружающей среды концепции доверительной собственности (траста), - идея, которая сегодня выглядит утопией.

ТОЛСТЫХ Владислав Леонидович,

доктор юридических наук, заведующий кафедрой международного права Новосибирского государственного университета.

В 1867 г. Россия продала США Аляску и ряд островов. В соответствии с американскими законами, принятыми во второй половине XIX в., промысел морских котиков в водах, прилегающих к этим территориям, был ограничен. В 1886-1890 гг. несколько британских судов были задержаны американскими властями за незаконный промысел этих животных. Задержания имели место в Беринговом море за пределами территориальных вод США. Спор между двумя государствами был передан в арбитражный суд, который вынес решение 15 августа 1893 г. США утверждали, что они обладают исключительной юрисдикцией в Беринговом море, которая первоначально принадлежала России и основывалась на указе 1821 г., а впоследствии была передана США. США также выдвинули следующие аргументы. Морские котики имеют некоторые характеристики домашних животных и поэтому могут быть признаны объектом собственности. Промысел котиков на суше является правомерным, и США, будучи собственником соответствующих территорий, осуществляют его регулирование в интересах человечества. Промысел же котиков в море противоречит добрым нравам и может быть приравнен к пиратству. В этой связи он может быть ограничен США, выступающими в качестве собственника котиков и в качестве трасти. Тем не менее, Суд высказался в пользу Великобритании и установил, что США не обладают какими-либо правами в отношении защиты морских котиков, находящихся за пределами трехмильной зоны территориальных вод.

Возможно, настало время использовать озвученную в этом деле концепцию, - забытую, но столь актуальную.

Современных конвенций в области охраны животного мира довольно много, однако их внимательный анализ позволяет сделать вывод об их недостаточности.

По настоящему действенная защита организована только в отношении видов и популяций, представляющих промысловый интерес: цель соответствующих договоров – преимущественно экономическая (Конвенция по регулированию китобойного промысла 1946 г.; Временная конвенция о сохранении котиков северной части Тихого океана 1957 г.; Конвенция о сохранении атлантических тунцов 1966 г.; Конвенция по сохранению живых ресурсов Юго-Восточной Атлантики 1969 г.; Конвенция о сохранении тюленей Антарктики 1972 г.; Соглашение о сохранении белых медведей 1973 г.; Конвенция о рыболовстве и сохранении живых ресурсов в Балтийском море и Бельтах 1973 г.; Конвенция о сохранении морских живых ресурсов Антарктики 1980 г.; Конвенция о сохранении запасов анадромных видов в северной части Тихого океана 1992 г.). В любом случае, таких договоров слишком мало.

Конвенция о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения 1973 г., отмечающая в этом году юбилей, сыграла и продолжает играть важную роль в защите животного мира, однако едва ли может рассматриваться в качестве системного решения.

Наконец, Конвенция о биологическом разнообразии 1992 г., определяющая комплекс мер, которые могут использоваться при планировании политики в области охраны окружающей среды, к сожалению, не содержит конкретных обязательств. П. Дайе и А. Пеле отмечают по этому поводу: «В сущности, Конвенция, подтверждая важные ориентиры международного права окружающей среды..., почти не налагает обязательств на государства-стороны... Интересная с точки зрения своих амбиций, Конвенция Рио скорее указывает желаемые направления, чем действительно реализует те новаторские идеи, которыми она руководствуется (можно даже опасаться, что она представляет собой регресс в той мере, в которой она ограничивает традиционно свободный доступ к генетическим образцам). Однако она могла бы, в свою очередь, стать в будущем обильным источником вдохновения»³.

Экологические проблемы становятся все более острыми – свидетельством является увеличение количества экологических споров, передаваемых в международные суды. Самым последним примером является дело об охоте на китов в Антарктике, переданное в Международный Суд ООН. В 2010 г. Австралия обратилась в Суд с иском против Японии. Она утверждала, что Япония осуществляет массовую охоту на китов под прикрытием исследовательской программы и тем самым нарушает Международную конвенцию по регулированию китобойного промысла 1946 г. По всей видимости, в данном деле будет вынесено решение по существу. Хочется надеяться, что в этом решении Суд проявит разумную толику «судейского активизма» и сформулирует выводы, которые станут ориентирами для дальнейшего развития международного экологического права. Данная надежда, однако, не является большой, т.к. Суд в последнее время старается не формулировать общих тезисов и воздерживается от высказываний *ultra petita*.

Таким образом, в современном международном праве нет системных механизмов охраны животного мира; полноценных наднациональных институтов, специализирующихся на этих вопросах; конкретной и обязательной для государств стратегии в этой области, и самое главное – осознания ценности сохранения природы и желания отстаивать эту ценность ценой значительных жертв.

Принять соответствующие меры: создать организацию, закрепить конкретные обязательства, распространить на животный мир концепцию общего наследия, – технически довольно легко; принятие соответствующего политического решения в ближайшее время, однако, едва ли возможно. Международное сообщество

сегодня увлечено международными уголовными судами, правами человека, миротворчеством и др.; защита животного мира воспринимается как второстепенная по сравнению с этими увлечениями.

¹ Combacau J., Sur S. Droit international public. 7-eme edition. 2006. P. 498-499.

² Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. Перевод Л.Любарской, Е.Марковской. М.: Добросвет, 2000.

³ Droit international public. Daillier P. et Pellet A. Paris, 1999. P. 1278.

Віталій Гамурарь

Положения международного права, применяемые во время вооруженных конфликтов, в свете их совместимости с нормами, регулирующими защиту окружающей среды

Нормы международного гуманитарного права традиционно охватывают отношения складывающиеся между противоборствующими сторонами во время вооруженных конфликтов. Естественно, сами по себе военные действия накладывают особый отпечаток на применение различных категорий норм, чье применение в обычной обстановке не вызывает вопросов. Особая роль в данном случае отводится так называемому «ядру» прав человека, представляющему из себя совокупность прав и свобод человека, применимость которых в том числе во время военных действий, вытекает из обычно-правового характера данных положений.

Изначально, целью данного исследования было рассмотреть вопрос об охране животных во время вооруженных конфликтов, но поскольку международное гуманитарное право не регулирует непосредственно защиту животных во время вооруженных конфликтов, постараемся рассмотреть данный вопрос через призму защиты окружающей среды.

Наличие вооруженного конфликта накладывает свой отпечаток не только на категорию норм регулирующих защиту основных прав и свобод человека. Особенно это относится к современным методам и средствам ведения боевых действий, развитие которых привело к тому что они оказывают отрицательное воздействие на окружающую среду, флору и фауну. Нельзя сказать, что международное сообщество оставляет данный вопрос без внимания, напротив начиная с Гаагских конвенций 1899 и 1907 гг. такого рода ограничения по применению методов и средств ведения войны регулировалось в виде договорных норм, признанных впоследствии обычными. С созданием ООН, данный вопрос, хотя и косвенно, получил еще более широкое распространение. Употребляем термин косвенно, поскольку общеизвестно, что ООН долгое время отказывалось кодифицировать нормы регулирующие «право войны». Связано это с тем, что большинство стран членом ООН – это страны так называемого «третьего мира», считавшие что кодификация «правил и обычаев войны» означало бы предоставление законности применимости силы. Вместе с тем необходимо четко разграничивать *jus ad bellum* от *jus in bello*, что в свою очередь и делает международное гуманитарное право. Несмотря на это, ООН изначально косвенно, а затем и непосредственно влияет на такого рода регулирование. Имеются в виду те отрасли международного права нормы которых применимы и к международному гуманитарному праву. К таковым в первую очередь отнесем право международной безопасности, международное уголовное право, международное право прав человека.

Возьмем к примеру право международной безопасности. В целях недопущения пагубного, а в некоторых случаях катастрофического влияния на окружающую среду, флору и фауну, ряд регионов признаны безъядерными. К таковым относятся Антарктика по Вашингтонскому Договору (1959 г.), Латинская Америка по Договору Тлателолко (1967 г.), Южная часть Тихого океана по Договору Раротонга (1985 г.), Африка по Договору Пелиндаба (1996 г.), и Средняя Азия по Семипалатинскому Договору (2007 г.).

Со времени принятия ООН в 1972 г. Стокгольмской декларации и Парижской конвенции об охране всемирного культурного и природного наследия от 16 ноября 1972 г. окружающая среда стала ценностью, охраняемой международным правом, не только в условиях мира, но и во время вооруженных конфликтов.

Так, основываясь на печальном опыте современных военных конфликтов было принято целый ряд международных договоров запрещающих пагубное влияние на окружающую среду, как например Конвенция о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную

ГАМУРАРЬ Віталій Виссарионович,

кандидат юридических наук, доцент,
Свободный Международный Университет Молдовы.

среду (1976 г.). Все-таки необходимо отметить что прямой запрет использовать окружающую среду в качестве средства ведения войны и превращать ее как таковую в объект нападения был сформулирован в Дополнительном протоколе I (1977 г.) к Женевским конвенциям 1949 г., а именно в статье 35 (п.3) и статье 55. В соответствии с данными положениями, при ведении боевых действий должна проявляться «забота о защите природной среды от обширного, долговременного и серьезного ущерба» и «запрещается применять методы и средства ведения военных действий, которые имеют своей целью причинить или, как можно ожидать, причинят обширный, долговременный и серьезный ущерб природной среде», чем «нанесут ущерб здоровью или выживанию населения». Запрещается также причинение ущерба природной среде в качестве репрессалий.

Отметим что вышеназванные международно-правовые документы взаимодополняют друг друга. Так Дополнительный протокол I запрещает прибегать к экологической войне, т.е. использовать средства ведения войны, которые могут нарушить жизненно важное природное равновесие. Конвенция 1976 г. в свою очередь, запрещает то, что известно под названием геофизическая война. В свою очередь, эти два документа дали определенный толчок побудивший государства принять и другие международные договора косвенно регулирующие защиту окружающей среды. В отличие от Протокола I, Конвенция о средствах воздействия на природную среду не содержит совокупных условий, а «долгосрочные» последствия в этой Конвенции определяются как «продолжающиеся в течении нескольких месяцев или примерно года»¹. Различие было сделано, потому что в Конвенции о средствах воздействия на природную среду говорится о намеренном воздействии на окружающую среду, а не о желаемом или предполагаемом результате для окружающей среды.

Понимание государствами того что применение запрещенных методов или средств ведения войны может причинить обширный, долговременный и серьезный ущерб природной среде, было закреплено в преамбуле Конвенции о запрещении или ограничении применения конкретных видов обычного оружия, которые могут считаться наносящими чрезмерные повреждения или имеющими неизбирательное действие 1980 г.

Важную роль в процессе кодификации положений регулирующих защиту природной среды играет Международный Комитет Красного Креста. По справедливому мнению известных экспертов Марко Сассоли и Антуана Бувье, за последние десятилетия многие вооруженные конфликты были связаны с различными угрозами окружающей среде². К ним относятся: долгосрочное химическое загрязнение на суше; загрязнение водной среды и атмосферы; невозможность использовать земельные ресурсы из-за наличия мин и других опасных предметов; гроза источникам водоснабжения и другим необходимым элементам обеспечения жизни.

Окончание «холодной войны» дало толчок изменению направленности международного сотрудничества в целях социально-экономического развития и охраны окружающей среды. В этом смысле особо отметим Конференцию ООН по окружающей среде и развитию в Рио-де-Жанейро в 1992 г., в котором приняло участие 178 государств, в том числе новые государства образовавшиеся после распада СССР. На конференции было определено, что первостепенная задача ООН заключается в обеспечении «устойчивого развития». Рио-де-Жанейрская декларация содержит три статьи о вооруженных конфликтах, а в пункте 39.6 плана действий ЮНСЕД, озаглавленного «Повестка дня на XXI век», содержится четкое упоминание вооруженных конфликтов. Эти документы были впоследствии одобрены Генеральной Ассамблеей на ее 47-й сессии (резолюция 47/190 Генеральной Ассамблеи от 22.12.1992 г.)³.

Особо следует выделить правила содержащиеся в принципе 24 Рио-де-Жанейрской декларации, который гласит: «Война неизбежно оказывает разрушительное воздействие на процесс устойчивого развития. Поэтому государства должны уважать международное право, обеспечивающее защиту окружающей среды во время вооруженных конфликтов, и должны сотрудничать при необходимости в деле его дальнейшего развития»⁴, а также в пункте 39.6 «Повестки дня на XXI век», который гласит: «Следует рассмотреть вопрос об отвечающих нормам международного права мерах по предотвращению крупномасштабного разрушения окружающей среды во время вооруженного конфликта, которое не может быть оправдано с точки зрения международного права. Генеральная Ассамблея и ее Шестой комитет являются подходящими форумами для рассмотрения этого вопроса следует учитывать особую компетенцию и роль Международного Комитета Красного Креста»⁵.

Вопрос об охране окружающей среды в период вооруженного конфликта также рассматривался на II Конференции сторон Конвенции о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду по рассмотрению действия Конвенции, которая состоялась в Женеве в сентябре 1992 г. В этой связи подробно обсуждался вопрос о сфере действия Конвенции – и особенно о методах воздействия на природную среду, которые должны быть запрещены, – однако участники не смогли прийти к единодушному решению. Этот вопрос может быть передан на рассмотрение Консультативного комитета экспертов, который может быть создан по просьбе одного или более государств-участников в соответствии со статьей 5 Конвенции о воздействии на природную среду⁶.

Среди документов регулирующих защиту природной среды отметим также Доклад об охране окружающей среды в период вооруженных конфликтов, представленный Международным Комитетом Красного

Креста на 48-й сессии Генеральной Ассамблеи 29.07.1993 г. Как уже отмечалось выше, МККК играет важную роль в процессе разработки и принятия международно-правовых актов регулирующих охрану окружающей среды во время вооруженных конфликтов. МККК во многом согласен с выводами, достигнутыми на различных совещаниях экспертов, которые организовывались в последние годы, в частности тех совещаний, проведенных под его эгидой. МККК имеет оговорки в отношении предложений заняться новым процессом кодификации норм охраны окружающей среды в период вооруженных конфликтов. Во-первых, МККК считает, что результат будет иметь сомнительную ценность и может даже повредить делу. Во-вторых, по мнению этой организации, надлежащая охрана окружающей среды в период вооруженных конфликтов может быть обеспечена усовершенствованием некоторых аспектов существующих правовых норм и их более полным осуществлением⁷.

Отметим, что экспертами МККК неоднократно отмечалась растущая опасность для природной среды применение на поле боя отдельных видов оружия, поэтому в праве вооруженных конфликтов нужно иметь технические новшества и обеспечить, чтобы последствия их применения не выходили за допустимые пределы. Становится очевидным, что многие современные средства и методы ведения военных действий в случае их применения неизбежно приведут к ущербу для окружающей среды.

Интересный исторический пример. Не так давно, в 2010 г. Литва и Польша отметили 600-ю годовщину Грюнвальдского сражения в котором сошлись объединенные силы славянских государств и Тевтонского Ордена. Интересен один исторический факт оказавший самое прямое влияние на образование знаменитого заповедника Беловежская Пуща, на территории которого различные категории растений и животных находились и находятся под охраной государств на чьих территориях располагался заповедник. Так вот, к данному сражению, в котором на стороне славянских государств участвовал и небольшой полк молдавского господаря Александра Доброго, объединенное войско Польского Королевства и Литовского Княжества начало готовиться заранее и именно на территории Беловежской Пущи. После длительной подготовки, в рамках которой было уничтожено огромное количество леса и дичи, правители осознали масштабность нанесенного ущерба, издали указы запрещающие вырубку леса и охоту в данном регионе. В результате, сегодня на территории Беловежской Пущи можно встретить деревья, возраст которых достигает 600 лет!

Возвращаясь к современному аспекту вопроса, нельзя не указать на то, что вооруженные конфликты, в том числе международного и немеждународного характера, оказывают существенное воздействие, естественно отрицательное, на флору и фауну. Кто регулирует процесс соблюдения правил охоты, рыбалки и т.д. во время боевых действий, в условиях применения принципа что для достижения победы все средства хороши?

Не для кого не секрет что вооруженные конфликты представляют особую угрозу для природной среды, последствием которых является огромный, нередко невосполнимый ущерб. Вот только несколько примеров – война во Вьетнаме, ирано-иракский конфликт 1980-1987 гг., Персидский конфликт 1991 г., Югославский конфликт 1991-1999 г. и т.д.

Одной из тенденций современного международного гуманитарного права является признание за его основными положениями обычно-правового характера. Не последнюю роль в этом сыграло исследование «Обычное международное гуманитарное право» проведенное МККК на протяжении нескольких лет. Окружающей среде посвящена глава 14, включающая нормы 43-45. Норма 43 гласит, что общие принципы ведения военных действий применяются и к окружающей среде. Она содержит три правила, а именно:

А. Никакая часть окружающей среды не может стать объектом нападения, за исключением случаев, когда она является военным объектом.

В. Запрещено уничтожение любой части окружающей среды, если этого не требует настоятельная военная необходимость.

С. Запрещены нападения на военный объект, которые, как можно ожидать, попутно повлекут за собой такой ущерб окружающей среде, который был бы чрезмерным по отношению к ожидаемому конкретному и непосредственному военному преимуществу⁸.

Принцип проведения различия применяется и в отношении окружающей среды, что закреплено в Руководящих принципах по охране окружающей среды в период вооруженных конфликтах упомянутых нами ранее. В Докладе об охране окружающей среды во время вооруженного конфликта представленным МККК Генеральной Ассамблее ООН в 1993 г. указано, что принцип проведения различия, применяемый во время международных и немеждународных вооруженных конфликтов, в равной степени относится и к окружающей среде.

Другим важным принципом имеющим непосредственное отношение к охране окружающей среде является принцип соразмерности. Во время бомбардировок Федеративной Республики Югославии НАТО указывала, что в решениях о выборе целей она принимала во внимание «весь возможный побочный ущерб, будь то ущерб для окружающей среды, людей или гражданской инфраструктуры»⁹.

В своем Консультативном заключении о ядерном оружии в 1996 г. Международный Суд указал, что «защита окружающей среды – один из элементов, учитываемых при оценке того, соответствует ли какое-либо действие принципу необходимости»¹⁰. Комитет, учрежденный для рассмотрения бомбардировок НАТО Федеративной Республики Югославии, выразил мнение, что последствия этих бомбардировок для окружающей среды «лучше всего рассматривать с точки зрения принципов, лежащих в основе права вооруженных конфликтов, таких как принципы необходимости и соразмерности»¹¹.

Норма 44 гласит: «При использовании методов и средств ведения войны должны надлежащим образом приниматься о внимание защита и сохранение окружающей среды. При проведении военных операций должны быть приняты все возможные меры предосторожности, чтобы избежать случайного ущерба окружающей среде или, во всяком случае, свести его к минимуму. Отсутствие точных научных знаний о последствиях определенных военных операций для окружающей среды не освобождает сторону в конфликте от принятия таких мер предосторожности»¹².

Практика государств показывает, что защита, которая должна предоставляться окружающей среде во время вооруженных конфликтов, вытекает не только из применения к окружающей среде норм по защите гражданских объектов, но и из признания необходимости предоставлять особую защиту окружающей среде как таковой. Более того, интересы государства в защите окружающей среды признается Международным Судом ООН. Так, в деле о проекте Габциково-Надьмарош, Суд признал «важнейшими интересами», которые могут оправдать отступление государств от других его международных обязательств со ссылкой на «необходимость»¹³.

Значимость окружающей среды было принято во внимание Советом Безопасности ООН в резолюции 1991 г., подтверждающая что Ирак несет ответственность по международному праву за ущерб, нанесенный окружающей среде, и истощение природных ресурсов в результате незаконного вторжения в Кувейт и его оккупации¹⁴. Данный вопрос находит свое подтверждение и в резолюциях Генеральной Ассамблеи ООН¹⁵. В связи с актуальностью вопроса охраны окружающей среды во время вооруженных конфликтов, Генеральная Ассамблея ООН объявила «6 ноября каждого года Международным днем предотвращения эксплуатации окружающей среды во время войны и вооруженных конфликтов»¹⁶.

Относительно войны в Кувейте, отметим, что преднамеренные сбросы нефти в море Ираком 19, 20 и 30 января 1991 г., а также поджог более 700 нефтяных скважин в Кувейте подверглись в рамках доктрины единодушному осуждению и были расценены либо как бесполезные разрушения, которые противоречат многим положениям права вооруженных конфликтов, связывающих Ирак, либо как действия, причиняющие обширный, долговременный и серьезный ущерб окружающей среде¹⁷. Несмотря на то, что Ирак не был связан обязательствами вытекающими из Дополнительного протокола I и Конвенции ООН 1976 г., Совет Безопасности вынес заключение о том, что Ирак «несет ответственность по международному праву за любые прямые потери, ущерб, включая ущерб окружающей среде и истощение природных ресурсов»¹⁸.

Такой подход к вопросу об охране окружающей среды во время вооруженных конфликтов со стороны большинства государств и международных организаций закрепило за данным правилом обычный характер. Подтверждением тому может служить и позиция Международного Суда. В своем Консультативном заключении о ядерном оружии от 1996 г. Суд пришел к выводу, что обязательство государств обеспечивать, чтобы деятельность, осуществляемая в пределах их юрисдикции и под их контролем, не наносила ущерба окружающей среде других государств или районов за пределами национального контроля, является частью обычного международного права¹⁹.

Практика показывает, что обязательство принимать все возможные меры предосторожности, чтобы избежать случайного ущерба гражданским объектам или, во всяком случае, свести его к минимуму, в равной степени относится к ущербу, наносимому природной среде²⁰. Это предусмотрено в Руководящих принципах по охране окружающей среды в период вооруженных конфликтов²¹. Принцип, согласно которому должны быть приняты меры предосторожности, чтобы избежать ущерба окружающей среде или свести его к минимуму, также подтверждается в военных уставах и наставлениях и в официальных заявлениях²².

Как было указано выше, исследование по обычным нормам международного гуманитарного права относит вопросу об охране окружающей среды во время вооруженных конфликтов три нормы. Норма 45 гласит: «Запрещается использовать методы и средства ведения войны, которые имеют своей целью причинить или, как можно ожидать, причинят обширный, долговременный и серьезный ущерб окружающей среде. Запрещается использовать уничтожение окружающей среды в качестве оружия»²³. Отметим, что практика государств устанавливает эту норму в качестве обычного международного права, применяемой во время международных и, по некоторым утверждениям, немеждународных вооруженных конфликтов²⁴. В то же время, даже если эта норма еще не вошла в обычное право, современные тенденции усиления защиты окружающей среды и установления норм, применимых в немеждународных вооруженных конфликтах, означают, что со временем она, скорее всего станет нормой обычного права.

В заключении отметим что напрашивается вывод о необходимости продолжать поиски способов охраны окружающей среды в период вооруженных конфликтов. Более того проведенные исследования позволили выявить ряд серьезных проблем, для которых нужно найти реальные и эффективные решения, с тем чтобы в дальнейшем предпринять конкретные действия. В ходе дальнейших исследования необходимо будет принимать во внимание положения обычного права, международных природоохранных соглашений, а также региональные правовые документы. Позволим заметить, что достижение данных целей станет возможным во многом благодаря развитию диалога с военными и правовыми кругами в целях глубокого изучения практических проблем, возникающие в период вооруженных конфликтов в связи с осуществлением норм, регулирующих военные действия, включая нормы, имеющие отношение к охране окружающей среды, такой диалог поможет внести ясность в содержание самих норм. Другим важным фактором может стать продвижение процесса имплементации государствами «Руководящих принципов для военных уставов и инструкций по охране окружающей среды в период вооруженных конфликтов» разработанных МККК совместно с экспертами на основе существующих международных правовых положений и с учетом практики государств.

¹ ICRC. Customary IHL. Practice Relating to Rule 45. Causing Serious Damage to the Natural Environment http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rul_rule45_sectionb (последнее посещение 10.08.2013).

² Марко Сассоли и Антуан Бувье. Правовая защита во время войны. В четырех томах. Том II. Часть III: Прецеденты и документы (№ 1-68). МККК. Москва. 2008 г., стр.268.

³ Rapport de la Conférence des Nations Unies sur l'environnement et le développement http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/47/190 (последнее посещение 12.08.2013).

⁴ Déclaration de Rio sur l'environnement et le développement. Principes de gestion des forêts <http://www.un.org/french/events/rio92/rio-fp.htm> (последнее посещение 14.08.2013).

⁵ Action 21. Instruments et mecanismes juridiques internationaux <http://www.un.org/french/events/rio92/agenda21/action39.htm> (последнее посещение 14.08.2013).

⁶ Марко Сассоли и Антуан Бувье, там же, стр.278.

⁷ Там же, стр.286.

⁸ Жан-Мари Хенкерцс и Луиза Досвальд-Бек. Обычное международное гуманитарное право. Том 1. Нормы. МККК. 2006 г., стр.183.

⁹ Там же, стр.186-187.

¹⁰ Cour Internationale de Justice. Recueil des arrêts, avis consultatifs et ordonnances. Avis consultatif du 8 juillet 1996 Licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires, par.30 <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7494.pdf> (последнее посещение 12.08.2013).

¹¹ Жан-Мари Хенкерцс и Луиза Досвальд-Бек, стр.185.

¹² Там же, стр.188.

¹³ Cour Internationale de Justice. Recueil des arrêts, avis consul-

tatifs et ordonnances. Affaire relative au Projet Gabcikovo-Nagymaros (Hongrie/Slovaquie). Arrêt du 25 septembre 1997 <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7374.pdf> (последнее посещение 14.08.2013).

¹⁴ Резолюция Совета Безопасности ООН 687 (1991) 03.04.1991 г., § 16 [http://www.un.org/fr/documents/view_doc.asp?symbol=S/RES/687\(1991\)](http://www.un.org/fr/documents/view_doc.asp?symbol=S/RES/687(1991)) (последнее посещение 12.08.2013).

¹⁵ Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 46/216 от 20.12.1991 г., преамбула http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/46/216 (последнее посещение 12.08.2013); Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 47/151 от 18.12.1992 г., преамбула http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/47/151 (последнее посещение 12.08.2013).

¹⁶ Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 56/4 от 05.11.2001 г., преамбула и § 1 http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/4&Lang=F (последнее посещение 12.08.2013).

¹⁷ Эрик Давид. Принципы права вооруженных конфликтов. МККК. Москва. 2011, стр.343-344.

¹⁸ Резолюция Совета Безопасности ООН 687 (1991) 03.04.1991 г., § 16.

¹⁹ Cour Internationale de Justice. Recueil des arrêts, avis consultatifs et ordonnances. Avis consultatif du 8 juillet 1996 Licéité de la menace ou de l'emploi d'armes nucléaires, idem, par.29.

²⁰ Жан-Мари Хенкерцс и Луиза Досвальд-Бек, стр.191.

²¹ Там же.

²² Там же.

²³ Там же, стр.193.

²⁴ Там же, стр.194-200.

Тимур Короткий

Организационно-правовые вопросы защиты животных в Украине: роль юристов в институционализации движения по защите животных

Викладені проблеми вдосконалення правового захисту тварин в Україні та ролі юристів у процесі підвищення ефективності реалізації правових приписів у розглянутій сфері. Аналізується стан проблеми правового захисту тварин в Україні. Зроблено висновки про необхідність інституціоналізації руху із захисту тварин у вигляді створення юридичної зоозахисної громадської організації. Обґрунтована роль наукових досліджень у зазначеній сфері. Виділено основні напрями професійної діяльності юристів щодо вдосконалення правового регулювання захисту тварин в Україні.

Problems of improving the legal protection of animals in Ukraine and the role of lawyers in the process of increasing the effectiveness of the implementation of legal regulations in this sphere are described. The state of the problem of legal protection of animals in Ukraine is analyzed. It is concluded about necessary of institutionalize the movement for the protection of animals in the creating a public legal animal protection organization. The importance of research in this area is justified. The basic directions of activity of professional lawyers for improving legal regulation of animal protection in Ukraine are identified.

Общей тенденцией развития цивилизации является гуманизация общественных отношений, включающая, на наш взгляд, в том числе гуманное отношение ко всему живому, идея, так глубоко отраженная в этической формуле «благоговения перед жизнью» А. Швейцера: «Для человека по-настоящему нравственного любая жизнь священна, даже та, что с человеческой точки зрения находится на очень низком уровне... Как существо высоконравственное, человек борется за то, чтобы избавиться от старых привычек, от раздвоенности, сохранить человечность и нести всему живому избавление от страданий» [1]. Эволюция этической личности по отношению к животным, как и эволюция этического общества, проходит определенные этапы. Однако общество обладает определенными механизмами, закрепляющими достигнутый уровень нравственности, цивилизованности, духовности, гуманности, милосердия, включающий нормативную составляющую – мораль и право.

Право, как внутригосударственное, так и международное, подвержено общей тенденции гуманизации [2], включающей и гуманное отношение к животным. Причем, по нашему мнению, существует четкая корреляция между закреплением в правовых нормах прав и свобод человека и созданием правовых механизмов защиты животных от жестокого обращения. Одно из первых государств, принявших нормативно-правовые акты о защите животных, – Великобритания также одновременно является и родиной первых актов о правах человека. Эта связь отражена и на региональном уровне: наиболее разработанным в этой сфере является законодательство европейских государств и ЕС, а единственная система международных договоров о благополучии и защите животных создана в рамках Совета Европы.

Поэтому можно с уверенностью утверждать, что одним из критериев цивилизованности наций может служить отношение к животным. Мы не зря используем формулировку классического международного права – «цивилизированные нации»: по нашему глубокому убеждению, цивилизованной нация может считаться, если

КОРОТКИЙ Тимур Робертович,

кандидат юридических наук, доцент, докторант Национального университета «Одесская юридическая академия».

ей свойственно гуманное отношение к животным. Именно нация, поскольку в сфере обращения с животными недостаточно правовых предписаний, это культура, традиции, образ жизни, которые могут быть варварскими не только по отношению к животным, но и по отношению к человеку. Тем значимее роль права как регулятора общественных отношений, закрепляющего прогрессивные взгляды и этические перфекционистские принципы. Право в своем развитии не только обретает новые нормы, институты, направления, гарантии, механизмы в результате развития общественных отношений, но и воспринимает тенденции внутригосударственного правового регулирования, присущие цивилизованным нациям. В наиболее яркой форме это проявляется через международное право, которое в XX веке играет роль «миссионера» по продвижению идей гуманизма и прогресса. Поэтому закрепление в конвенциях Совета Европы принципов благополучия животных¹ является отражением общей тенденции по изменению принципов отношения к животным. Причем, по нашему мнению, гуманное отношение к живому является наивысшей формой проявления заботы о природе, в формализованном виде воплощенной в правовых нормах по охране окружающей среды.

Формула «человек несет моральное обязательство уважать все живые существа»² в той или иной степени нашла закрепление на внутригосударственном и международном уровне и стала обязательной для многих, прежде всего европейских, государств. Она находит воплощение на всех уровнях и во всех сферах обществ, в которых гуманность является базисной, существенной составляющей сосуществования социума. Путь к такому сосуществованию длинный и не простой. Он включает:

- формирование соответствующего общественного сознания, создание стойких установок и стереотипов поведения, развитие научных концепций, общественных движений по защите животных;
- создание определенной нормативной компоненты, включающей нормы морали, религии, обычаев и права;
- становление институциональной составляющей как в виде государственных и муниципальных учреждений, так и значительного числа общественных организаций, беря под опеку проблему благополучия животных и их защиту от жестокого обращения [3].

Несомненно, все эти факторы обусловлены общим уровнем социально-экономического и культурного развития, традициями, которые властвуют в обществе. Однако акцентируя внимание на приоритетности евроинтеграции, нельзя не учитывать ту динамику по отношению к животным, закреплению их прав, охране от жестокого обращения, которая прослеживается в государствах-членах Совета Европы и Евросоюза, прежде всего в Австрии, Великобритании, Германии, Финляндии.

В Украине ситуация с защитой животных от жестокого обращения далека не то чтобы от идеальной, она является в принципе неприемлемой. Массово, системно и грубо нарушаются положения отечественного законодательства о защите животных от жестокого обращения. К ним относятся: повсеместные массовые отравления бездомных животных; движение «догхантеров»; жестокое обращение с животными в зверинцах; жестокие методы охоты и борьбы с так называемыми «вредными животными»; проблемы использования животных в экспериментах и многие другие [4]. Подчеркнем, большая часть жестокого обращения с животными, даже в рамках существующего правового поля Украины, противоправна, случаев ее пресечения очень немного, а привлечения к ответственности – единицы. Это обстоятельство порождает необходимость как решения проблемы качества национального законодательства, не только охранительного, но и регулятивного, так и, что не менее важно, практики его применения, которая во многом связана с позицией правоохранительных органов. Проблема, несомненно, не только в масштабах жестокого обращения с животными, она проявляется в отношении, например, домашних и бездомных животных, в эффективности регулятивного воздействия, наличии гуманных методов снижения численности последних.

Недостатки существующих организационно-правовых механизмов защиты животных от жестокого обращения связаны со значительным количеством факторов как субъективного, так и объективного характера. К первой группе относятся менталитет населения, традиции негуманного отношения к животным, низкий уровень правовой культуры, невысокое качество правовых норм, направленных на защиту животных от жестокого обращения, нежелание и отсутствие опыта правоохранительных органов применять нормы об ответственности за жестокое отношение к животным, атавизм деятельности санитарно-эпидемиологических и коммунальных служб при решении проблемы бездомных животных, включая коррупционную составляющую, низкий уровень информированности о гуманных способах сокращения численности бездомных животных и т.п. Отдельного внимания заслуживает отсутствие четкой скоординированности и конструктивности в деятельности защитников животных, нередко бессистемный характер их деятельности, нежелание считаться с

¹ Европейская конвенция о защите животных при международной перевозке 1968 г., Европейская конвенция о защите животных, содержащихся на фермах, 1976 г., Европейская конвенция о защите позвоночных животных, используемых для экспериментов или в иных научных целях, 1986 г., Европейская конвенция о защите домашних животных 1987 г.

² Преамбула Европейской конвенции о защите домашних животных 1987 г.

существующими реалиями. Среди объективных причин следует отметить запущенность проблемы бездомных животных (и как следствие стремление решить ее «один раз и навсегда»), отсутствие должного финансирования (а при его наличии низкая эффективность предпринимаемых мер) [5].

Являются ли проблемы защиты животных объективными, актуальными, своевременными? Возможно, данная проблематика не является лидером в перечне первоочередных проблем украинского общества, однако с учетом внимания СМИ к этой проблеме можно сказать, что существует определенная общественная необходимость, наличие соответствующего социального запроса на урегулирование проблем, связанных с обращением с животными и защитой их от жестокого обращения. Причем это двуединая задача, включающая и вопросы снижения количества бездомных животных, привлечение к ответственности за жестокое обращение с животными. Дополнительным доводом может послужить то, что безнаказанность по отношению к жестокости обращения с животными во многих случаях является стимулом насилия над человеком, ведь жестокость по отношению к животным является индикатором присущих человеку садизма и жестокости³.

Дополнительное обстоятельство актуальности решения проблемы жестокого обращения с животными в Украине – евроинтеграционные устремления нашего государства. Провозглашение курса на европейскую интеграцию предусматривает не только сближение отечественного законодательства с правом Евросоюза, но и реальное воплощение в жизнь его принципов и норм, а также, как отмечалось выше, существенные изменения сознания населения, в том числе и правового. Это касается проблемы отношения общества в целом к гуманному отношению к животным, соблюдение законодательства о защите животных от жестокого обращения и реагирование правоохранительных органов на случаи жестокого обращения с животными. Естественно, эта сфера общественных отношений не является критичной в отношении принятия Украины в ЕС, но она, несомненно, является индикативной в отношении европейской ментальности населения.

Решение указанных проблем во многом связано с эффективностью правового воздействия. Для его повышения, на наш взгляд, недостаточно участия Украины в одной или всех конвенциях Совета Европы о защите животных, изменения отдельного или нескольких законов, перемены в реагировании правоохранительных органов на заявления о жестоком отношении к животным. Важным является комплексное и профессиональное влияние на все стадии правового воздействия, начиная от исследования механизмов совершенствования правового регулирования, приведения отечественного законодательства в соответствие с международными стандартами, практической деятельности по их реализации.

Во многом существующая ситуация с обращением с животными в Украине связана с ментальностью населения и его правосознанием. Если в отношении первого необходимо **создание правовых предпосылок и условий** пропаганды гуманного отношения к животным (как, впрочем, и ответственность за обратное), то по отношению к формированию правосознания деятельность юристов должна включать активные действия по распространению правовых знаний о регламентации обращения с животными и ответственности за жестокое обращение с животными. Важное значение имеет активизация усилий по формированию профессионального правосознания, прежде всего у сотрудников правоохранительных органов, поскольку именно на этом уровне тормозится основное количество дел, связанных с жестоким обращением с животными.

В силу указанных причин и для обсуждения юридических проблем защиты животных от жестокого обращения были проведены Международно-правовые чтения «Международно-правовые стандарты обращения с животными и их защиты и практика Украины: проблемы ратификации Европейской конвенции о защите домашних животных» (Киев, Институт международных отношений, 18 июня 2013 г.) с целью привлечь внимание юристов к проблеме защиты животных от жестокого обращения и объединить усилия в формате профессиональной юридической зоозащитной общественной организации к решению правовых проблем, связанных с совершенствованием регулирования обращения с животными в Украине на основе принципов гуманности и защиты их от жестокого обращения.

Остановимся на отдельных проблемах, связанных с жестоким обращением с животными и поисками путей их решения.

1. Проведение научных исследований в области правового регулирования обращения с животными и их защиты от жестокого обращения обусловлено наличием значительного нормативно-правового массива, в частности четырех конвенций, директив ЕС, резолюций международных организаций, прямо или косвенно свя-

³ Дж. Локк видел прямую связь между жестоким отношением к животным и насилием, направленным на людей. См.: Джон Локк. Мысли о воспитании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000460/index.shtml>; Иммануил Кант считал, что «жестокость к животным противоречит обязательству человека к самому себе, потому что убивает в нем сочувствие к чужим страданиям, которое очень полезно в отношениях с другими людьми». Цит. по: Kant Immanuel. Groundwork of the Metaphysic of Morals, part II (The Metaphysical Principles of the Doctrine of Virtue), paras 16 and 17. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.google.com.ua/books?d=MJcrTG6tJsAC&printsec=front-cover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>

занных с заявленной тематикой национального законодательства (в Украине это Закон Украины «О защите животных от жестокого обращения»), соответствующими нормами административного и уголовного законодательства.

Для анализа степени научной исследованности проблемы нами подготовлена библиография по проблематике правового регулирования обращения с животными [6]. Исходя из полученных данных, можно сделать вывод о том, что данная тема привлекает внимание не только иностранных, но и отечественных авторов. Различные грани проблемы обращения с животными включают общетеоретические, международно-, гражданско-, уголовно-, административно-, эколого-правовые аспекты.

Если говорить о международном праве, то наличие четырех конвенций (Европейской конвенции о защите животных при международных перевозках 1968 г., Европейской конвенции о защите животных, которые содержатся на фермах, 1976 г., Европейской конвенции о защите хребетных животных, которые используются для экспериментов и иных научных целей, 1986 г., Европейской конвенции о защите домашних животных 1987 г.) позволяет выделить несколько направлений диссертационных исследований по международно-правовой регламентации обеспечения благополучия животных и защиты их от жестокого обращения. Это международно-правовые стандарты обращения с сельскохозяйственными животными, международно-правовые стандарты обращения с животными в процессе проведения экспериментов, международно-правовые стандарты защиты животных при международных перевозках и международно-правовые стандарты защиты домашних животных.

Соответственно, в рамках права ЕС можно исследовать аналогичную проблематику, нормативная составляющая которой значительно превышает аналогичную сферу международного права.

В настоящее время в Институте международных отношений Киевского национального университета им. Тараса Шевченко и Национальном университете «Одесская юридическая академия» готовятся диссертационные исследования по вопросам международно-правового регулирования обращения и защиты животных.

Аналогичные исследования могут и должны проводиться и в других областях юриспруденции. И если в области уголовной ответственности за жестокое обращение с животными исследования проводятся [7, 8, 9], то, к сожалению, в области административного и экологического права их практически нет. Интерес на постсоветском пространстве вызывают именно вопросы уголовной ответственности за жестокое обращение с животными – в РФ 3 работы, в Украине 1 и одна готовится и около 80 публикаций. Перспективными являются криминологические исследования, в том числе корреляции проявлений жестокости по отношению к животным и преступления против личности.

Однако, по нашему мнению, с принятием Закона Украины «О защите животных от жестокого обращения» произошла институализация соответствующего правового института в рамках экологического права. Анализ положений Закона разрешает сделать вывод о комплексном подходе к проблеме обращения с животными и защите животных от жестокого обращения, системном характере норм и механизма их реализации. Фактически с принятием Закона в Украине сформирован новый правовой институт, связанный с обращением с домашними животными. Раньше эти отношения регулировались отдельными нормами административного и частично уголовного права в части, связанной с уголовной ответственностью за жестокое обращение с животными. Как правило, специалисты в сфере экологического права не признавали указанную сферу правового регулирования самостоятельной. С принятием Закона, по нашему мнению, ситуация кардинально изменилась. Представляется, что речь идет о комплексном правовом институте, относящемся к экологическому праву [10]. Причем в связи с новеллизацией его регулирования как объекта научных исследований и совершенствования правового регулирования проблематика является весьма перспективной.

На наш взгляд, наличие научных разработок указанной проблематики, во-первых, привлечет внимание научных и практических кругов; во-вторых, позволит подготовить значительное количество специалистов; в-третьих, позволит создать теоретические предпосылки для реформирования законодательства; в-четвертых, создать академическое лобби для проведения законодательных реформ.

2. Включение в учебники и учебные курсы материала, связанного с правовым регулированием обращения с животными и их защиты от жестокого обращения. В ряде случаев достаточно простого упоминания о наличии конвенционного регулирования, с небольшим комментарием в рамках курсов международного права и европейского права и соответствующих учебников. В уголовном и административном праве и учебниках необходимо акцентировать внимание на соответствующих видах ответственности за жестокое обращение с животными и проблематике квалификации этих правонарушений. В рамках экологического права следует говорить о формировании правового института обращения с животными и защиты их от жестокого обращения, его содержания.

Включение в перечень тем курсовых и дипломных/магистерских работ соответствующей проблематики позволит значительно расширить круг юристов, знакомых с проблематикой.

3. Увеличение числа публикаций в научных, профессиональных и публицистических изданиях позволит, как уже говорилось, вовлечь широкие круги в проблематику правовой защиты животных от жестокого обращения, показать механизмы предупреждения этих правонарушений, сформировать соответствующее правовое мировоззрение, причем как научное, так и профессиональное. В этом отношении, на наш взгляд, имеет важное значение формирование соответствующего профессионального правосознания сотрудников правоохранительных органов. Необходимы публикации в специализированных изданиях, более подробные и четкие формулировки в Научно-практических комментариях к УК по ст. 299 и КоАП.

Отдельного внимания заслуживает проблема отсутствия опыта у сотрудников правоохранительных органов в расследовании преступлений, связанных с жестоким обращением с животными (ст. 299 УК Украины). Важное значение имеет подготовка методики расследований указанной категории преступлений. В этом направлении желательны профессиональные научные и практические разработки и рекомендации криминалистов.

Необходимо содействовать повышению уровня правовых знаний членов зоозащитных организаций, отдельных защитников животных, которые на практике сталкиваются с невозможностью пресечь случаи жестокого обращения с животными и привлечь к ответственности лиц, виновных в этих правонарушениях. Частично эти проблемы могут быть решены путем подготовки юристами, имеющими соответствующий опыт, методических рекомендаций (Юридического справочника зоозащитника) для членов зоозащитных организаций, содержащих образцы заявлений (шаблоны) и алгоритм действий в той или иной ситуации. Необходимо распространение текстов Закона Украины «О защите животных от жестокого обращения» и, возможно, подготовка комментария к нему.

4. Как известно, Украина подписала, но не ратифицировала Европейскую конвенцию о защите домашних животных 1987 г.⁴ Ратификация конвенции порождает необходимость внесения соответствующих изменений в действующее законодательство.

В этих целях была создана Межведомственная рабочая группа по разработке нормативно-правовой базы для реализации требований Закона Украины «О защите животных от жестокого обращения» Министерства экологии и природных ресурсов Украины. В связи с предстоящей ратификацией конвенции актуализируется работа этой рабочей группы. При этом крайне необходимо, чтобы в состав этой группы входили юристы, знакомые с проблемой жестокого обращения с животными и обеспокоенные ею.

Думается, объединенными усилиями юридической общественности возможно ускорить процессы по подготовке изменений в национальное законодательство, связанных с имплементацией Конвенции 1987 г. и устранением пробелов и недостатков в сфере защиты животных от жестокого обращения. При этом следует отдавать отчет, что существующее законодательство является достаточно прогрессивным, а причиной негативных тенденций является правоприменение, и механическое изменение законодательства не приведет к автоматическому улучшению ситуации. Как мы уже указывали (не касаясь общих проблем отношения общества к животным и уровня правосознания), необходимо повышение правовых знаний и приобретение юридических навыков зоозащитников, профессиональное содействие их деятельности со стороны юристов и, с другой стороны, изменение отношения сотрудников правоохранительных органов к проблеме.

Несомненно, важное значение имеет работа и по обоснованию необходимости участия Украины в иных конвенциях Совета Европы по обращению с животными.

5. К сожалению, существующее законодательство в области обращения и защиты животных несовершенно и неэффективно. Существует несколько центров законопроектной деятельности в рассматриваемой сфере. Сталкиваясь с некоторыми законопроектами, необходимо отметить в ряде случаев глубокий уровень проработки отдельных вопросов, однако при отсутствии системных связей, как в рамках конкретного нормативного акта, так и в иных законодательных актах. Поэтому важно привлечение профильных юристов к разработке качественных законопроектов в сфере обращения с животными и к экспертизе имеющихся. Важное значение имеет качество этих проектов не только с точки зрения зоозащитников, но и в плане юридической техники. Думается, профессиональная юридическая зоозащитная организация могла бы выполнять здесь координирующую и консолидирующую функцию и способствовать продвижению законопроектов и совершенствованию действующего законодательства.

Касаясь более конкретных аспектов, связанных с необходимостью изменения законодательства о защите животных от жестокого обращения, следует отметить, что, кроме общих проблем, связанных с повышением эффективности реализации Закона Украины «О защите животных от жестокого обращения», созрела необходимость усовершенствования отдельных положений законодательства Украины в этой сфере.

⁴ Президент Украины внес законопроект о ратификации Европейской конвенции о защите домашних животных 1987 г. 25 июня 2013 г. См.: Проект Закону України «Про ратифікацію Європейської конвенції про захист домашніх тварин» від 25.06.2013 р. № 32 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LG00W00A.html

Во-первых, требует уточнения и внесения дополнительных квалифицирующих признаков понятие жестокого обращения с животными, к которым относятся: отравление животных, перегрузка сельскохозяйственных животных, транспортирование, которое приводит к страданиям и стрессу животных, оставление животных, добыча мяса, кожи или органов из домашних животных, пропаганда жестокого обращения с животными.

Во-вторых, по нашему мнению, срочным является введение лицензирования разведения собак и кошек, которое резко улучшит условия удержания животных в питомниках и уменьшит количество случайных продаж потомства от домашних животных.

В-третьих, несмотря на то, что в Законе есть указание на приоритет гуманных методов регулирования численности беспризорных животных (ст.ст. 16, 23, 24), однако не прописан фактический механизм реализации этих методов и преимущество стерилизации животных над умерщвлением.

Одновременно нуждаются в усовершенствовании нормы об ответственности, в том числе государственных органов и должностных лиц за жестокое обращение с животными, за создание условий для жестокого обращения с животными, непринятие мер по предупреждению жестокого обращения с животными. Важным вопросом является разработка механизма изъятия животных в случае жестокого обращения с ними.

Нами разработаны предложения по внесению изменений в УК Украины:

Изложить статью 299 в новой редакции: «Статья 299. Жестокое обращение с животными»

1. Жестокое обращение с животными, приведшее к их мучению, увечью или гибели, совершенное с применением жестоких методов или по хулиганским мотивам, применение жестоких и негуманных методов умерщвления животных, а также натравливание указанных животных друг на друга, совершенное из хулиганских или корыстных мотивов, –

наказываются штрафом от двухсот до трехсот необлагаемых налогом минимумов доходов граждан или арестом на срок до шести месяцев или ограничением свободы на срок до двух лет с лишением права содержать животное на срок до двух лет, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, связанной с обращением с животными.

2. Те же действия, совершенные определенной группой лиц, или в присутствии малолетнего, или совершенные повторно, –

наказываются штрафом от трехсот до восьмисот необлагаемых налогом минимумов доходов граждан или ограничением свободы на срок до пяти лет с лишением права содержать животное на срок до пяти лет, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, связанной с обращением с животными.

3. Действия, предусмотренные ч. 1 этой статьи, совершенные с использованием служебного положения, дача распоряжений о жестоком обращении с животными, применение жестоких и негуманных методов умерщвления животных, –

наказываются ограничением свободы на срок до пяти лет с лишением права содержать животное на срок до пяти лет, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, связанной с обращением с животными.

6. Как правило, деятельность по защите животных от жестокого обращения, связанная с попыткой привлечения к ответственности отдельных лиц, не дает должного результата. Помимо причин, указанных выше, это связано с неправильно подготовленными заявлениями, отсутствием контроля за их прохождением, несоблюдением процессуальных процедур (наиболее часто это имеет место в случае отравления бездомных животных), несоблюдением процессуальных сроков и порядка обжалования отказных материалов.

Поэтому наиболее важным направлением деятельности профессиональной юридической зоозащитной общественной организации должна стать правовая поддержка и помощь зоозащитным организациям и отдельным лицам в противодействии жестокому обращению с животными. В каких формах она может осуществляться? Во-первых, непосредственное юридическое сопровождение наиболее резонансных дел, связанных с жестоким обращением с животными. Эта работа может проводиться непосредственно членами организации или с привлечением юридических фирм и адвокатов. Во-вторых, это создание нескольких центров, куда смогли бы обращаться за консультацией зоозащитники. Хорошей практикой является открытие «горячей (телефонной) линии» по вопросам защиты животных от жестокого обращения, консультирование по вопросам написания заявлений, найденных и пропавших животных и т.п. В-третьих, это координация деятельности юристов в регионах и обеспечение связи между ними и зоозащитными организациями на местах. Важной задачей является координация действий юристами-зоозащитниками между собой, обмен опытом, как негативным, так и позитивным. В-четвертых, это использование потенциала юридических клиник при юридических вузах, поощрение специализации по вопросам защиты животных от жестокого обращения их сотрудников.

Таким образом, по нашему мнению, создание общественной профессиональной юридической зоозащитной организации позволит объединить, скоординировать и повысить эффективность деятельности юристов,

которым небезразличны вопросы защиты животных. Ведь, с одной стороны, наличествует реальный и недостаточно изученный предмет научных изысканий, как международно-правовых, так и в рамках компаративного анализа и исследования внутригосударственного регулирования, а с другой – востребованность этих исследований, отражение ее в нормотворческой деятельности и, что особенно важно, создание условий по реализации правовых норм и формирования правового сознания в указанной сфере.

1. Швейцер А. Культура и этика. Этика благоговения перед жизнью [Электронный ресурс] / А. Швейцер ; пер. Н. А. Захарченко, Г. В. Колшанского ; общ. ред. и предисл. В. А. Карпушина. – М. : Прогресс, 1973. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/shvei01/txt26.htm>
2. Короткий Т. Р. Гуманизация международного права: попытка системного анализа / Т. Р. Короткий // Рос. ежегод. междунар. права. 2008. – СПб. : СКФ «Россия-Нева», 2009. – Спец. вып. – С. 111-123.
3. Європейська конвенція про захист домашніх тварин / передм. О. В. Буткевич, Т. Р. Короткий. – О. : Фенікс, 2013. – 24 с.
4. Халилов Р. Цена жизни собачьей / Р. Халилов // Комментарии № 23 от 14 июня.
5. Короткий Т. Р. Организационно-правовые аспекты защиты животных от жестокого обращения в Украине / Т. Р. Короткий / Решение проблемы бездомных животных в Украине гуманным способом – важнейшая составляющая развития европейского города и благополучия его жителей : тезисы междунар. конф., 5-6 апреля 2011 г., Симферополь-Евпатория. – 2011 г. – С. 16.
6. Короткий Т. Р. Правовое регулирование обращения с животными и защиты их от жестокого обращения : библиография / Т. Р. Короткий, Н. И. Зубченко. – О. : Фенікс, 2013. – 36 с.
7. Головки І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. А. Головки ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2010.
8. Лобов И. И. Уголовная ответственность за жестокое обращение с животными : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / И. И. Лобов. – М., 2000.
9. Мирошниченко В. С. Жестокое обращение с животными (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. С. Мирошниченко. – М., 2013; Саратов О. В. Предупреждение преступлений, связанных с жестоким обращением с животными : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Саратов. – М., 2012.
10. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Вступна стаття «Правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження» / Л. Каченовська, Т. Р. Короткий. – О. : Фенікс, 2013. – С. 5-6.

Анатолій Мацко

Відповідальність у міжнародному праві за контрабанду тваринами: боротьба з «чорним ринком»

Аналіз сучасного стану правопорядку у світі змушує вирішувати проблеми, які виникають не лише у відношенні між державами, особами, але й ті, які витікають з того як людина використовує навколишнє середовище та тих живих істот, які мешкають у цьому середовищі разом з людиною. У Декларації третього тисячоліття винесено один з напрямів це збереження навколишнього середовища¹, якому людство має приділити багато уваги. Значною небезпекою біоресурсів на планеті залишається скорочення ареалів існування. За даними Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол на сьогоднішня торгівля дикими тваринами становить загрозу на рівні незаконної торгівлі наркотиками, людьми, чи то людськими органами².

І це не є пустими заявами, а реалії сьогодення, що у більшості викликає наявність реальної загрози знищення на планеті окремих видів тварин та рослин. Постійно діючі комісії весь час ставлять питання про відповідальність держав, к головних суб'єктів міжнародного права щодо за порушення екологічного балансу в природі та встановлення підстави для такого виду відповідальності – прийняття одного з головних принципів екологічної безпеки. На жаль, до сьогодення таке дійство усе більше приходиться щодо дискусій з нагальності прийняття такого принципу. Про дану проблему це більш детально висвітлювали українські науковці такі як Тимченко Л.Д., Медведєва М.О. та ряд інших. У той час, попри нагальність існування такої проблеми та ведення дискусії щодо прийняття підстав для боротьби з контрабандою тваринами і рослинами, стан по захисту екосистеми світ з кожним днем погіршується тому, що не припиняється незаконний вилов тварин, рептилій, риб, які охороняються на рівні міжнародно-правових документів і цьому є підстава, що у розвинених країнах Європи, Азії, Америки існує так званий «чорний ринок» торгівлі даним видом товару.

Як стверджує М.О. Медведєва, що в міжнародно-правових актах, на жаль, не передбачений захист екологічних прав людини та міжнародне співтовариство ще не у повній мірі зрозуміло важливість даного питання, а також зв'язок між станом навколишнього середовища та правами людини³. На порядок денний ми маємо не поняття прав людини, а лише заходи по правовому регулюванню навколишнього середовища (Стокгольмська декларація з навколишнього середовища 1972 р.)⁴

Вивчення стану щодо торгівлі дикими тваринами дало такі дані, що у більшості країн, на жаль, це стало явищем заурядним і до нього мало, крім громадських організацій, що займаються збереженням екології звертають увагу, зумовило представників держав подивитися по новому на дану проблему. Дані були приголомшливі, так наприклад, Англія ввозить екзотичних плазунів 30000 черепах, яких строк життя у неволі зовсім незначний, тим самим спустошує цю популяцію в природі. З Африки вивозиться на переробку слонової кістки понад 25000 тисяч слонів, а такі країни як Чад і Судан, враховуючи, що там діють військові угруповання які вважаються ворогуючими сторони, з метою отримання грошей на озброєння через Камерун продають щорічно по 450 – 500 слонів, залишаючи власну територію без існування дикої природи. Є потреба показати і рівень України, де вчинків браконьєрства фіксується понад 2 млн., а притягнуто до відповідальності лише 150 тисяч і вилучено біля 100 тисяч знярядь незаконного полювання на дичину⁵. Слід відзначити порушення балансу як стверджує офіцер дипломатичного корпусу США Лері Соча, що 75% епідемій виникають саме через порушення балансу в природі, як нова вірусна хвороба Ебола, яка також має тваринне походження. Такі дані можливо приводити, але не має сенсу й так зрозуміло, що ситуація досить складна. Враховуючи складність ситуації, з метою налагодження міжнародно-правового регулювання торгівлі тваринами було прийнято важливий нормативний акт – "Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення" (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, «CITES», – міжнародний міжурядовий договір, підписаний в результаті резолюції створеного Міжнародного союзу охорони природи ("IUCN"), схваленої на зборах організації в 1963 році. Ця організація в основному має направленість щодо боротьби з незаконним поводженням та винищенням природних ресурсів землі, а також боротьбу з незаконним торговим обігом тваринним та рослинним світом.

МАЦКО Анатолій Степанович,

© А. Мацко, 2013

професор кафедри міжнародного права
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

Мета Конвенції полягає в тому, щоб гарантувати, що міжнародна торгівля дикими тваринами і рослинами не створює загрози їх виживанню; договір надає різні ступені захисту для більш ніж 33000 видів тварин і рослин, визнаючи, що дика фауна і флора в їх численних прекрасних і різноманітних формах є незамінною частиною природних систем Землі, які повинні охоронятися для нинішнього покоління і для майбутніх. Уже в преамбулі було підкреслено, що більшість країн світу, усвідомлюючи цінність дикої фауни і флори, з погляду естетики, науки, культури, відпочинку і економіки визнаючи, що народи і держави є і повинні бути якнайкращими хранителями їх власних дикої фауни і флори, що міжнародна співпраця є необхідною для захисту деяких видів дикої фауни і флори від надмірної експлуатації їх в міжнародній торгівлі. Конвенція CITES є одним з найкрупніших договорів з охорони дикої природи. Участь у ньому добровільна. Структури по виконанню конвенції є такі як і у більшості міжнародних урядових організацій. Фінансування діяльності Секретаріату і Конференцій Сторін походить з довірчого фонду, який поповнюється за рахунок щорічних внесків сторін. Гроші фонду не можуть використовуватися сторонами для поліпшення виконання Конвенції. На ці цілі, а також на зовнішню діяльність Секретаріату (навчання, спеціальні програми) фінансування повинне йти із зовнішніх джерел (часто від неурядових організацій).

Хоча договір сам по собі не передбачає арбітраж або судового розгляду у разі недотримання положень конвенції, за 30 років діяльності Секретаріат виробив деякі механізми боротьби з порушеннями сторін. У разі порушення договору якою-небудь стороною, Секретаріат в першу чергу повідомляє інші сторони. Далі передбачуваному порушникові дається час для апеляції або пропонується технічна допомога для запобігання подальшим порушенням. Іншими діями (не передбаченими самою конвенцією, але затвердженими резолюціями Конференції Сторін) проти порушника можуть бути застосовані:

- * примусове підтвердження Секретаріатом будь-яких пропусків;
- * припинення співпраці з боку Секретаріату;
- * формальне попередження;
- * візит Секретаріату з метою перевірки здатності дотримання положень;
- * рекомендації всім сторонам про припинення співпраці з порушником.

Згідно з статтею XI Конвенції, Секретаріат повинен не рідше ніж раз у два роки проводити нараду Конференції Сторін. На Конференціях розглядаються: питання виконання сторонами положень договору і прогрес у відновленні популяцій видів, фінансові документи, що стосуються бюджету Конвенції, пропозиції про внесення поправок до Додатків, доповіді і рекомендації щодо покращення роботи Конвенції. За умови погодження Сторін, до конференцій можуть бути допущені спеціалізовані агенції ООН, міжнародні та місцеві природоохоронні організації.

Остання нарада Конференції Сторін CITES пройшла у м. Доха (Катар) з 13 по 25 березня 2010 року. На ній, згідно з правилами Конвенції, було розглянуто біля 40 нових пропозицій щодо обмеження або заборони торгівлі деякими видами рослин, тварин, в тому числі і риб. Прийнято додатки, що стосуються боротьби з незаконною торгівлею деякими новими видами тваринного і рослинного світу. Було підкреслено та знову наголошено, що за інформацією секретаріату CITES незаконна торгівля видами тварин, що знаходяться під загрозою знищення, є прибутковим бізнесом. Згідно з офіційною статистикою, обсяг світового незаконного торгового обороту рідкісними видами тварин, що знаходяться під загрозою зникнення, становить більше млрд. доларів на рік. Кримінальна торгівля тваринами знаходиться за прибутками на другому місці після наркоторгівлі і торгівлі зброєю, причому з кожним роком кількість рідкісних тварин, у тому числі птахів, що перевозяться контрабандно через кордон, неухильно росте.

Головними постачальниками на світовий нелегальний ринок «живого товару», рідкісних рослин і їх частин є:

- * Африка і Південна Америка — екзотичні тварини, у тому числі птахи папуги і мавпи;
- * Південно-Східна Азія — плазуни, земноводні черепахи, змії, ящірки та інші;
- * Європа — ентомологічні колекції.

Секретаріат CITES знову ухвалив рішення про заборону вбивати слонів і торгувати слоновою кісткою, яка є однією з найприбутковіших сфер чорного ринку в багатьох африканських і азіатських державах. Проте визнав, що деяким африканським країнам вдалося добитися оздоровлення цієї популяції, він дозволив Ботсвані, Намібії і Зімбабве продати Японії 50 тонн слонової кістки. Попри виданий дозвіл на продаж 50 тон слонової кістки, ці країни через технічні причини не змогли ними скористатися.

Секретаріат CITES працює над встановленням контролю над міжнародною торгівлею певними видами. Умови конвенції вимагають, щоб увесь імпорт, експорт, реекспорт і інтродукція з моря певних видів тварин і рослин проводився на підставі дозволів і сертифікатів. Кожна сторона договору зобов'язана призначити державний орган (Адміністративний орган), що здійснює контроль за системою ліцензування, а також як мінімум один науковий орган, повноважний давати експертну оцінку ефективності торгівлі позначеними видами. Список регульованих видів складається на Конференції Сторін, що скликається не рідше ніж раз на два

роки. Приблизно 50000 видів тварин і 28000 видів рослин знаходяться під охороною Конвенції проти надмірної експлуатації через міжнародну торгівлю. Вимираючі види згруповані в Додатках за ступенем загрози їх зникнення і заходами, що вживаються щодо їх торгівлі. Деякі види можуть знаходитися відразу в декількох Додатках, тобто один і той же вид на одній території може бути в Додатку I, а на іншій території в Додатку II. Деякі експерти оспорожують це положення як ризиковане, оскільки в цьому випадку види із більш захищеної території можуть реекспортувати через територію з менш жорсткими вимогами. Наприклад, Саванний африканський слон «*Loxodonta africana*» позначений в Додатку I у всіх популяціях окрім популяції Ботсвани, Намібії, ПАР і Зімбабве. У перерахованих країнах цей слон позначений в Додатку II. Перерахування всіх популяцій одного вигляду запобіжить можливому «відмиванню» цих тварин, однак сильніше обмежить торгівлю видами дикої природи в регіонах з кращими методами керування.

Додаток I включає всі види, що знаходяться під загрозою зникнення, торгівля якими надає або може несприятливо вплинути на їх існування. Торгівля зразками цих видів повинна особливо строго регулюватися з тим, щоб не ставити далі під загрозу їх виживання, і має бути дозволена тільки у виняткових обставинах. Серед видів цього списку, зокрема, горила («*Gorilla gorilla*»), види роду шимпанзе («*Pan*» spp.), тигр («*Panthera tigris*»), індійський лев («*Panthera leo persica*»), леопард («*Panthera pardus*»), ягуар («*Panthera onca*»), індійський слон («*Elephas maximus*»), деякі популяції саванного африканського слона («*Loxodonta africana*»), дюгонь («*Dugong dugon*»), і всі види носорогів, за винятком деяких підвидів Південної Африки.

Кожний Додаток включає всі види, які зараз хоч і не обов'язково знаходяться під загрозою зникнення, але можуть опинитися під такою загрозою, якщо торгівля зразками таких видів строго не регулюватиметься в цілях недопущення такого використання, яке несумісне з їх виживанням; а також інші види, які повинні підлягати регулюванню для того, щоб над торгівлею зразками деяких видів з першого списку міг бути встановлений ефективний контроль.

Хоча дотримання положень конвенції обов'язкове для всіх держав (сторін), що підписали її, спеціальних національних законів для цього не вимагається, проте для ефективного виконання на національному рівні потрібне відповідне внутрішнє законодавство. Договір швидше забезпечує рамки, які поважаються кожною стороною, і на підставі яких кожна сторона будує своє власне законодавство. І, на жаль, таке положення міжнародно-правового акту не надало реальної боротьби з «чорним ринком», на якому продають тварин. Норми Конвенції СІТЕС лише дають змогу контролювати торгівлю дикими тваринами, але не мають ні заборони, ні контрольних процедур відповідальності як держав що у своєму внутрішньому ринку мають обіг незаконний торгівлі тваринами, так і осіб, які є реальними правопорушниками тими, хто вчинює незаконні дії, пов'язані з виловом, незаконним утриманням, транспортуванням та продажем на ринках країн Європи, Азії, Америки, де у більшості є наявність «чорних ринків» по продажу живого товару тварин, рептилій, риб та рослин. Станом на 2002, 50 % країн, що підписали положення конвенції, не вистачає як мінімум однієї з чотирьох головних вимог конвенції:

- * створення управління з дотримання цих положень;
- * законодавчої заборони торгівлі рідкісними тваринами;
- * встановлення системи штрафів за таку торгівлю;
- * можливості конфіскації забороненого товару⁶.

Як можемо переконатися, на рівні виконання суб'єктами міжнародних зобов'язань є певні проблеми щодо дотримання захисту природи та особливо боротьби з незаконною торгівлею живими тваринами природи тваринами і іншими живими істотами та рослинами. Як попередньо нами було зауважено, що не встановлення відповідальності на універсальному рівні, а саме прийняття принципу екологічної безпеки та встановлення більш жорстких конвенційних положень міжнародно-правових актів щодо боротьби з контрабандою тварин та утримання їх в неволі, знуцання над ними призводить до того, що суб'єкти міжнародного права не виконують функцій з захисту природи та боротьби з незаконним обігом живого товару тварин і з чорними ринками, які існують у більшості країн, що себе відносять до цивілізованих народів.

Суттєвим є в даному аспекті щодо захисту природи та боротьби з чорними ринками, без сумніву, вплив міжнародної спільноти, в тому числі і в реальних створених діючих інститутах управління – це створення міжнародного суду з притягнення до відповідальності за вчинення правопорушення знуцання над живими істотами. Дане питання уже неодноразово ставили громадські організації, зокрема «Зелений світ», яка є неурядовою міжнародною організацією. До цієї точки зору приходять і представники країн Африканського континенту, бо на сьогоднішній день, це дійсно саме страждальний регіон, з якого вивозяться більшість представників тваринного та рослинного світу, як і для сировини йде слонова кістка, що призводить до загибелі такого виду⁷ і тому така нагальність про встановлення міжнародного судового органу щодо притягнення винних до відповідальності у знищення екологічного балансу планети та тих, хто торгує рідкісними тваринами, як і утримує «чорні ринки» для такого товару. Щодо створення судового органу, то слід зауважити, дану проблему обговорюють уже понад два століття, починаючи з того, що мусить бути міжнародна кримінальна відповідальність

за вчинення злочинів і дане обговорення завершилося прийняттям Римського статуту та створенням Міжнародного кримінального суду, до компетенції якого є притягнення до відповідальності за вчинення міжнародних злочинів, серед яких є головним геноцид – як такий злочин, що встановлює межі юрисдикції на рівні загальносвітовому по відношенню до правопорушників, які знищують народи, нації, релігійні групи тощо. Але постає питання це стосується людини, яка захищена міжнародною юрисдикцією, то, без сумніву, це є значима цінність планети, і вона може в силу правового статусу себе захистити, а тоді виникає інша проблема – як бути з тими живими істотами, що в силу власного статусу проживання на планеті не можуть себе захистити? Чи не в цьому головна проблема людства, що знищує з кожним роком середовище існування диких тварин, позбавляючи їх можливості існування, та ще й до того відловлює, знущається заточуючи у клітки не для використання з метою нагального власного існування людини, а для певних утіх, розваг – створюючи умови, що готують дану істоту до смерті. І як результат зникнення на планеті досить великої кількості видів тварин та зміни клімату і інші негаразди, які людство отримує від власної бездумної діяльності.

У даному випадку слід підкреслити, що прототипом для створення універсальної судової інституції могла стати уже існуюча розвинена судова система на універсальному та регіональному рівнях⁸, щодо притягнення винних за недотримання міжнародних норм таким чином дала б можливість більш ефективного правового регулювання захисту природи.

Слід сказати, що Україна, як суб'єкт міжнародного права та активний учасник з захисту права навколишнього середовища, також є учасником, що має зобов'язання з виконання більшості міжнародно-правових актів, направлених на захист навколишнього середовища та боротьби з незаконною торгівлею тваринами та рослинами.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2000 року № 1822 «ро заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» затверджено низку організаційно-інституційних заходів з питань імплементації зазначеної Конвенції. Зокрема, визначено адміністративні органи України з питань виконання вимог Конвенції.

Ними є:

* Міністерство охорони навколишнього природного середовища України щодо видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції (за винятком осетроподібних і осетрових видів риб і виробленої з них продукції), з правом видачі відповідних дозволів та сертифікатів.

* Державний комітет рибного господарства України щодо осетрових видів риб і виробленої з них продукції з правом видачі відповідних дозволів та сертифікатів.

Також передбачена вимога про здійснення експорту-імпорту зразків видів дикої фауни і флори (включаючи транзитне перевезення та реекспорт) лише за дозволами та сертифікатами, що видаються адміністративними органами України з питань виконання вимог Конвенції.

16 квітня 2002 року Наказом №147/110 Міністерство екології та природних ресурсів України і Міністерство аграрної політики України затвердили Правила видачі дозволів та сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. Правила визначають порядок видачі дозволів та сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. Дозволи та сертифікати на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції, є спеціальними документами, що видаються Адміністративним органом України з питань виконання вимог Конвенції та засвідчують право юридичних і фізичних осіб на переміщення зразків через митний кордон України.

25 липня 2007 року Постановою № 953 Кабінету Міністрів України затверджено Порядок видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. Порядок визначає «процедуру видачі»:

* дозволів на імпорт, експорт зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції. Дозволи видаються на імпорт чи експорт зразків, включених до «Додатку I» Конвенції, а також на експорт зразків, види яких включено до «Додатків II» і «III» Конвенції;

* сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт чи інтродукцію з моря зразків дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції. Сертифікати видаються на реекспорт чи інтродукцію з моря зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції. Сертифікати на пересувну виставку видаються для багаторазового переміщення через митний кордон України зразків, які є частиною цирку або пересувної виставки та об'єктом регулювання Конвенції.

Порядком передбачено і строковий характер як дозволів, так і сертифікатів. Наприклад, строк дії дозволів чи сертифікатів для зразків, які є частиною цирку або пересувної виставки, - 12 місяців (за умови, що здійснюється одноразовий імпорт чи експорт, а також у разі реекспорту зразка).

Наказом Міністерство охорони навколишнього природного середовища України від 31 березня 2008 року № 165 Про введення тимчасового обмеження на спеціальне використання китоподібних Чорного та Азовського морів заборонено спеціальне використання (вилучення з природного середовища існування) з будь-якою метою, крім випадків збирання рештків загиблих дельфінів з науково-дослідною метою, строком на три роки видів китоподібних, занесених до Червоної книги України: білобочка («*Delphinus delphis*»); афаліна («*Tursiops truncatus*»); азовки («*Phocoena phocoena*»).

Державний контроль за переміщенням через кордон об'єктів дикої фауни і флори, у тому числі зразків CITES, регулюється Положенням про екологічний контроль у пунктах пропуску через державний кордон і у зоні діяльності регіональних митниць і митниць, що затверджене Наказом міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 8 вересня 1999 року № 204⁹.

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що питання, пов'язані з захистом навколишнього середовища світу врегульовані лише частково на рівні Конвенції про торгівлю тваринами, а питання стосовно відповідальності за утримання «чорних ринків» та діяльність по контрабанді живих тварин, рептилій, риб і рослинного світу ще мають недостатнє правове врегулювання, особливо щодо притягнення винних до відповідальності, вона лише визначена на національному рівні, а як показало дослідження біля 50% країн таку відповідальність ігнорують. У даному випадку слід на міжнародному рівні у постійно діючому режимі повертатися до даної проблеми та її вирішувати.

¹ Див.: Більш детально А.К. Аннан *Общая судьба – новая решимость: Годовой доклад о работе организации за 2000 год.* ООН, 2000.; Бутрос-Гали Б. *Повестка дня для мира. Превентивная дипломатия, миротворчество и поддержание мира.* Доклад Генерального секретаря ООН. Нью-Йорк, 1992 // <http://www.un.org/Docs/SG/agreace.html>; Декларация тысячелетия, затверджена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї ООН від 8 вересня 2000 року // www.un.org;

² Див.: Неволя В.В. 20 років роботи Інтерполу в Україні // *Міліція України.* – 2013. -№ С. 27.

³ Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж.Е. *Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища.* – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І.Франка, 2002. – С.67.

⁴ Див.: Медведєва М.О. *Автореферат дисертації «Реалізація міжнародно-правових норм з охорони навколишнього середовища», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.* – К.: 2013. – С. 4

⁵ Див.: Дані за 2012 рік: *Звіт Міжнародного союзу охорони природи* // *The Black Market for Wildlife: Combatting Transnational Organized Crime in the Illegal Wildlife Trade* Vanderbilt Journal of Transnational Law 36 1657</ref>

⁶ Див.: Дані про виконання Конвенції – Доповідь Комітету Міжнародний союз охорони природи | - 2010 //

⁷ Див.: Дані наведено попередньо у даній статті про торгівлю слонами у країнах Африки для поставки у Китайську народну республіку, яка є постійним членом Ради безпеки ООН.

⁸ Див.: В.І. Муравйов, О.О. Гриненко *Правосуддя в Європейському союзі: Правові засади діяльності судових органів Євросоюзу*// *Наукові читання, присвячені аміті В.М. Корецького:Збірник наукових праць* № 2, С. 414.

⁹ *Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля* / Кол.авт.:Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. – Львів. – 2009. – 203 с.]

Тетяна Данченко

Відповідальність за жорстоке поводження з тваринами

У статті розглядається інтернаціональність проблеми жорстокого поводження з тваринами. Вивчена нормативно-правова база України, що забезпечує права тварин. Розглянуто основні види відповідальності за порушення прав тварин.

In the article the internationality of the problem of animal cruelty is analyzed. The legal framework of Ukraine in providing the animal rights is studied. The main types of liability for violation of animal rights are analyzed.

Події останніх десятиліть, соціально-політичні катаклізми останніх років зробили проблему відповідальності за жорстоке поводження з тваринами особливо актуальною. На сторінках преси стали з'являтися трижовні повідомлення, в яких ставилося питання про необхідність кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. В умовах реформування економічного, політичного життя українського суспільства і формування демократичної держави все більшої актуальності набуває боротьба із злочинністю, в тому числі і злочинами, пов'язаними з жорстоким поводженням з тваринами. Це пов'язано не тільки з поширеністю даних суспільно небезпечних діянь, а й з різноманіттям форм їх прояву.

Оскільки злочинність, пов'язана з жорстоким поводженням з тваринами, явище соціальне, необхідно виходити з того, що боротьба з ним може бути успішною лише тоді, коли підхід буде комплексним, як при його вивченні, так і при розробці заходів попередження. Тому боротьба зі злочинами, пов'язаними з жорстоким поводженням з тваринами, у широкому загально-соціальному плані є використання заходів економічних, соціально-культурних, виховних і, нарешті, правових.

Проблема жорстокого поводження з тваринами давно стала інтернаціональною. Досвід інших країн показує, що вона не вирішується без застосування і розширення кримінально-правових заходів. Відсутність в українському законодавстві правових норм, що регламентують гуманне ставлення до тварин, призводить до численних випадків жорстокого поводження з ними, виникнення різних конфліктних ситуацій, які не мають найчастіше правового вирішення.

Як вважають деякі автори, потужним засобом підвищення ефективності боротьби зі злочинами, зокрема, пов'язаними з жорстоким поводженням з тваринами, є ліквідація правової безграмотності населення, усунення дефектів у правосвідомості членів суспільства, і ми з цим повністю згодні.

Особливо низький рівень правосвідомості спостерігається у підлітків і жителів сільських місць. Багато хто навіть не думає, що за жорстокість по відношенню до тварин можна понести кримінальну відповідальність. Незнання закону, звичайно, не звільняє від відповідальності, проте, своєчасна правова пропаганда в багатьох випадках сприяла б стриманості морально нестійких осіб від подібної поведінки і сприяла б зниженню числа даних злочинів.

Для здійснення цілеспрямованої боротьби зі злочинами даного роду в нашій країні необхідна система заходів кримінально-правових впливу, яка буде представляти собою не що інше, як засновану на законі діяльність правоохоронних органів щодо попередження та припинення даної категорії злочинів. У цю систему можна запропонувати наступні заходи:

- Пропаганда норм кримінального законодавства, що стосуються жорстокого поводження з тваринами;
- Застереження потенційних правопорушників;
- Припинення злочину, затримання правопорушника, виявлення і обов'язкова реєстрація.

Виявлення та реєстрація всіх скоєних злочинів, пов'язаних з жорстоким поводженням з тваринами, є передумовою розробки ефективних заходів попередження даного виду злочинності. Для забезпечення ефективності цих заходів необхідно:

- Забезпечити виконання покарання від мінімального (накладення штрафу) до максимального (арешт з терміном від шести місяців);

ДАНЧЕНКО Тетяна Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент, проректор з навчально-виховної роботи Київського міжнародного університету.

- Проаналізувати мотив скоєння злочинів, пов'язаних з жорстоким поводженням з тваринами (від самооборони до знущання над твариною, корисливих мотивів і т.д.).

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, в умовах зниження рівня життя більшої частини населення, стабільно-високий рівень жорстокого поводження з тваринами викликає чималу тривогу. Це закономірно обумовлює необхідність вдосконалення боротьби зі злочинністю.

Хотілося б звернути увагу на законодавство, яке регулює проблеми, що стосуються жорстокого поводження з тваринами.

У відповідності до ст. 35 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 року № 3447-IV [1] та ст. 36 Закону України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 року № 2894-III-ВР особи, винні в порушенні законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, несуть адміністративну, цивільно-правову чи кримінальну відповідальність. У разі наявності складу злочину відповідальність за жорстоке поводження з тваринами настає за ст. 299 Кримінального кодексу України.

Кримінально-правова відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 Кримінального кодексу України) [2] спрямована на охорону суспільної моралі у сфері гуманного ставлення до тварин.

У відповідності із статтею 299 Кримінального кодексу України, знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів караються штрафом або арештом на строк до шести місяців. Ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього караються штрафом або обмеженням волі до двох років.

Стаття 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Жорстоке поводження з тваринами» передбачає штраф від 3 до 7 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за «жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мук, каліцтва чи загибелі».

До прийняття Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» випадки застосування державними правоохоронними та екологічними органами були дуже рідкісні, наприклад в 2005 р. за ст. 89 даного Кодексу до відповідальності було притягнуто лише 3 людини. Після прийняття Закону кількість притягнутих до відповідальності відразу збільшилася у декілька разів: у 2006 р. — 17 осіб, у 2008 р. — теж 17 осіб.

Крім того, жорстоке поводження з тваринами у деяких випадках може поєднуватися з хуліганством, з кваліфікацією за статтею 296 Кримінального кодексу України (наприклад, стрільба з пневматичної рушниці у місті по тваринам).

Хуліганством вважається грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років. Ті самі дії, вчинені групою осіб, караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до чотирьох років. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони були вчинені особою, раніше судимою за хуліганство, чи пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, чи іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Основний безпосередній об'єкт хуліганства – громадський порядок.

Кримінальний кодекс не пов'язує наявність хуліганства з його вчиненням у громадських місцях. Таким чином, громадський порядок може бути порушений і за відсутності сторонніх осіб чи у присутності лише потерпілого (вночі, у безлюдному місці). Однак вчинення хуліганських дій у присутності інших людей вказує на грубість порушення громадського порядку.

Також у Кримінальному кодексі України є стаття 299, що передбачає відповідальність за жорстоке поводження з тваринами.

1. Знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських спонукань, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, — караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Ті ж дії, вчинені у присутності малолітнього — караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

У випадку пропаганди жорстокості до тварин може бути застосована і стаття 300 Кримінального Кодексу України, яка передбачає відповідальність за «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості» Кримінального кодексу України, яка передбачає в якості покарання штраф або обмеження волі. Так, 11 червня 2012 р. київський студент Олексій Ведула був засуджений до чотирьох років позбавлення волі за статтями 299 і 300 Кримінального кодексу України.

Таким чином, можна припускати, що законодавцю слід більш серйозно ставитися до такого роду злочинів, оскільки практика показує, що вони найчастіше є каталізатором або супроводжують більш тяжкі злочини. Можливо, жорстокість по відношенню до тварин сигналізує про наявність психологічних або психічних проблем у людини. У будь-якому випадку можна констатувати, що у нього є значні проблеми у сфері морального розвитку, а це є важливим симптомом, що вимагає контролю та інших його дій.

1. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» - [Електронний ресурс] - Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>

2. Кримінальний кодекс України - [Електронний ресурс] - Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Білоцький Сергій

Екологічно орієнтована енергетика та її вклад в зоозахист: міжнародно-правові аспекти

Стаття присвячена аналізу зв'язку проблематики зоозахисту і енергетики. Робиться висновок, що зоозахист пов'язаний з енергетикою саме через концепцію екологічно орієнтованої енергетики (ЕОЕ). Ця концепція реалізує ідею екологізації міжнародного права. Захист тварин в її рамках здійснюється через реалізацію екологічних вимог в рамках конвенцій про захист флори та фауни, а також біорізномайття. Крім того, мають виконуватися стандарти щодо безпеки птахів в рамках будівництва вітрових установок та морських риб і ссавців при будівництві припливних станцій.

The article analyzes the communication problems of animal protection and the energy. It is concluded that animal protection is related to energy through the concept of environmentally oriented energy (EOE). This concept implements the idea of greening of international law. Protection of animals within its framework is carried through the implementation of environmental requirements under the Conventions on the protection of flora and fauna, and biodiversity. Furthermore, there are standards for safety of birds in the construction of wind turbines and marine fish and mammals in the construction of tidal stations, which should be kept.

Протягом тривалого часу головним завданням міжнародного права було збереження міжнародного миру та захист прав людини, але зараз кількість об'єктів захисту різко збільшується. Глобальним об'єктом захисту міжнародного права зараз є навколишнє середовище. На явище «екологізації» міжнародних відносин вказує Е.Ю. Кузьменко. Вона зазначає, що це явище безпосередньо впливає на процес прогресивного розвитку міжнародного права. Проходить воно в двох площинах. З одного боку, це – еколого-орієнтовані правові норми в джерелах «традиційних» галузей міжнародного права (морського, повітряного, космічного і т.п.), з іншого – це створення «власних» норм міжнародного екологічного права [1, с. 17].

На проблематику зоозахисту в міжнародному і національному праві звертав увагу вже цілий ряд дослідників. Загальні проблеми досліджували В.М. Переходов [2], А.А. Шайдулліна [3], С.А. Мухаммад [4], А.А. Мохов [5]. Проблеми зоозахисту в окремих випадках досліджували Ж.Б. Іванова [6], А.О. Савін [7] і інші. Ми розглянемо в своєму дослідженні зв'язок між зоозахистом та енергетикою в рамках міжнародного права.

Можна погодитися з існуванням в сучасному міжнародному праві екосистемного підходу, «при якому використані людиною екосистеми і організми, а також ресурси суші, моря і атмосфери повинні управлятися таким чином, щоб можна було забезпечити і зберегти їх оптимальну і постійну продуктивність, але без шкоди для цілісності тих екосистем або видів, з якими вони співіснують» (п. 7) [8]. На це ж звернула увагу і Народа Конференції сторін Рамкової Конвенції ООН зі змін клімату на своєму 9 засіданні: «екосистемний підхід продовжує залишатися корисною нормативною основою для об'єднання соціальних, економічних, культурних та екологічних цінностей. Завдання полягає у втіленні цієї нормативної основи щодо подальшого застосування підходів, в яких були враховані потреби конкретних користувачів» [9, с. 27].

В рамках екосистемного підходу особлива увага приділяється захисту флори та фауни. Загалом вважається, що питання захисту тварин від жорстокого поводження з ними на національному рівні вперше було закріплено в законі Мартіна «Про запобігання жорстокому і неналежному поводженню з великою рогатою худобою», який був прийнятий в 1822 р. у Великобританії [2, с. 51]. В рамках міжнародного права, ще в далекому 1754 р.

БІЛОЦЬКИЙ Сергій Дмитрович,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.

було укладено Договір між її величністю Імператрицею Австрії, що виступала як Герцогиня Мілана, і її світлістю Республікою Венеція про визначення кордонів щодо вільної течії вод прикордонної річки Оліо і використання їх для рибальства. Нажаль тоді, цей договір був лише одиначною подією, що не розпочала системного підходу у договірному регулюванні охорони живих ресурсів міжнародних річок. У ньому питання рибальства розглядалися як супутні до вирішення головної проблеми – визначення кордонів щодо вільного плину вод прикордонної річки Оліо [10]. Зараз ситуація є іншою. Цілий ряд міжнародних конвенцій зосереджено навколо проблеми зоозахисту: Конвенція про захист природи та збереження дикої природи в Західній півкулі 1940 р., Міжнародної конвенції з регулювання китобійного промислу 1946 р., Конвенція з міжнародної торгівлі видами, що перебувають під загрозою зникнення 1975 р., Конвенція про збереження природи в Південній частині Тихого океану 1976 р., Бернська конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі 1979 р., Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин 1979 р. (Боннська конвенція), Конвенція країн Бенілюкс про збереження природи і природних ресурсів 1982 р., Конвенція АСЕАН про збереження природи і природних ресурсів 1985 р., Європейська конвенція з захисту експериментальних тварин 1986 р., Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 р., Конвенція про біорізноманіття 1992 р., Африканська конвенція про збереження природи і природних ресурсів 2003 р. і інші. Крім того, хотілося б вказати на існування ряду стандартів ІСО присвячених будівництву вітрових установок, що торкаються питань безпеки перелітних птахів. Вітроустановки травмують і відлякують птахів, особливо на перелітних трасах, при створенні комплексу вітрових установок погіршуються умови існування дрібних наземних тварин, птахів, комах, а також морської фауни при розміщенні в акваторіях. Також існують рішення ІМО, щодо будівництва припливних станцій, торкаються морських риб і ссавців.

Як бачимо мова йде про доволі широкий перелік актів міжнародного позитивного права, що закріплюють збереження і захист певних біологічних не гомінідних об'єктів.

Ці конвенції можна розбити на певні групи: 1. конвенції, що захищають флору і фауну, 2. Конвенції, що захищають лише об'єкти фауни.

Як зазначено в «Порядку денному 21 століття» (1992 р.) [11] виробництво товарів і послуг, необхідних для населення нашої планети, залежить від різноманітності і мінливості генів, видів, популяцій та екосистем. Біологічні ресурси дозволяють нам задовольняти наші потреби в продовольстві та одязі, а також у житлі, медикаментах і духовній їжі. Велика частина біологічного розмаїття Землі міститься в природних екосистемах лісів, саван, випасів і пасовищ, пустель, тундри, річок, озер і морів. Зменшення біологічного різноманіття, що спостерігається зараз є в значній мірі результатом діяльності людини і становить серйозну загрозу для розвитку людства (п. 15.2). Передбачається вжиття всіх ефективних економічних, соціальних та інших належних заходів стимулювання з метою заохочення охорони біологічного різноманіття і сталого використання біологічних ресурсів, включаючи заохочення стійких виробничих систем – таких, як традиційні методи ведення сільсько-го-сподарства, агролісництва, пасовищного господарства, використання і відтворення запасів мисливсько-промислових тварин, - які використовують, зберігають або множать біологічне різноманіття (п. 15.5d). Відповідно, однозначно необхідним є застосування «екологічного» підходу до кожного виду людської діяльності, щодо їхнього впливу на біорізноманіття, а отже і зоозахист.

Виходячи з вищевикладеного, гадаємо, що не буде зайвим визначити існування в рамках міжнародного екологічного права окремого напрямку – захисту біологічного різноманіття, в раках якого існує окремий аспект – зоозахист. Під захистом біологічного різноманіття ми маємо на увазі захист за допомогою міжнародного права флори і фауни, а також природних систем. Під зоозахистом мається на увазі захист від нелюдського поводження представників фауни не гомінідного походження.

Що стосується міжнародно-правового регулювання енергетики, то ситуація тут є наступною. В міжнародному праві небагато універсальних міжнародних договорів прив'язаних цьому питанню. В якості головного документу хотілося б виділити Договір до Енергетичної хартії 1994 р. (ДЕХ) [12]. Цей документ являє собою поєднання міжнародної співпраці в енергетичній сфері з захистом інвестицій в енергетику. Серед іншого, певні норми ДЕХ присвячені зв'язку енергетики з захистом довкілля. Зокрема, в ДЕХ перераховано такі обов'язки держав:

- Вживати заходів щоб діяльність в енергетичному секторі з метою сприяння досягненню сталого розвитку;
- Розвивати енергетичний сектор, виконувати всі зобов'язання за міжнародними договорами, що стосуються збереження навколишнього середовища;
- Мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище, деградацію навколишнього середовища;
- Виконувати принцип «забруднювач платить».

Крім того, міститься норма про «екологічний вплив». Договір визначає її як «будь-який вплив певної діяльності на навколишнє середовище, включаючи здоров'я і безпеку людей, флору, фауну, ґрунт, повітря, воду, клімат, ландшафт та історичні пам'ятки або інші фізичні споруди чи взаємодію між цими факторами;

він включає також вплив на культурну спадщину чи соціально-економічні умови в результаті змін, яких зазнають ці фактори» (ст. 19). Тобто, мова йде про екологічний вплив, який завдає енергетика на довкілля, і його наслідки.

Але ключову роль у зв'язку в рамках міжнародного права енергетики з екологією і зоозахистом здійснює Протокол про екологічні аспекти енергетики і енергоефективність до ДЕХ (ПЕЕСЕА). ПЕЕСЕА набув чинності разом з ДЕХ в 1998 р. Він являв собою чітке вираження усіма урядами згоди на необхідність і важливість обов'язкового документу, щодо зосередження зусиль у використанні потенціалу енергетичної ефективності в якості конкретного політичного підходу. ПЕЕСЕА також надає механізм для міжнародного співробітництва та обміну досвідом та ідеями між країнами з економікою перехідного періоду і країнами, що мають двадцятирічний і більше досвід у галузі екологічно безпечної енергетики.

Протокол заохочує принципи «повного обліку витрат», «ефективності витрат» і «сталого розвитку» в якості відповідної платформи для розробки політики в галузі енергетичної ефективності і більш широкого міжнародного та інституційного співробітництва. Протокол містить конкретні зобов'язання, що мають суттєво важливе значення для підвищення енергетичної ефективності та ослаблення шкідливого впливу на навколишнє середовище.

У ньому чітко передбачається, що уряди:

- формують програмні цілі та стратегії (ст. 5);
- визначають політику (ст. 3.2);
- розробляють, виконують і оновлюють програми (ст. 8.1);
- розробляють необхідну правову (ст. 3.2), нормативну (ст. 3.2.), інституційну (ст. 8.3) базу;
- співпрацюють / надають одна одній сприяння в міжнародному масштабі (ст. 3.1).

Метою є більш високий рівень сприяння енергетичній ефективності, наданий юридично обов'язковим документом, що має сприяти розробці та здійсненню національного законодавства, політик та програм. Вперше всі загальновідомі принципи енергетичної ефективності були включені в багатосторонню угоду між такою кількістю країн [13, с. 40].

Нам хотілося б змалювати проблематику зоозахисту в рамках ЕОЕ на прикладі правового регулювання розробки сланцевого газу в рамках Європейського Союзу (ЄС). В ЄС не розроблено ані регламенту, ані директиви безпосередньо присвячених цій проблемі. Ключовим документом, який визначає які саме акти ЄС мають застосовуватися, є розроблені Комісією рекомендаційні стандарти – Екологічні правила розробки проектів зі сланцевого газу (2012 р.) [14]. Цей документ визначає, що такими актами є: Директива щодо оцінки впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище (ОВНС) (85/337/ЄС) [15]; Директива про управління відходами добувної промисловості (Директива про відходи) (2006/21/ЄС) [16]; Директива, що встановлює рамки для діяльності Співтовариства в галузі водної політики (Рамкова директива по воді) (2000/60/ЄС) [17]; Регламент про реєстрацію, оцінку та авторизацію хімічних речовин (REACH) (1907/2006/ЄС) [18]; Директива про розміщення біоцидних продуктів на ринку (Директива про біоцидні продукти) (98/8/ЄС) [19]; Директива з контролю великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами (Seveso II) (96/82/ЄС) [20]; Директива щодо збереження природного середовища дикої фауни і флори (Директива щодо довкілля) (92/43/ЄС) [21]; Директива про екологічну відповідальність щодо запобігання та ліквідацію шкоди навколишньому середовищу (Директива екологічної відповідальності) (2004/35/ЄС) [22].

Загалом застосування Директиви по ОВНС означає, що, перш ніж проект розвідки сланцевого газу або його експлуатації починає здійснюватися, оператор (розробник) повинен оцінити можливі значні впливи на навколишнє середовище (наприклад, на природу, водні ресурси, пейзаж) в місці реалізації проекту. Це також означає, що оператор (розробник) не може почати проект без отримання дозволу. У рамках цієї процедури мають право висловити свою думку громадські та природоохоронні органи. Ці думки повинні бути прийняті до уваги компетентними органами.

Як Директива з ОВНС, Директива по відходи вимагає від оператора, який просить дозволу, надання інформації про свій проект та його наслідки і надає громадськості право висловити свою думку. Оператор також повинен розробити план управління відходами і щодо політики запобігання великих аварій, якщо об'єкт класифікується як "категорія" відповідно до Директиви. Крім того, оператор повинен дати перед початком операції фінансові гарантії, щоб показати, що він здатний виконати всі свої зобов'язання відповідно до дозволу (у тому числі після виконання проекту).

Відповідно до Директиви REACH, виробники та імпортери речовин, використовуваних для операцій зі сланцевого газу, були зобов'язані реєструвати ці речовини від грудня 2010 р., якщо виробляють/імпортують понад 1000 т. на рік або з меншим тоннажем для конкретних небезпечних речовин. При реєстрації, вони повинні надавати інформацію про умови його безпечного використання для цієї мети. Якщо оператор проекту сланцевого газу використовує зареєстровані небезпечні речовини, його постачальники повинні надати йому розширений паспорт безпеки, який включає варіанти впливу. Якщо оператор визначить, що представ-

лені варіанти впливу не покривають варіант його конкретного використання, він повинен повідомити Європейське хімічне агентство і надавати відповідну інформацію у відповідності зі ст. 38. Крім того, він може попросити свого постачальника розробити варіант впливу, що охоплює його використання або знайти альтернативні речовини для процесу, які відповідають вимогам REACH. До виконання вищевказаних умов, відповідні речовини не можна законно використовувати в операціях зі сланцевого газу.

Щодо будь-яких біоцидних продуктів, використовуваних в проєктах з видобутку сланцевого газу, треба виконувати вимоги Директиви про біоцидні продукти.

Якщо проєкт видобутку сланцевого газу призводить до значних екологічних збитків, обумовлених, наприклад, надмірним забором води (впливають на стан водних об'єктів) або навмисним / ненавмисним розливом рідин для гідророзриву, хімічних речовин і стічних вод у навколишнє середовище, оператор буде нести відповідальність відповідно до Директиви екологічної відповідальності, і йому буде запропоновано нести витрати на відновлення. Відповідальність також настає у тому випадку, коли оператор буде не виконувати умови і обмеження, викладені у його дозволі.

В документах ЄС використовується цікавий термін «екологічна відповідальність», що застосовується до оператора проєкту видобутку сланцевого газу і настає у разі значного збитку, заподіяного Natura 2000, яка ґрунтується на директивах: щодо середовища мешкання (92/43/ЕЕС) та щодо диких птахів (2009/147/ЕС). Вони створюють два типи територій: об'єктів загальноєвропейського значення (для загальних цілей) і особливо охоронюваних територій (для птахів). Natura 2000 не створює абсолютного кордону попередження розвідки або видобутку, але вона значно ускладнює цю діяльність, наприклад, буріння на відстані до 6,5 км від Natura 2000. Це буде важливо для ряду країн ЄС зацікавлених в розробці сланцевого газу, наприклад у Польщі, яка має приблизно одну п'яту частину своєї території під Natura 2000.

Згідно цих директив шкода може бути прямою і непрямою. Прямка шкода настає в наслідок безпосереднього проведення бурових робіт, для яких займають кілька акрів землі для надземних дій (буріння свердловин, подушки, доріг, трубопроводів, інфраструктури доведення сланцевого газу від свердловини до трубопроводу і т.д.). Такі установки можуть також впливати на особливо охоронюване природне середовище мешкання та гніздивель птахів. Непрямий збиток настає якщо охоронювані природні місця перебувань (наприклад, водно-болотні угіддя), безпосередньо залежать від підземних вод, на які впливають хімічні добавки, використовувані при гідророзриві. Крім того, Директива 92/43/ЕЕС передбачає особливий режим авторизації для проєктів, які можуть вплинути на місця розмноження або місця відпочинку охоронюваних видів (ст.ст. 12 і 16). В той же час екологічна відповідальність не зобов'язує операторів винести адекватне страхування з урахуванням високих витрат, пов'язаних з аваріями у видобувній галузі.

Треба також зазначити, що до закриття проєкту і після виконання за ним зобов'язань, в операторів видобування залишається ряд зобов'язань щодо поводження з відходами. Як зазначено в Директиві про відходи, оператор залишається відповідальним за технічне обслуговування, контроль та коригувальні заходи після фази закриття проєкту до тих пір, як цього вимагає компетентний орган. Крім того, у випадку великих аварій, що відбуваються в установці сланцевого газу, яка кваліфікується як установка SEVESO, згідно Директиви SEVESO II потрібно, щоб оператор надав компетентному органу всю необхідну інформацію про подію, в тому числі про заходи, передбачені для зменшення середньо- і довгострокових негативних наслідків аварії [14, с. 6-9].

Наявність таких міжнародно-правових норм дозволяє нам казати про існування в рамках міжнародного права комплексу норм, що реалізує концепцію екологічно орієнтованої енергетики (ЕОЕ). ЕОЕ об'єднує разом застосування відновлюваних джерел енергії, енергоефективність, чисте застосування традиційних енергетичних ресурсів (вуглецевих і урану), науково-технічну співпрацю щодо отримання нових, чистих і безпечних джерел енергії (наприклад, стійкий термоядерний синтез) і т.п.

Комплекс міжнародно-правових норм, що регулюють ЕОЕ, охоплює низку правових та квазіправових явищ, де міжнародно-правові норми посідають чільне місце, всі разом вони утворюють його джерела. До правових відносяться міжнародно-правові акти, що носять спеціалізований характер (угоди про науково-технологічне співробітництво, директиви Європейського Союзу (ЄС), статuti відповідних міжнародних організацій, міждержавні меморандуми щодо відновлюваної енергетики, договори про використання гідротехнічних ресурсів), а також ті, що відносяться і до інших галузей міжнародного права – енергетичного права і інвестиційного права (ДЕХ), торгового права (угоди COT – вирішення суперечок з приводу незаконного субсидування), економічного права («діагональні угоди» про створення DESERTEC і MIDGRID), права ЄС (угоди ЄС з третіми країнами про створення спільних організацій і програм), морського права (Конвенція ООН з морського права (1982 р.) – розташування вітряних станцій, силових кабелів, морське перевезення біопалива, вирощування ресурсів для біомаси в морі), права людини (Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) – забезпечення права на достатній рівень життя (зокрема харчування) в світлі виготовлення біопалива), міжнародне трудове право (конвенції МОП в сенсі забезпечення гарантованого рівня захисту прав

працівників), право навколишнього середовища (в сенсі розвитку відновлюваної енергетики, як засобу скорочення викидів парникових газів) і т.п.¹

Відповідно, об'єднуючим моментом для міжгалузевого комплексу норм ЕОЕ буде саме зміст зазначених правовідносин. В той же час, заперечити існування комплексу норм, об'єднаних в систему за критерієм предмету правового регулювання, означає заперечити фактичний стан речей, на який починають звертати увагу все більше науковців [24, с. 10]. Як зазначає А.С. Тимошенко, однією з ключових особливостей міжнародного права навколишнього середовища, є його проникнення в сфери регулювання інших галузей міжнародного права, коли відбувається так звана "екологізація" інших галузей міжнародного права [25, с. 287]. В цьому випадку норми, що регулюють, наприклад, проблеми міжнародного цивільного повітряного сполучення, частково відносяться також і до міжнародного права навколишнього середовища. На наявність «екологічного аспекту» безпосередньо «в міжнародно-правовому полі енергетики» звернув увагу О.М. Вилегжанін, який зазначає, що цей аспект займає одне з пріоритетних місць в регулюванні енергетики, і, як вказує дослідник, ключову роль тут грають принципи екологічного права [26, с. 893]. Е.Ф. Пушкарьова каже про існування міжнародного екологічного правопорядку та виділяє в рамках міжнародного права напрямки, подальший розвиток яких може призвести до певного балансу екологічних та економічних факторів: включення екологічних положень в міжнародні інвестиційні угоди та екологізація процедур і механізмів, застосовуваних міжнародними фінансовими інститутами [27, с. 8].

Хотілося б вказати і на роль України в процесах поєднання зооохисту з енергетикою. Так, наша країна є стороною ДЕХ і ПЕЕСЕА. Крім того, остання резолюція ПА ОБСЄ з питань енергетичної безпеки прийнята з ініціативи України в 2013 р. змальовує зв'язок між ЕОЕ та захистом флори: «негативний вплив енергоспоживання на навколишнє середовище може мати серйозні наслідки, зокрема, для здоров'я, водних ресурсів, ґрунтів, повітря, біологічного різноманіття, продовольчої безпеки та життя людей, і закликає держави-учасниці, регіональні організації та інші сторони до активізації співпраці з метою вироблення програм мінімізації загрози навколишньому середовищу» [28, с. 51-56] (п. 20).

Таким чином, на нашу думку проблематика зооохисту пов'язана з енергетикою само через концепцію ЕОЕ. Ця концепція реалізує ідею екологізації міжнародного права. Захист тварин в її рамках здійснюється через реалізацію екологічних вимог в рамках конвенцій про захист флори та фауни, а також біорізноманіття. Крім того, мають виконуватися стандарти щодо безпеки птахів в рамках будівництва вітрових установок та морських риб і савців при будівництві припливних станцій.

1. Кузьменко Э.Ю. Кодификация и прогрессивное развитие международного экологического права. / Э.Ю. Кузьменко. Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.10. – М., 2006. – 192 с.
2. Переходов В.Н. Защита животных от жестокого обращения: О необходимости приведения российского законодательства в соответствие с нормами международного права / В.Н. Переходов // Закон и право. – 2008. – № 3. – С. 51-53.
3. Шайдуллина А.А. Международное и внутригосударственное регулирование биологического разнообразия / А. А. Шайдуллина // Сборник аспирантских научных работ. – Вып. 8. – Казань, 2007. – С. 342-347.
4. Мохаммад С.А. Международное управление сохранением биологического разнообразия / С.А. Мохаммад // Международное право. – 2010. – № 1. – С. 96-138.
5. Мохов А.А., Копылов Д.Э. Проблемы использования животных в учебном процессе в условиях правового вакуума / А.А. Мохов, Д.Э. Копылов // Проблемы правопонимания и правоприменения. – Волжский, 2007. – С. 121-129.
6. Иванова Ж.Б. Олзундская зверобойная концессия и проблемы охраны и рационального использования морских живых ресурсов Северной России / Ж.Б. Иванова // Вестник Российского университета дружбы народов : Серия Юридические науки. – 2012. – № 2. – С. 216-223.
7. Савин А.А. Международно-правовая охрана живых морских ресурсов :Историко-правовые проблемы / А.А. Савин // "Черные дыры" в Российском законодательстве. – 2008. – № 4. – С. 73-75.
8. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 37/7. Всемирная

- хартия природы от 28.10.1982 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/charter_for_nature.shtml.
9. UNEP/CBD/COP/9/2. Рекомендации, принятые вспомогательным органом по научным, техническим и технологическим консультациям на его двенадцатом совещании ЮНЕСКО, Париж, 2-6 июля 2007 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbd.int/doc/recommendations/sbstta-12/full/sbstta-12-rec-ru.pdf>.
10. Мохаммад С.А. Международное экологическое право в исторической ретроспективе / С.А. Мохаммад [Електронний ресурс]. // Евразийский юридический журнал. – № 8 (39). – 2011. – Режим доступу: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_contentplus&view=article&id=2368:2011-09-07-06-13-17&catid=109:2010-06-17-09-48-32&Itemid=196.
11. Повестка дня на XXI век. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch15.shtml.
12. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. Правовая основа для международного энергетического сотрудничества. – Брюссель, 2004. – 255 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pravo.levonevsky.org/baza-mezhdunarodnoe/dog_energeticheskaja_hartia.pdf.
13. Договор к энергетической хартии путеводитель для читателя. – Брюссель. 2005. – 85 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://solex-un.ru/sites/solex-un/files/ECT_Guide_RUS_putevoditel.pdf.

¹ Докладно див.: [23]

14. Transmission Note on the EU environmental legal framework applicable to shale gas projects of 26 January 2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ec.europa.eu/environment/integration/energy/pdf/legal_assessment.pdf.
15. Council Directive 85/337/EEC of 27 June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment // OJ. - L 175. - 5.7.1985. - P. 40-48.
16. Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the management of waste from extractive industries and amending Directive 2004/35/EC - Statement by the European Parliament, the Council and the Commission // OJ. - L 102. - 11.4.2006. - P. 15-34.
17. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy // OJ. - L 327. - 22.12.2000. - P. 1-73.
18. Regulation (EC) № 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH), establishing a European Chemicals Agency, amending Directive 1999/45/EC and repealing Council Regulation (EEC) № 793/93 and Commission Regulation (EC) № 1488/94 as well as Council Directive 76/769/EEC and Commission Directives 91/155/EEC, 93/67/EEC, 93/105/EC and 2000/21/EC // OJ. - L 396. - 30.12.2006. - P. 1-851.
19. Directive 98/8/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 concerning the placing of biocidal products on the market // OJ. - L 123. - 24.4.1998. - P. 1-63.
20. Council Directive 96/82/EC of 9 December 1996 on the control of major-accident hazards involving dangerous substances // OJ. - L 10. - 14.1.1997. - P. 13-33.
21. Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora // OJ. - L 206. - 22.7.1992. - P. 7-50.
22. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage // OJ. - L 143. - 30.4.2004. - P. 56-75.
23. Білоцький С.Д. Роль міжнародного права у розвитку екологічної альтернативи сучасній енергетиці / С.Д. Білоцький // Альтернативна енергетика і енергетична безпека в міжнародному і національному праві. Тематичний додаток до українського щорічника міжнародного права. - К.: ПП «Фенікс», 2012. - С. 11-131.
24. Блажівська М.В. Імплементация норм міжнародного морського права: правова теорія і практика України. / М.В. Блажівська. Автореф. Дис. ... наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 - міжнародне право. - К., 2005. - 19 с.
25. Курс міжнародного права в 7 томах. - Т. 5. / Отв. ред. тома Верещетин В.С. - М.: Наука, 1992. - 336 с.
26. Международное право: учебник для бакалавров / Под ред. А.Н. Вылегжанина. - М.: Юрайт, 2012. - 904 с.
27. Пушкарева Э.Ф. Международный экологический порядок и экологические права человека. / Э.Ф. Пушкарева. Автореферат дисс. ... доктора юрид. наук. - М., 2008. - 57 с.
28. Парламентской Ассамблеей ОБСЕ на двадцать второй ежегодной сессии. Стамбул, 29 июня - 3 июля 2013 года. - 78 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.osce.org/publications/all-documents/doc_download/1803-istanbul-declaration-rus.

Ольга Спектор

Регіональні угоди з захисту тварин

У статті розглядаються основні міжнародні договори з захисту тварин, що стосуються певного регіону. Аналізується ефективність прийняття угод щодо захисту тварин на регіональному рівні.

This article reviews the main international treaties for the protection of animals related to a particular region. We analyze the effectiveness of the adoption of agreements on the protection of animals at the regional level.

У післявоєнні роки поряд із збільшенням числа угод у сфері захисту тварин шириться тенденція до укладання міжнародних договорів для різних регіонів планети: Африки, Америки, Європи, Антарктики, різних регіонів Світового океану. Такими є Конвенція з охорони фауни і флори Африки; Конвенція з захисту природи й збереження фауни і флори Західної півкулі; Узгоджені заходи з охорони фауни і флори Антарктики, та ін..

Відомо, якої величезної шкоди завдала фауні і флорі Африканського континенту європейська колонізація. Тільки в 1933 р. під впливом міжнародної наукової громадськості колоніальні держави, які тоді панували в Африці, були змушені укласти міжнародну конвенцію про охорону фауни і флори Африки. Ця конвенція діє також на островах Мадагаскар і Занзібар.

Основним методом збереження природи Конвенція вважає створення заповідників з різним ступенем захисту тварин і рослин і різним правовим статусом: національні парки, природні резервати із суворим режимом, звичайні та спеціальні резервати. На цих територіях заборонені або обмежені полювання, вилов або відстріл тварин, збір ботанічних колекцій або знищення флори. Однак, за винятком зобов'язань щодо організації звичайних резерватів, всі інші положення Конвенції носять чисто рекомендаційний характер, що знижує її ефективність.

Проте ефективність Конвенції 1933 р. знижується з огляду на те, що з-під її дії вилучалися деякі території Африки. Наприклад, Англія вилучила з-під дії статей Конвенції заповідники Гамбії; Бельгія не прийняла положення про охорону слонів в Конго. Прийняте відповідно до Конвенції національне законодавство виявилось малоєфективним. Спроби покінчити з контрабандною торгівлею слоновою кісткою і рогом носорога закінчилися невдачею. Це пояснювалося спеціальним правилом Конвенції про те, що всі тварини, знайдені мертвими, є власністю уряду відповідної африканської території, тобто Англії, Франції, Бельгії та інших колоніальних держав, які поділили Африку ще наприкінці минулого століття. Таке застереження тільки стимулювало винищення тварин. В результаті стада африканських слонів, носорогів, аптілоп-гну продовжували танути. Процвітала торгівля рогом носорога, слоновою кісткою, хвостами гну, а мода в Західній Європі і США на манто з шкур ягуарів, леопардів, гепардів та інших плямистих кішок загрожувала повним знищенням і цих тварин. Термінові міжнародно-правові заходи необхідно було прийняти і для охорони рівнинних горил, які посилено відловлювали у всьому районі їх проживання.

Набуття африканськими державами незалежності, ліквідація колоніальних імперій в Африці відкривають широкі можливості перед народами цього багатостраждального континенту для перетворення його на континент достатку, де царство природи буде поєднуватися з підйомом економіки, добробуту і культури його народів. Домогтися цього нелегко, але важливі кроки вже зроблені. Так, па першої Міжафриканська конференції з охорони природи в Аруші (Танзанія, 1961 р.) африканські держави висловили тверду рішучість стати справжніми господарями своєї багатющої фауни і флори. У 1963 р. ними була прийнята спеціальна Декларація з охорони природи Африки, в якій вони урочисто заявили про свою прихильність принципам збе-

СПЕКТОР Ольга Михайлівна,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету.

реження природних ресурсів континенту і взяли на себе відповідальність перед народами Африки щодо збереження африканської природи шляхом її раціонального використання. Було вирішено переглянути Конвенції 1933 р. як не відповідає новим умовам. Після довгих і складних переговорів 15 вересня 1968 глави 38 держав і урядів Африки підписали нову Африканську конвенцію з охорони природи та природних ресурсів.

Нова конвенція встановила загальний підхід звільнених держав Африки - членів Організації Африканської Єдності (ОАЄ) до збереження, раціонального використання і розвитку флори, фауни, ресурсів ґрунтів і вод на основі планового комплексного залучення їх в господарський оборот. Конвенція визнає нерозривний зв'язок між охороною, використанням і розвитком відновлюваних природних ресурсів Африки згідно з науковими принципами і з належним урахуванням насущних інтересів народів. Збільшився перелік тварин, що знаходяться під спеціальною охороною. Значення нових правил особливо велике, якщо врахувати, що за останні 50 років чисельність великої дичини в Африці скоротилася в 50 разів. Відповідно до конвенції молоді африканські держави прийняли нове мисливське та природоохоронне законодавство.

Справжнє міжнародне співробітництво у справі охорони природи потрібно налагодити і державам Американського континенту. Хоча більшість з них придбали незалежність ще в минулому столітті, багато хто і донині залишаються в мережах економічної залежності від імперіалізму США і західних монополій. Це не могло не позначитися на вирішенні проблем, пов'язаних з охороною природи. По суті, вона не охоронялася, а піддавалася хижацькому знищенню на угоду іноземним підприємцям. Правда, ще в 1940 р. у Вашингтоні була підписана Конвенція з захисту природи й збереження фауни і флори Західної півкулі. Однак більша частина її постанов носить формальний, декларативний характер. Конвенція, наприклад, не зобов'язує, а лише закликає держави прийняти закони.

Знищення природи на Американському континенті триває. Яскравим прикладом тому може служити стан природних ресурсів Амазонії. Це комара найцінніших копалин, регіон з унікальною флорою і фауною. Але, якщо не будуть прийняті радикальні мари з обмеження хижацької експлуатації західними транснаціональними корпораціями природних багатств цього краю, йому загрожує небезпека перетворитися через кілька років на мляву пустелю. Один із таких заходів - укладення спеціальної угоди в цій галузі.

В останні роки багато країн Латинської Америки прагнуть вирватися з-під контролю США і в цьому питанні і створити в регіоні свою міжнародно-правову систему охорони природи.

Серйозні проблеми в галузі охорони природи стоять і перед народами Південно-Східної Азії та Тихоокеанського басейну. Природі цього регіону було завдано великої шкоди в результаті тривалого халявання європейських, американських і японських колонізаторів, а також воєн, які вони вели. Вимоги здійснити тут заходи з охорони природи постійно звучать на Тихоокеанських наукових конгресах, Міжнародному союзі охорони природи і на інших форумах. МСОП розробив спеціальний проект з охорони природи країн Південно-Східної Азії, а в 1965 р. відбулася конференція з цього питання в Бангкоку (Таїланд). Резолюція конференції про необхідність створення регіональної організації з охорони природи Південно-Східної Азії залишилася невиконаною.

Особливої турботи людини вимагає захист фауни і флори полярних районів нашої планети - Антарктики і Арктики, які особливо чутливі до діяльності людини. Антарктика, або Південна полярна область, і розташований в її межах шостий континент - Антарктида найхолодніший район нашої планети і в той же час багатороща скарбниці біологічних ресурсів всього людства. В даний час деякі види місцевих тварин вже знаходяться під охороною міжнародних конвенцій.

Так, антарктичних китів захищає міжнародна конвенція китобійного промислу 1946р. Колосальні запаси китів в Антарктиці в результаті їх необмеженого промислу в ХХ ст. значно зменшилися, тому головна мета конвенції полягає в тому, щоб довести поголів'я китів до найвищої чисельності. На жаль, поки цієї мети через низку недоліків конвенції досягти не вдалося. В даний час вироблено проект нової конвенції, яка повинна замінити діючу і стати ефективним правовим засобом охорони китів.

У відношенні тюленів діє міжнародна Конвенція про збереження тюленів Антарктики 1972 р.

Важливою віхою у справі охорони антарктичної природи стала міжнародна Конвенція про збереження морських ресурсів Антарктики, прийнята в 1980 р. на конференції в Канберрі (Австралія) за активної участі Радянського Союзу.

У 1973 р. СРСР, США, Данія, Канада та Норвегія підписали Угоду про збереження білих ведмедів. Угода заборонила їх видобуток (полювання, відстріл та відлов), за винятком тих випадків, коли вона здійснюється для справді наукових цілей.

Деякі заходи охорони фауни і флори високоширотних районів Арктики передбачаються Конвенцією з регулювання китобійного промислу 1946 р., Конвенцією з охорони птахів 1950 р., Конвенцією з міжнародної торгівлі видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, 1973 р. (яка суворо регламен-

тує продаж і купівлю, а отже, і вилучення з природного середовища понад 600 видів хребетних тварин), а також тими договорами, які забороняють забруднення моря різними промисловими відходами та іншими матеріалами (нафтою, радіоактивними відходами та ін.).

Таким чином, охорона природи здійснюється як регіональними міжнародними договорами, які охоплюють певний географічний район (Африка, Америка, Арктика, Антарктика), так і договорами загального характеру. В останньому випадку договори зазвичай спрямовані на захист якогось одного або декількох певних видів фауни або флори (конвенції про китобійний промисел, з охорони птахів, захист рослин і т. д.). Наприклад, Конвенція з охорони птахів 1950 охопила всі види диких птахів у їхньому природному середовищі існування, включаючи перелітних. Держави зобов'язалися охороняти всіх птахів, а також їх гнізда, яйця і пташенят в період розмноження, заборонити весняне полювання на перелітних птахів, надати цілорічну охорону вимираючим птахам і птахам, які представляють науковий інтерес, покінчити з масовим знищенням і виловом пернатих друзів людини.

Аліна Шелудченкова

Захист тварин в законодавстві України

У статті аналізуються основні проблеми, пов'язані з захистом прав тварин законодавством України. Розглянуто основні закони в даній галузі європейських держав, проведено порівняння української та європейської правової баз.

In the article the main problems related to the protection of animal rights legislation of Ukraine are analyzed. The basic laws in the field of European countries are discussed, compared Ukrainian and European legal bases.

Перші законодавчі акти, які захищають тварин від жорстокості, з'явилися в Європі на початку минулого століття. Перший закон був прийнятий у Великобританії в 1822 р. Його прийняття домоглися дві людини: член англійського парламенту Річард Мартін, лорд Клер, і лорд-канцлер Томас Ерскін. Наступні закони - від 1885, 1849, 1856 рр.. були прийняті вже після смерті Мартіна. Найбільш важливим був Акт від 1911 року, який підтвердив попередні закони і виступив на захист усіх видів тварин (птахів, звірів, плазунів, риб).

Незабаром після Великобританії законодавство щодо захисту тварин було ухвалене в інших європейських країнах; з 1833 по 1840 рр.. такі закони були прийняті німецькими державами; в 50-х рр., слідом за Німеччиною і Швейцарією, аналогічні закони були прийняті в скандинавських країнах. Законодавство щодо захисту тварин у США було створено пізніше - тільки в 30-ті роки ХХ ст.

Під впливом Англії були прийняті закони щодо захисту тварин в таких англомовних країнах, як Канада, Південно-Африканський Союз, Австралія.

Закони з захисту тварин від жорстокого поводження в країнах Західної Європи відрізняються за своєю структурою один від одного. Однак, загальним у них є те, що закони забороняють заподіяння тваринам болю, страждань, страху, а також зобов'язують власника утримувати тварин у хороших умовах. Прикладом такого документа є закон з захисту тварин Франції, в якому розглядаються два типи порушень; перше - погане поводження з тваринами, і друге порушення - жорстоке поводження з тваринами, заподіяння їм різних страждань.

Коли Україна обрала новий демократичний курс розвитку, вона автоматично зобов'язалася вжити відповідних заходів стосовно захисту безпритульних тварин, аби на міжнародній арені не бути аутсайдером. Переломним моментом для нашої країни став вступ до Ради Європи. Саме після цього нам довелося допрацювати чинне законодавство, тобто підганяти його під європейські положення стосовно питання безпритульних тварин. Європейці зазвичай вважають, що прояв жорстокості до тварин свідчить асоціальність індивіда. Покращення становища безпритульних тварин в Україні не можна назвати швидким та успішним у порівнянні з іншими демократичними змінами, адже воно набагато повільніше досягається у наших реаліях. Досить часто наше становище прямопропорційно залежить від світогляду, моральних засад, культурного розвитку політиків, чиновників та їх розуміння важливості гуманізації суспільства. Кожен нормативно-правовий акт проходить довгий і тернистий шлях на шляху його імплементації.

Великим кроком на шляху до подолання великої прірви, яка виникла між чинним законодавством та реаліями обездолених тварин стало затвердження Київською радою Програми гармонізації відносин людини з безпритульними тваринами у 2007 році, відповідно до якої замість винищення тварин передбачено проведення їх стерилізації та щеплень від хвороб, після чого здорові особини відпускаються на вулицю під відповідальність та опіку захисників тварин. Це зумовлено лише тим фактом, що кількість безпритульних тварин та реальних місць для їх утримання явно знаходяться не у паритеті. Приклад Києва почали наслідувати, або хоча б намагалися, ряд інших великих українських міст.

ШЕЛУДЧЕНКОВА Аліна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, головний спеціаліст відділу організаційно-планового та аналізу Департаменту міжнародного оборонного співробітництва Міністерства оборони України.

Судова практика України, пов'язана із захистом тварин від жорстокого поводження, захистом безпритульних тварин – мізерна. Україна майже одна з останніх країн Європи прийняла Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [1]. На превеликий жаль, цей закон не встановлює та не передбачає механізму подолання безпритульності серед тварин.

Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», тварини – біологічні об'єкти, що належать до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові.

Визначення поняття «безпритульні тварини» також міститься в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Безпритульні тварини – домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини. Безпритульні тварини є складовою частиною тваринного світу. Безпритульні тварини однозначно являються одним із компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а саме стаття 15 не наділяє і не передбачає жодного зобов'язання покладеного на органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади створення притулків для тварин, виділення коштів з бюджету на їх функціонування та створення. Стаття 16 цього ж Закону закріплює регулювання чисельності безпритульних тварин шляхом біостерилізації або біологічно обґрунтованими методами, але у разі неможливості їх застосування пропонується застосовувати метод евтаназії. Фактично, відсутність реального механізму та законодавства, у якому б конкретно зазначалися усі суб'єкти, на яких покладено обов'язки і відповідальність за безпритульних тварин, а також відсутність конкретно передбаченої лімітованої суми у бюджетах автоматично дискредитує метод біостерилізації або інших біологічно обґрунтованих методів і нашою хує на застосування методу евтаназії, що у свою чергу не забезпечує виконання одного з головних завдань, яке полягає у регулюванні чисельності безпритульних тварин на вулицях міста.

Відповідно до статті 180 ЦК України [2], тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на них поширюється правовий режим речей.

З метою гармонізації законодавства України у сфері захисту тварин від жорстокого поводження з відповідним Європейським законодавством у липні 2011 року представником України при Раді Європи на виконання відповідного розпорядження Президента України підписано Європейську конвенцію про захист домашніх тварин.

Крім того, 16 листопада 2011 року Уряд затвердив розроблену Мінприроди з урахуванням Європейської конвенції про захист тварин під час міжнародного перевезення, Регламенту Ради 1/2005/ЄС від 22 грудня 2005 року та інших норм європейського законодавства, постанову «Про затвердження Правил транспортування тварин», що встановлює єдині вимоги до транспортування диких, домашніх та сільськогосподарських тварин. Прийняті правила забезпечать гуманне ставлення до тварин, під час їх транспортування, запобігатимуть випадкам жорстокого поводження з ними.

Слід зазначити, що кримінальним Кодексом України [3] та Кодексом України про адміністративні правопорушення [4] передбачені штрафи та покарання за жорстоке поводження з тваринами або обмеженням волі на строк до двох років.

Мінприроди також ініційовано розробку загальнонаціональної програми будівництва у найбільших містах країни сучасних притулків для собак. Проект будівництва таких закладів за європейським зразком буде реалізовуватися спільно з місцевою владою та громадськими екологічними організаціями. Мінприроди звернулося до міськрад, обласних центрів з проханням виділити землю під будівництво притулків для собак та висловило готовність розглядати питання фінансування такого будівництва. Зокрема, міська рада Чернігова вже прийняла рішення про виділення землі під забудову. Наразі триває розробка проекту будівництва. Відповідний проект буде реалізовано і в Києві.

Щодо намірів українського Уряду використати міжнародний досвід у розв'язанні проблеми безпритульних собак свідчить той факт, що Міністр екології та природних ресурсів України Микола Злочевський зустрівся з делегацією найбільшої британської природоохоронної організації Naturewatch на чолі з її директором Джоном Рейном. Головною темою зустрічі стало поводження з безпритульними тваринами в Україні. Міністр Микола Злочевський повідомив, що Мінприроди готує зміни до законодавства у сфері поводження з безпритульними тваринами, і буде вдячний міжнародній спільноті за консультативну допомогу. Міністр запевнив, що відповідальність місцевої влади за розв'язання проблеми безпритульних тварин стане більш жорсткою. Крім того, вже зараз Мінприроди веде активні переговори щодо будівництва сучасних притулків для собак в обласних центрах України.

Слід зазначити, що деякі зооохоронні організації України намагалися скористатися неоднозначною ситуацією з безпритульними тваринами в Україні, особливо напередодні проведення Євро-2012, з метою задово-

лення власних інтересів, що полягають в отриманні преференцій на виділення додаткових фінансових ресурсів чи ділянок землі. При цьому вони розповсюджували серед своїх зарубіжних партнерів перекручену інформацію щодо ситуації з безпритульними тваринами та ініціюють відповідні кампанії за кордоном, видаючи окремі випадки жорстокості по відношенню до безпритульних тварин за офіційну політику державних органів влади.

Законодавча база у сфері захисту безпритульних тварин знаходиться на катастрофічно низькому рівні. Незважаючи на це, активісти захисників тварин все-таки трохи впливають та стимулюють чиновників до роботи у цій сфері. Про це свідчить намагання облаштувати притулки у кожному обласному центрі, прийняти нормативні акти як на регіональних, так і на всеукраїнському рівнях. Також за останні два роки частіше почали проводити зустрічі, семінари, присвячені покращенню правової культури молоді у питанні захисту безпритульних тварин.

1. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 № 3447 - IV // Відомості Верховної Ради. - 07.07.06. - № 27.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435 - IV // Відомості Верховної Ради. - 03.10.03. № 40.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341 - III // Відомості Верховної Ради. - 29.06.01. № 25.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року № 8073 - X // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.85 № 51.

Володимир Кривак

Практика в сфері захисту тварин в Україні

Подолання розриву між законодавством та існуючою практикою - від лікування тварин до їх транспортування - з метою забезпечення належного рівня захисту тварин активно обговорюється в європейських країнах. У даній статті розглянуті основні аспекти даного питання в Україні.

Bridging the gap between law and practice - from the treatment of animals to transport them - in order to ensure an adequate level of protection of animals is actively discussed in European countries. In this article are discussed the main aspects of this issue in Ukraine.

Останнім часом у засобах масової інформації та на телебаченні періодично з'являються сюжети про факти жорстокого поводження з дикими тваринами, яких використовують для фотографування та інших видовищних заходів. Ця стаття присвячена дослідженню реальної практики захисту прав тварин в Україні.

Мінприроди в межах компетенції вживає передбачені законодавством заходи щодо захисту тварин від жорстокого поводження, зокрема в частині виконання Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [1].

Територіальними органами Держекоінспекції упродовж I півріччя 2010 року проведено 949 перевірок, у тому числі 344 перевірки стосовно боротьби з незаконним використанням тваринного світу. До відповідальності притягнуто 785 осіб на загальну суму штрафів 81 тис. 326 грн., із яких стягнуто 71 тис. 856 грн.; до правоохоронних органів передано 12 матеріалів і вже порушено 3 кримінальні справи; загальна сума розрахованих збитків склала 687 тис. 423 грн., пред'явлено 30 претензій на суму збитків 174 тис. 935 грн., з яких стягнуто 9 претензій на суму 10 тис. 445 грн.; призупинено діяльність 5 суб'єктів господарювання.

Видано наказ Мінприроди від 20.08.10 № 349 щодо посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Мінприроди звернулося до МВС, Держкомветмедицини і голів облдержадміністрацій щодо посилення боротьби з порушеннями законодавства про захист тварин від жорстокого поводження.

Крім того, міністерством направлено листи зоопаркам України про необхідність дотримання законодавства України під час здійснення операцій торгівлі об'єктами тваринного світу, зокрема недопущення продажу диких тварин особам, що не мають передбачених законодавством дозвільних документів на утримання та поводження з тваринами, а також проханням тимчасово утримувати диких тварин, вилучених у порушників законодавства в галузі захисту тварин від жорстокого поводження, до прийняття відповідного судового рішення у встановленому законодавством порядку [2].

Також нагадуємо, що відповідно до ст. 25 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та ст. 38 Закону України «Про ветеринарну медицину» використання тварин у видовищних заходах, у спорті, при організації дозвілля з метою прибутку допускається за наявності дозволу на таку діяльність, що видається центральним органом виконавчої влади з питань ветеринарної медицини.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про тваринний світ» законність набуття у приватну власність об'єктів тваринного світу повинна бути підтверджена відповідними документами, що засвідчують законність вилучення цих об'єктів з природного середовища, ввезення в Україну з інших країн, факту купівлі, обміну, отримання у спадок тощо, які видаються в установленому законодавством порядку.

Якщо тварина, що утримується фізичною чи юридичною особою і ввезена в Україну з інших країн, належить до виду, занесеного до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), то на неї мають бути дозвільні документи, передбачені цією Конвенцією.

КРИВАК Володимир Віталійович,

Відповідно до ст. 31 Закону України «Про тваринний світ» дикі тварини, що утримуються у напіввільних умовах чи в неволі без відповідного дозволу чи інших документів на право вилучення їх з природного середовища, що засвідчують законність їх набуття, вважаються незаконно набутими.

Згідно з ст. 32 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» органи внутрішніх справ мають вживати відповідних заходів у разі порушення законодавства про порядок поводження і утримання домашніх тварин. За жорстоке поводження з тваринами передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 299 Кримінального кодексу України.

У більшості міст України ще не прийняті Програми регулювання чисельності домашніх тварин гуманними методами (незважаючи на те, що це вимога чинного законодавства), тому широко застосовується практика умертвіння тварин на місці. Хоча таким чином і вдається стримувати зростання чисельності бродячих тварин, але такий метод роботи суперечить положенням ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження» і є морально неприйнятним у цивілізованому суспільстві. З іншого боку, незважаючи на відсутність успішних прикладів застосування і явне протиріччя ст.24 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», що не припускає присутності бездоглядних собак на території населених пунктів, деякими містами приймаються Програми регулювання чисельності домашніх тварин, що передбачають в відношенні бездоглядних собак метод відлову, стерилізації та повернення в середовище проживання [3]. Це призводить до значного ускладнення і подорожчання процесу вилову, і до істотного скорочення кількості тварин, що відловлюються. Як наслідок, за останні роки, у цих містах спостерігається різке збільшення чисельності бездомних собак. Статистичні дані державної санітарно-епідеміологічної служби підтверджують, що в містах, де застосовується вищезазначений метод (Київ, Харків, Одеса), спостерігається тенденція щорічного збільшення кількості покусів безпритульними собаками. Відзначені також і випадки загибелі людей.

Досвід країн, де вирішена проблема бездомності тварин-компаньйонів, передбачає застосування комплексного підходу до вирішення проблеми: налагодження обов'язкової системи обліку та реєстрації домашніх тварин; застосування економічних важелів впливу - обмеження народжуваності домашніх тварин, шляхом введення диференційованого оподаткування зі зниженою величиною податку на стерилізовану тварину; посилення відповідальності за порушення Правил утримання домашніх тварин; надання населенню доступної ціни на стерилізацію та кастрацію тварин; просвітницька робота з населенням про відповідальне і гуманне поводження з тваринами; безповоротний вилов бездоглядних собак і розміщення в притулках, пошук господарів, а також передача приватним притулкам для подальшого утримання. Якщо кількість тварин, що відловлюються, набагато перевищує кількість притулків, для недопущення зупинки прийому тварин - застосування евтаназії до незатребуваних тварин після встановленого строку тримання доти, доки зберігатиметься така необхідність, тобто робота за принципом «притулку необмеженого прийому»; контроль за утриманням собак на закритих територіях підприємств та організацій: недопущення неконтрольованого розмноження і виходу за межі території; надання населенню можливості передати до притулку непотрібну тварину [4].

Будь-яка держава, що прагне вважатися європейською, не може ігнорувати ці стандарти і зобов'язана на правовому рівні втілювати їх в життя. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» ухвалений понад три роки тому. Однак європейські стандарти гуманного поводження з тваринами і законодавство України в цій галузі досі брутально порушуються самою владою. Досі є розповсюдженою є практика знищення безпритульних тварин комунальними і приватними підприємствами за розпорядженням місцевих органів влади (Донецьк, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Кіровоград, Керч, Луганськ, Херсон, Луцьк, Житомир, Ужгород, Полтава, Івано-Франківськ, Львівськ, Рівне, Миколаїв та ін.), численні випадки масового отруєння безпритульних тварин (Донецьк, Київ, Рівне, Дніпродзержинськ, Полтава, Одеса, Севастополь, Запоріжжя та ін.), факти жорстокого поводження, що залишаються безкарними, з тваринами в усіх містах України.

Необхідні послідовні й ефективні кроки на загальнонаціональному, державному, регіональному, міському і індивідуальному рівні з запровадження в суспільне життя європейських цінностей, без яких ми не можемо претендувати не тільки на звання «європейці», але і на статус «цивілізованого народу».

1. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21 лютого 2006 № 3447 - IV // Відомості Верховної Ради. - 07.07.06. - № 27.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435 - IV // Відомості Верховної Ради. - 03.10.03. № 40.
3. Louisa Tasker, Stray animal control practices (Europe). A report into the strategies for controlling stray dog and cat pop-

ulations adopted in thirty-one countries. WSPA, RSPCA International. 2007.

4. Kato M, Yamamoto H, Inukai Y, Kira S. Survey of the stray dog population and the health education program on the prevention of dog bites and dog-acquired infections: a comparative study in Nepal and Okayama Prefecture, Japan. // Acta Med Okayama. 2003 Oct;57(5):261-6.

Вадим Копилян

Цели и особенности назначения наказания за жестокое обращение с животными по уголовному законодательству Украины

Розглянуті цілі і особливості призначення покарання за жорстоке поводження з тваринами за кримінальним законодавством України. Запропоновано введення нового виду покарання – позбавлення права та обґрунтована зміна санкції ст. 299 КК України.

The objectives and characteristics of punishment for cruelty to animals under the criminal legislation of Ukraine are considered. The introduction of a new form of punishment – deprivation of rights is proposed and change in the authorization of Art. 299 of the Criminal Code of Ukraine are proved.

Мерилом цивилизованности общества в современном мире является отношение к животным. Существует прямая связь между уровнем культуры и нравственности общества и вниманием, которое оно уделяет вопросам милосердия и защиты животных. Жестокое обращение с животными влияет на определенные аспекты человеческой морали и нравственность людей, которые, убедившись в безнаказанности, совершают не только антисоциальные поступки, но и особо жестокие преступления по отношению к людям.

Данная проблематика находит отражение и в степени развитости национального законодательства о защите животных от жестокого обращения, анализ которого и степень его реализации в Украине являются целью настоящего исследования.

Опасность жестокого обращения с животными заключается в том, что жестокость, проявленная к животным, становится нормой поведения, распространяется и на взаимоотношения с людьми, играет отрицательную роль в воспитании молодежи. Поэтому государство стремится урегулировать отношения, связанные с защитой животных, установить стандарты должного отношения к ним. В этих целях ст. 299 Уголовного кодекса (далее: УК) Украины устанавливает уголовную ответственность за жестокое обращение с животными.

Актуальность рассматриваемых вопросов обусловливается и тем, что в настоящее время отсутствуют фундаментальные исследования, в которых комплексно исследовалась бы проблема уголовного наказания за преступление, предусмотренное ст. 299 УК Украины. На уровне комментариев к УК Украины, глав в учебниках, учебных пособий и научных статей частично тема освещается такими учеными, как: Ю. Антонян [1], И. Данышин [2], С. Денисов [3, с. 189], В. Дзюба [4, с. 1014-1016], И. Головки [5], Н. Коржанский [6], Т. Короткий [7], В. Кудрявцев [8], В. Кузнецов [9], Н. Кузнецова [10], Л. Кучанская [11], А. Ландина [12], И. Лобов [13], В. Ломако [14, с. 387; 33, с. 814-815], П. Матышевский [15, с. 866-868], В. Навроцкий [16, с. 828], И. Поплавский [17, с. 567-568], Н. Хавронюк [18, с. 329-330], С. Яценко [19] и др.

Проблемных вопросов по этому поводу более чем достаточно, однако они или не являются предметом исследования, или решаются противоречиво (как в теории, так и на практике). А это в свою очередь предопределяет необходимость выяснения особенностей наказания за жестокое обращение с животными.

Целью и задачей статьи является анализ проблем, связанных с уголовным наказанием за преступление, предусмотренное ст. 299 УК Украины.

Важным фактором является цель, к которой стремится законодатель при возложении уголовной ответственности на лицо, совершившее общественно опасное противоправное деяние. Любое наказание за общественно опасное виновное деяние должно быть направлено на достижение поставленных перед ним целей.

Действующий УК Украины предусматривает уголовную ответственность за жестокое обращение с животными (ст. 299). Эта норма подверглась значительным изменениям по сравнению со ст. 207-1 УК 1960 г. Она не

содержит указания на административную преюдицию как предпосылку уголовной ответственности, иным образом описывает объективные признаки жестокого обращения с животными, вводит признак субъективной стороны, подчеркивает квалифицирующий состав уголовного правонарушения. Однако даже с такими позитивными изменениями вопрос наказания за жестокое обращение с животными нуждается в более детальной регламентации.

Наказание было и является действенным фактором воздействия на преступность, её локализацию, нейтрализацию, снижение её уровня. Интенсивность уголовных наказаний зависит от уровня цивилизованности общества. Уголовное наказание, – отмечает Т. Денисова, – предусматривает лишение или ограничение осужденного в определенных духовных, материальных и физических благах. Штраф, общественные или исправительные работы, арест, лишение свободы и другие виды наказания являются мерами принуждения, которые имеют определенный карательный смысл. Переживания, вызванные уголовным наказанием, должны побудить осужденного осознать свою вину и ответственность перед обществом и государством [20, с. 3].

Вместе с тем следует учитывать, что в Украине за последние годы претерпела значительные изменения динамика роста общественной опасности жестокого обращения с животными в условиях социально-экономической нестабильности, снижения правосознания населения, девальвации моральных ценностей. Так, по статистическим данным, в Украине было возбуждено 31 уголовное дело по 299 УК; в 2002 г. – 41; в 2003 г. – 13; в 2004 г. – 35; в 2005 г. – 24; в 2006 г. – 27; в первом квартале 2007 г. – 23 дела. А согласно данным Государственной судебной администрации Украины, в 2002 г. за данное преступление был осужден 1 человек; в 2003 г. – 6; в 2004 г. – 6; в 2005 г. – 9; в 2006 г. – 7; в 2007 г. – 3 человека. И это динамика при высокой латентности данной группы преступлений, по основной части которых принимались решения об отказе в возбуждения уголовного дела.

Уголовное наказание по своей сути является индивидуально определенным и должно быть в пределах указанных санкций, в соответствии с положениями Общей части УК Украины, учитывая степень тяжести совершенного уголовного правонарушения, личности виновного и обстоятельств, смягчающих и отягчающих наказание. Наказание определяется санкциями, предназначенными защищать общество и отражать степень морального осуждения лиц, совершивших преступления [21, с. 128]. Мы полностью поддерживаем такую позицию. Вместе с тем следует отметить, что диалектика связи понятий уголовного права «уголовное правонарушение» и «наказание» оказывается в его важном постулате: нет уголовного правонарушения – нет наказания. Иными словами, наказание является одной из форм реализации уголовной ответственности, в нем проявляется сущность уголовного права.

В отличие от ст. 207-1 УК 1960 г., которая состояла из одной части, предусматривала за совершение данного вида преступления два вида наказания: исправительные работы на срок до шести месяцев или штраф до сорока минимальных размеров заработной платы, ст. 299 действующего УК Украины предусматривает три вида наказания. Так, часть первая этой статьи, за издевательство над животными, относящимися к позвоночным, совершенное с применением жестоких методов или из хулиганских побуждений, а также натравливание указанных животных друг на друга, совершенное из хулиганских или корыстных побуждений, устанавливает наказание в виде штрафа до пятидесяти не облагаемых налогом минимумов доходов граждан или арест на срок до шести месяцев. Часть вторая за те же действия, совершенные в присутствии малолетнего, – наказывает штрафом до двухсот не облагаемых налогом минимумов доходов граждан или ограничением свободы на срок до двух лет.

Согласно ст. 12 УК Украины, жестокое обращение с животными относится к преступлениям небольшой тяжести, а потому согласно ст. 69 УК Украины при наличии нескольких обстоятельств, смягчающих наказание и существенно снижающих степень тяжести совершенного преступления, с учетом личности виновного, суд, мотивировав свое решение, может назначить основное наказание ниже низшего предела, установленно в санкции статьи Особенной части УК, или перейти к другому, более мягкому виду основного наказания, не указанного в санкции статьи за это преступление. А при отягчающих вину обстоятельствах, в зависимости от степени тяжести совершенных деяний, на основании ч. 4 ст. 65 УК Украины более строгое наказание, чем предусмотрено соответствующими статьями Особенной части УК за совершенное преступление, может быть назначено по совокупности преступлений и по совокупности приговоров в соответствии со статьями 70 и 71 УК Украины. Это означает, что суд за жестокое обращение с животными по ст. 299 УК Украины может применять и другие виды наказаний.

Степень тяжести преступления определяется характером и степенью общественной опасности совершенного преступления. Виновное лицо, как отмечает П. Дагель, характеризуется многими обстоятельствами: социальные связи, моральные качества, психические свойства, демографические и физические данные, опыт, образование, заслуги перед обществом [31, с. 9-10]. Верховный Суд Украины обращает внимание судов на то, что, выясняя данные о личности подсудимого, необходимо исследовать также его возраст, состояние здоровья, поведение до совершения преступления как в быту, так и по месту работы или учебы, его прошлое (в част-

ности, наличие не погашенных судимостей, административных взысканий), состав семьи (наличие на иждивении детей и лиц пожилого возраста), его материальное положение и т.д. (п. 3 постановления Пленума Верховного Суда Украины «О практике назначения судами уголовного наказания» от 24 октября 2003 г. № 7).

Следует отметить, что Закон Украины «О внесении изменений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Украины относительно гуманизации уголовной ответственности» в большое количество санкций статей УК Украины внес соответствующие изменения (в том числе в абзац 2 ч. 1 ст. 248 «Незаконная охота», которое является смежным преступлением жестокого обращения с животными), согласно которым к уже предусмотренным наказаниям добавил еще наказание в виде общественных работ от 160 до 240 часов.

Определение общественных работ дает ст. 56 УК Украины: это работы, которые заключаются в выполнении осужденным в свободное от работы или учебы время бесплатных общественно полезных работ, вид которых определяют органы местного самоуправления. В. Сташис и В. Тютюгин считают, что общественные работы являются основным наказанием (ч. 1 ст. 52 УК Украины), которое заключается в принудительном привлечении осужденного в течение срока, установленного приговором суда, к общественно-полезным работам, выполняемым им бесплатно в свободное от основной работы или учебы время, вид которых определяют органы местного самоуправления [32, с. 206].

Поскольку в большинстве случаев преступление по ст. 299 УК Украины совершают люди преимущественно в молодом возрасте, не имеющие достаточно устойчивой системы позитивных нравственных ценностных ориентаций, то для достижения одной из целей уголовного наказания в виде исправления осужденных было бы эффективней дополнить санкцию статьи наказанием в виде общественных работ, то есть принудительное привлечение таких преступников по приговору суда к общественно-полезным работам, выполняемым ими безвозмездно, так как это будет сдерживать их от совершения подобных уголовных правонарушений впредь. Фактом привлечения виновных к уголовной ответственности, независимо от того, какой цели при назначении наказания отдается предпочтение, будет также обеспечиваться реализация специально превентивных и общепревентивных интересов.

При усовершенствовании уголовного законодательства в этой сфере следует обратить внимание на специфику законодательства Финляндии об обращении с животными. Акт благосостояния животных 1996 г. содержит нормы, связанные с положениями Уголовного кодекса Финляндии, где в качестве санкции за жестокое обращение с животными применяется конфискация животных и запрет контакта с животными. Имеется в виду временный (редко – постоянный) запрет на содержание животных, распоряжение ими и произведение в отношении их любых других действий, которые могут повлиять на благосостояние животного. Этот вид наказания, согласно ст. 53 (24.7.1998/594) – жестокое обращение с животными, – может налагаться за преступления против благополучия животных и мелкие правонарушения в данной области, предусмотрен ст.ст. 14, 15, 17 Уголовного кодекса Финляндии и имеет временные ограничения – 1 год, период, определенный судом, и постоянный запрет [33]. Для гарантии реализации запрета животное конфискуется у владельца в распоряжение государства до момента снятия запрета. Мы соглашаемся с мнением Н. Хавронюка, что в целом наказание в виде ограничения определенных прав имеет мощную специально-превентивную функцию, т.к. практически исключает возможность совершения преступлений определенного характера на конкретный период времени на будущее [34, с. 404-405].

Изложенное позволяет нам высказать рекомендацию о внесении в Закон Украины «О внесении изменений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Украины относительно гуманизации уголовной ответственности» дополнения в абзац 2 ч. 1 ст. 299 «Жестокое обращение с животными», которое предусматривало бы наказание в виде общественных работ от 160 до 240 часов, с запретом права содержать животных на постоянный срок или на срок – 1 год с конфискацией животного в распоряжение государства либо без такового, что является перспективным направлением совершенствования уголовного законодательства в этой сфере [5, с. 14].

1. Антонян Ю. М. Жестокость в нашей жизни / Ю. М. Антонян. – М., 1995. – 320 с.
2. Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественно-порядка / И. Н. Даньшин. – М., 1973. – 199 с.
3. Денисов С.Ф. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами / С. Ф. Денисов, Ю. С. Кулик // Вісник ЗЮІ. – 2003. – № 3. – С. 186.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Е. В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. та доп. – К., 2008. – 1428 с.

5. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. А. Головка. – К., 2010. – 20 с.
6. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – К., 2001. – 656 с.
7. Короткий Т. Р. О защите животных от жестокого обращения: Закон Украины / Т. Р. Короткий, С. А. Химченко. – О. : Союз защиты животных г. Одессы, 2006. – С. 1-2.
8. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии / В. Н. Кудрявцев. – М., 1968. – 134 с.

9. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / В. В. Кузнецов. – К. : Вид-во Паливода А. В., 2007. – 160 с.
10. Кузнецова Н. Ф. Избранные труды / Н. Ф. Кузнецова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 834 с.
11. Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. С. Кучанська. – К., 2007. – 20 с.
12. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Ландіна. – К., 2005. – 22 с.
13. Лобов И. И. Ответственность за жестокое обращение с животными / И. И. Лобов // Уголовное право. – 2000. – № 2. – С. 31.
14. Кримінальне право України: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.
15. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / отв. ред. С. С. Яценко, В. И. Шахун. – К. : Правові джерела, 1998. – 1088 с.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Юрид. думка, 2008. – 1216 с.
17. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / отв. ред. Е. Л. Стрельцов. – 5-е изд. – Х. : ООО «Одиссей», 2008. – 872 с.
18. Хавронюк М. І. Довідник з особливої частини Кримінального кодексу України / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – 504 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.
20. Бадира В. А. Кримінально-виконавче право : навч. посіб. / В. А. Бадира, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова [та ін.] ; за ред. Т. А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
21. Лейленд П. Кримінальне право: злочин, покарання, судочинство / П. Лейленд ; пер. з англ. П. Таращук. – К. : Основи, 1996. – 207 с.
22. Уголовное право. Особенная часть : учеб. для вузов / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова, Г. П. Новоселов. – М. : Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 768 с.
23. Баулін Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового кримінального кодексу України / Ю. В. Баулін // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків. – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 39-42.
24. Денисова Т. А. Поняття функцій покарання та їх загальна характеристика / Т. А. Денисова // Університет. наук. зап. – 2006. – № 1. – С. 222-227.
25. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) / О. Г. Фролова. – К., 1997. – 208 с.
26. Вартилицька І. А. Виправні роботи без позбавлення волі в Україні: теоретичні аспекти та практика застосування на сучасному етапі : дис. ... канд. юрид. наук / І. А. Вартилицька. – К., 1997. – 187 с.
27. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. ; Х. : Юрінком Інтер : Право, 2002. – 416 с.
28. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / отв. ред. С. С. Яценко. – 3-е изд. – К. : А.С.К., 2004. – 1096 с.
29. Лист Ф. Наказание и его цели / Ф. Лист. – СПб., 1895. – 72 с.
30. Чучаев А. И. Цели наказания в советском уголовном праве / А. И. Чучаев. – М., 1989. – С. 39-45.
31. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель. – Владивосток : Изд-во ДГУ, 1970. – 131 с.
32. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім “Ін Юре”», 2004. – 1196 с.
33. Закон «О защите животных» в Финляндии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://animals.kharkov.ua/node/398>
34. Альманах кримінального права : зб. ст. / відп. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін. – К. : Правова єдність, 2009. – Вип. 1. – 424 с.

Татьяна Метелева

Защита животных как моральная проблема и ее правовые аспекты в свете европейского опыта

В Украине, как и во многих других европейских и не европейских странах (в Австрии, Испании, Эстонии, Казахстане, Кыргызстане, Литве, Сан-Марино, Швеции и др.), преступления против животных, в частности жестокое обращение с животными с убийством включительно (ст. 299 - Уголовного кодекса Украины), вполне обоснованно отнесены к преступлениям против общественного порядка (в некоторых из названных стран – к сфере общественной безопасности) и нравственности. И это не случайно.

Независимо от того, какой правовой статус признан за животными в рамках законодательства той или иной страны – имущественный наряду с другими не живыми вещами или особый, статус существ, способных чувствовать, – преступления против животных содержат и проявляют, прежде всего, свою морально-этическую составляющую и являются вызовом общественной морали. Жестокость, что бы ни было объектом ее приложения на практике – человек ли или же другое живое существо, категоризируется, прежде всего, в моральной сфере, и именно как аморальное явление подлежит наказанию. Жестокость, не влекущая за собой наказания, обладает способностью множиться и осуществлять пагубное влияние на моральные устои общественной жизни, деформируя систему духовных ценностей общества.

В этом смысле принятый в феврале 2006 г. Закон Украины «О защите животных от жестокого обращения», впервые в истории страны определивший гуманность как основополагающий принцип обращения человека с любыми живыми существами, имел чрезвычайно важное значение: он фактически, хоть и в неявной форме, имплементировал уже утвержденный в Европе принцип ценности жизни и права живого на жизнь без страдания. Принятие подобного законодательного акта было не только правовой, но и мировоззренчески-ценностной новеллой всего постсоветского пространства. Украина – единственная, кроме стран Балтии, уже являющихся членами Евросоюза, страна постсоветского пространства, принявшая подобный закон.

Тем не менее, сам прецедент законодательного закрепления изменения ценностных приоритетов и перехода от выпестованного эпохой Модерна «шовинистического» антропоцентризма к креатуроцентрично ориентированному мировоззрению создавал определенную, сначала правовую, а затем и практическую коллизию, суть которой заключалась в столкновении несоизмеримых ценностных систем в рамках единого правового поля. Следствием этого была и недееспособность закона, настолько выпадавшего из остального правового поля, что предусмотренные его переходными положениями изменения в других нормативно-правовых актах, несмотря на отведенный для этого трехмесячный срок, не осуществлены в полном объеме до сих пор. Потому и сам закон остался в значительной мере декларативным.

На практике же ценностный конфликт выливался в столкновение полярных представлений о путях решения болезненной для общества проблемы существования бездомных животных в населенных пунктах. В этом вопросе пересеклись, по крайней мере, четыре ценностные системы:

- Тоталитарная, для которой сверхценностью является община (общество, государство и т.д.), в то время как единичное не представляет собой никакой ценности в любом смысле, значении и виде (хоть бы речь шла о человеке и человеческой жизни);
- Современная антропоцентрическая, сопоставимая с демократическими принципами общественной жизни, с признанием широкого спектра прав за человеком, однако – исключительно за человеком;
- Экологическая, для которой ценностью является сохранение видового разнообразия, однако отдельная жизнь ценности не представляет;
- Креатуроцентрическая, расширяющая поле легитимного и ценностно определенного единичного до включения в него любых живых существ.

МЕТЕЛЕВА Татьяна Александровна,

кандидат философских наук, доцент, с.н.с. ГУ «Институт всемирной истории НАНУ».

Если современная европейская ценностная система вслед за христианством признавала: «Несть ни элина, ни иудея» и все люди рождаются равными, независимо от пола, этнического происхождения, имущественного положения, политических взглядов и пр., то с точки зрения креатуоцентрической факт рождения не только человека, но и любого живого существа сам по себе предоставляет ему право на жизнь без боли и страдания.

Как оказалось на практике, в вопросе обращения человека с животными-компаньонами, которые «в течение длительного исторического периода традиционно содержатся и разводятся человеком» [2], а также животными видов или пород, «искусственно выведенных человеком для удовлетворения эстетических потребностей и потребностей в общении» [2] (не с целью утилитарного использования – что немаловажно!), практически все представители украинской зоозащиты были единомышленны: умерщвление животных-компаньона возможно лишь с целью прекращения страдания, если других возможностей его прекратить нет. Своеобразное табуирование акта умерщвления живого, не оправданного необходимостью прекращения страдания, содействовало бы, как показывает европейская практика, повышению ценности жизни и гуманных принципов общественного бытия.

Обращение к европейскому опыту показало, что путь, альтернативный уничтожению, практикуемому в советские времена, как и в Украине до 2006 г., существует. Еще в ноябре 1987-го в Страсбурге 21 страна – члены Совета Европы подписали Европейскую конвенцию о защите домашних животных (подписана Украиной 5 июля 2011, не ратифицирована), которая констатировала: «Человек несет моральное обязательство уважать все живые существа...». Заложенные в конвенцию принципы стали для Европы принципами сосуществования представителей различных родов живого: «Никто не имеет права причинять животным ненужной боли, страдания или ущерб», «никто не имеет права покинуть домашнее животное на произвол судьбы» [7]. Ответственность человека за свои поступки – вот лейтмотив Конвенции.

Имплементировав в свое законодательство требования Конвенции, страны ввели и их дополнительную конкретизацию, цель которых – уменьшить страдания живого. Вот несколько показательных правовых примеров.

В Германии права животных гарантированы конституцией страны, согласно ст. 20-а которой животные находятся под защитой государства (дословно: «Государство защищает ответственность перед будущими поколениями, природные основы жизни и животных в контексте конституционного строя законодательства и в соответствии с законом и справедливостью, исполнительной и судебной власти»). Эта норма включена в конституцию в 2002 г. Недавно аналогичная норма внесена в конституцию Австрии.

В июле 2012 г. немецкий закон о защите животных (Tierschutzgesetz) была реформирован в сторону детализации действий, связанных с защитой от жестокости. Параграф 17 Закона устанавливает ответственность за жестокое обращение с животными, которая наказывается лишением свободы до трех лет или штрафом. Жестокое обращение включает в себя убийство без уважительных причин животного, принадлежащего к позвоночным, или нанесения ему сильной или длительной боли или страдания.

В Австрии определение жестокого обращения с животными сформулировано в Федеральном законе о защите животных от 2005 г., пункт 1 которого гласит: «Запрещено наносить животному неоправданную боль, страдание или травму или подвергать его тяжкому страху». К таким действиям относится, среди прочего, действия, от которых будет страдать животное или его потомки, использование шипованных ошейников, воротничков, дрессировка с помощью электрических устройств или химических веществ, предложение животному пищи или веществ, проглатывание которых причиняет боль, страдания, травмы или вызывает состояние тяжелого страха. Параграф 222 Уголовного кодекса Австрии определяет, что убийство позвоночного животного или причинение ему боли или страдания, в том числе и путем создания условий, в которых оно страдает, наказывается лишением свободы до 1 года или штрафом в размере 360 дневных ставок.

Жестокое обращение с животными как уголовное действие определено ст. 25 Швейцарского Федерального закона о защите животных (Loi fédérale sur la protection des animaux), ст. 26 которого предусматривает наказание в виде лишения свободы до трех лет или штрафа в размере 360 ежедневных ставок за такие действия: плохое обращение с животными из-за их перенапряжения или игнорирования достоинства животного; жестокое убийство, бои между животными; отказ от домашнего животного или его выброс и т.д. Если такие действия осуществлены неумышленно, по неосторожности, то лицо подлежит наказанию в виде штрафа в размере 180 ежедневных ставок.

Во Франции законом «Об опасных и бездомных животных и о защите животных» (Loi № 99-5 du 6 janvier 1999 relative aux animaux dangereux et errants et à la protection des animaux) предусмотрено наказание актов жестокости в отношении животных в виде лишения свободы от 6 месяцев до 2 лет и штрафа от 15 000 до 30 000 евро. Кроме того, установлена обязательность создания в каждом муниципалитете приютов, оказывающих помощь животным, официально признан статус свободной кошки, четко регламентировано правило продажи, размножения животных и контроля над этими действиями и т.п.

В Испании, кроме Национального закона о защите животных, существуют соответствующие законы территориальных общин. Национальный закон содержит определение жестокого обращения и предусмотренное

за это наказание. Эти же нормы продублированы в уголовном кодексе. Ст. 1 Закона определяет, что жестокое обращение с животными наказывается лишением свободы на срок от 15 дней до 1 года. Под определение жестокого обращения подпадают, помимо прочего, такие действия: кормления в недостаточном количестве и качестве, применение в воспитании животных инструментов, причиняющих боль, не предоставление надлежащего отдыха при использовании в работе, применение по отношению к животному наркотических средств и т.п.

Едва ли не самым детализированным среди законодательств европейских стран в этой сфере является польское. В Польше закон о защите животных чрезвычайно подробный и жесткий. Он, в частности, не только требует создания надлежащих условий содержания животных, но и, например, запрещает держать домашнее животное на поводке, короче 3-х метров, и дольше 12-ти часов в сутки. Содержание питомника требует специального разрешения мэра города, которое отзывается, если условия содержания животных признаны ненадлежащими. В Польше запрещено разведение животных с коммерческой целью и их продажа на рынках, ярмарках, через учреждения и предприятия торговли. Запрещено выпускать собак без контроля и маркирования, кроме собак, содержащихся общественными организациями. Запрещен отлов бездомных животных без предоставления им места в приюте, если животные не представляют угрозы для людей и других животных. Муниципальная власть обязана обеспечивать бездомных животных приютами, предоставлять уход котам, живущим на свободе, в том числе обеспечивать их кормление, обеспечивать стерилизацию животных в приютах, поиск владельцев для бездомных животных. Статьей 35 Закона предусмотрено наказание за убийство животного в случаях и способом, не предусмотренным законом. Нарушителя ожидает штраф от 500 до 100 000 злотых или лишение свободы сроком до 2 лет. Такому же наказанию подлежит и тот, кто плохо обращается с животными. За те же действия, совершенные с особой жестокостью, предусмотрено лишение свободы на 3 года. Предусмотрен и запрет на содержание животных на определенный срок – до 10 лет.

Итальянское законодательство (Рамочный закон о предупреждении профилактики болезней животных от 1991 г.) позволяет гуманное (без боли и страдания) умерщвление бездомных животных (эвтаназию) только в случаях серьезной неизлечимой болезни или доказанной опасности поведения (п. 2, 9). Наказание за убийство без необходимости или действия или бездействия, которые привели к гибели животного, в том числе бездомного, или жестокое обращение с животным (поправка от 2004 г.) предусмотрено ст. 544-бис Уголовного кодекса и наказывается лишением свободы на срок от четырех месяцев до двух лет или штрафом от 6000 до 30 000 евро. Срок давности для таких преступлений установлен, в зависимости от их вида, от 2 до 5 лет. Мучение животного, не повлекшее за собой его гибель или увечье, наказываются штрафом в размере от 3000 до 15 000 евро. Такое же наказание предусмотрено за недобросовестное лечение животного, в результате которого его здоровью был нанесен вред.

Ст. 727 УК называется «Отказ от животных» и наказывает два типа действий: отказ от домашних животных (выбрасывание) и содержание животных в условиях, не соответствующих его природе и вызывающих тяжкие страдания. Они наказываются лишением свободы на срок до одного года или штрафом в размере от 1000 до 10000 евро. Также запрещено использовать собак и кошек для производства кожи, меха, одежды, что наказывается лишением свободы на срок от трех месяцев до одного года или штрафом в размере от 5000 до 100 000 евро с конфискацией и уничтожением материала.

В некоторых странах в связи с высоким показателем количества бездомных животных применяется альтернативный пребыванию в приютах метод ОСВ (отлов – стерилизация – возвращение в место предыдущего пребывания). Это, в частности, Болгария, Греция, некоторые регионы Италии и Испании [9], Мальта, Румыния, Польша. Во многих странах законодательно разрешено применять эвтаназию к здоровым животным, для которых не нашлось хозяев в течение определенного срока их пребывания в приюте временного содержания, однако на практике в Бельгии, Голландии, Норвегии, Венгрии, Финляндии, Швейцарии, Швеции она не применяется. Отдельные страны все же применяют эвтаназию по отношению к здоровым животным, находящимся в приютах в течение определенного времени, которым не нашлось хозяев либо они не были переданы в приюты постоянного содержания. К странам, практикующим эвтаназию, относятся Великобритания, Португалия и некоторые из Восточноевропейских стран бывшего советского блока, получивших членство в ЕС в последние годы – Болгария, страны Балтии (последние, однако, обсуждают возможность отказаться от такой практики). Однако срок такого содержания на практике варьируется и может составлять несколько лет. Вместе с тем статистика Великобритании, которая наиболее широко применяет эвтаназию к бездомным животным, свидетельствует о двух важных вещах. Во-первых, для 50% выловленных животных почти сразу находят новых владельцев, еще 40% передают для дальнейшего содержания в частные и общественные приюты и лишь 10% подвергаются эвтаназии [3]. Во-вторых же, высокий на общем европейском фоне уровень лишения бездомных животных жизни гуманными методами в Великобритании не отражается положительно на ситуации с уменьшением их количества, которое в последние годы проявляет заметную тенденцию к возрастанию. Британский опыт еще раз убеждает: применение практики лишения жизни не является эффективным путем

решения проблемы бродячих животных и, соответственно, отказ от нее, при всем положительного его моральном воздействии, не обязательно связан со снижением эффективности прагматических аспектов решения проблемы.

Об этом же свидетельствуют рекомендации международных организаций. В Рекомендациях Международной коалиции по регулированию численности животных-компаньонов (ICAM Coalition) 2007 г., Положении о контроле популяции бродячих собак (VII Раздел Санитарного кодекса наземных животных, принятого в 2009 году Международной противозооотической организацией (OIE), членом которой Украина является с июля 1994 года) утверждается, что эвтаназия животных, при отсутствии других мер, не является эффективным способом контроля их численности [8] и не должна быть использована как единственное решение проблемы [10].

Не отрицая возможности эвтаназии бродячих собак в конкретных странах, все документы рекомендуют «всяческое одобрение и поощрение ответственного владения» собаками, поскольку «для получения эффективного результата контроль популяции собак должна сообщаться с изменением поведения человека» [10]. Приемлемым методом называется ОСВ, при котором сохраняется жизнь живого существа, однако она лишается способности к репродукции. Условием его применения является отсутствие резко негативного отношения жителей данной территории к бродячим животным. При этом животные, «не имеющие определенных владельцев, которые несли бы за них ответственность, все же могут быть приняты жителями района, некоторые из которых обеспечивают их кормом и защитой. Такие животные иногда называются «собаками совместного владения» или «соседскими собаками» [10].

В контексте украинских реалий важными для решения указанной проблемы и утверждения в этом контексте гуманных принципов общественной жизни являются два момента. Во-первых, не только закон «О защите животных ...» (ст. 24), но и Гражданский кодекс (ст. 341) содержат норму, согласно которой бродячее животное, на которое в течение двух месяцев со дня обнаружения не предъявлено права собственности, является собственностью общины, на территории которой оно обнаружено. Тем самым не только гарантируется минимум двухмесячный срок жизни бродячего животного с момента его вылова, но и создаются правовые основания для легализации методики ОСВ как основанной на феномене общественных (совместного владения) животных.

Во-вторых, проведенное 2012 Фондом «Развитие Украины» (Фонд Рината Ахметова) совместно с Центром социологических исследований и разработок для содействия открытости, демократичности и гуманности общества «Социальные индикаторы» (на базе Киево-Могилянской академии) исследование проблемы бродячих животных в Украине показало, что 85% населения негативно относятся к умерщвлению животных-компаньонов, даже гуманному (эвтаназии) как методу сокращения численности бродячих животных, в то время 65% положительно относятся к методу ОСВ [6]. Такие результаты исследования косвенно свидетельствуют о том, что моральные основы украинского общества включают в себя ценность жизни как таковой и ее высокий статус.

Подводя промежуточный итог, следует отметить, что отказ на правовом уровне от убийства бродячих животных как метода регулирования их численности, при условии принятия мер (пропагандистских, организационных, правовых, направленных на пресечение неконтролируемого размножения домашних животных и их выбрасывания или иной формы отказа них, кроме предусмотренной законом) не является фактором ухудшения ситуации с регулированием количества бродячих животных. Вместе с тем такой отказ оказывает положительное влияние на укрепление морально-этических основ общественной жизни, повышение уровня гуманизации общества и созвучен уже действующей в Украине ценностной системе.

С другой стороны сегодняшняя ситуация с практическим распространением жестокости в Украине чрезвычайно тревожна. Тому способствует безнаказанная пропаганда жестокости средствами интернета, которая в последнее время проявляет тенденцию к распространению и в СМИ. С начала 2011 г. в Украине беспрепятственно действует зарегистрированная в России организация под названием «Движение реалистической зоозащиты», задачей которой является пропаганда необходимости убийства животных «из гуманных соображений». Несмотря на исключительную немногочисленность «зоореалистов», на их идеологию ссылаются как на аргумент в пользу возвращения к практике массового убийства животных. Более того: активность зоореалистической пропаганды уже имеет негативные практические последствия в виде ее применения и перехода к массовому уничтожению животных на уровне местной власти (пример тому – г. Харьков). Побочным эффектом харьковских новаций является практика преследования жителей города за проявления милосердия к бродячим животным: представители «зоореализма», имеющие своим институциональным центром городское КП «Центр обращения с животными», наделены полномочиями общественных инспекторов и неправомерно применяют нормы Кодекса Украины об административных правонарушениях (в частности, ст. 152) для привлечения к ответственности и граждан за уход за животными, их кормление и т.п.

Параллельно и одновременно с появлением идеологии зоореализма с начала 2011 г. в интернет-пространстве Украины беспрепятственно работает сайт организации убийц животных (догхантеров), на котором ведется откровенная и циничная пропаганда жестокости и необходимости уничтожения животных. Догхантеры действуют на территории Украины беспрепятственно и безнаказанно, практикуя незаконный отстрел и отравление бездомных, волонтерских и домашних животных. Масштабы их преступлений, наказание за которые предусмотрено статьями 299 и 300 Уголовного кодекса Украины, с течением времени увеличиваются, растет число убийств и их циничность: безнаказанность развращает.

Ситуация в Украине в этой сфере уже стала объектом пристального внимания не только мировой общественности, но и украинского правительства, что нашло отражение в поручениях премьер-министра Украины Н.Я. Азарова от 7.02.2012 г. и от 1.03.2013 г. Так, в поручении от 7.02.2012 г. отмечено, что «важнейший аспект этой проблемы заключается в необходимости повышения уровня общественного сознания по вопросу гуманного отношения к животным, в том числе бездомных, без чего невозможно духовное развитие нации». Однако органы правопорядка по-прежнему недооценивают серьезности идущих в стране процессов и пренебрегают своими обязанностями по прекращению пропаганды жестокости и привлечения виновных к уголовной ответственности.

Общество, не противодействующее жестокости, само может стать ее жертвой. Последствия такого «режима наибольшего благоприятствования жестокости» уже наглядны. Анализ другой статистики – уголовной – за период беспрепятственной практики жестокости и ее пропаганды (с начала 2011 г. по настоящее время) свидетельствует о резком ухудшении ситуации в сфере преступлений против жизни человека. По данным МВД Украины, анализ которых размещены на официальном сайте Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел [1] и сайте МВД [5], в Украине с 2011 г. после длительного периода стабильности наблюдался рост уровня преступности: в 2011 году количество зарегистрированных тяжких и особо тяжких преступлений совокупно составили 176,2% относительно предыдущего года, особо тяжких – умышленных убийств и покушений на них – выросло на 6,4%. И хотя статистика следующего, 2012 г., имела более оптимистичный вид, демонстрируя обратную динамику, однако в действительности ситуация существенно не изменилась. В прошлом году количество зарегистрированных преступлений средней тяжести уменьшилась на 4,8% от уровня 2011 г., тяжких преступлений – на 7,1%, фактически достигнув уровня 2010 г. Однако данные за начало текущего года свидетельствуют о восстановлении тенденции к резкому росту уровня преступности: по сообщению бывшего заместителя министра МВД и экс-заместителя главы СБУ Г. Москаля, в январе 2013 года уровень преступности на 10 тысяч населения составил 23,9%, тогда как в январе 2012 г. – 9,3%. [4].

Таким образом, наблюдается параллелизм между распространением практики и беспрепятственной пропаганды насилия и жестокости по отношению к животным и ростом в стране уровня преступлений против человека. Такой параллелизм может быть не случайным.

В свете чрезвычайной социальной важности утверждения гуманных принципов функционирования общества, одним из которых является установление действенных барьеров на пути пропаганды жестокости и распространения самой жестокости как явления, представляется необходимым обратить внимание на моральный аспект практики жестокого обращения с животными и ее пропаганды средствами массовой информации и шире использовать в этой сфере возможности инстанций, в компетенцию которых входит принятие мер по укреплению общественной морали.

1. Аналіз стану злочинності в Україні за 2011 рік. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sc.gov.ua/>
 2. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>
 3. Зоозахист: Європа рекомендує не вбивати! Інтерв'ю з Девідом Боулзом – директором з комунікацій і стратегії Королівського товариства захисту тварин (RSPCA, Велика Британія). – Український тиждень. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/51238>
 4. Кількість злочинів в Україні стала рекордом за всі роки незалежності – депутат. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1468956>
 5. Офіційний сайт МВС України (статистика). – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/>

mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108
 6. Уличный пес. Фонд Рината Ахметова «Развитие Украины». – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.fdu.org.ua/help/dog>
 7. European Convention for the Protection of Pet Animals. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/125.htm>
 8. International Coalition for adjusting the number of companion animals recommendations – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.icam-coalition.org/downloads/Humane_Dog_Population_Management_Guidance_English.pdf
 9. Louisa Tasker. Stray Animal Control Practices (Europe). – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.fao.org>
 10. Terrestrial animal health code volume 1 – [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.oie.int/doc/ged/D6514.PDF

Регламентация проведення експериментів над тваринами: міжнародні та національні правові стандарти

Наталія Хендель

Проаналізована еволюція громадського руху проти вівісекції та експериментів над тваринами та система національних нормативно-правових актів, регламентуючих проведення експериментів на тваринах. Досліджені міжнародно-правові стандарти проведення експериментів на тваринах в рамках Ради Європи. Розглянуто правове регулювання проведення експериментів на тваринах в Європейському Союзі.

The evolution of social movement against vivisection and experiments on animals, and the system of national legislation regulating experiments on animals is analyzed. International legal standards for animal experiments in the Council of Europe are researched. The legal regulation of animal experiments in the European Union is considered.

«В пам'ять про собаку, яка померла в лабораторії Лондонського медичного коледжу. Її піддавали вівісекції протягом двох місяців, передаючи від одного вівісектора до іншого, поки смерть не звільнила її. 232 собаки розділили її долю в 1902 році. Чоловіки і жінки Англії, скільки це триватиме?»
Меморіальна дошка бронзового пам'ятника собаці в Баттерсі, 1906 р.

Питання міжнародних та національних правових стандартів поводження з тваринами в процесі проведення експериментів поєднує в собі вплив двох тенденцій притаманних людству в епоху науково-технічного прогресу та глобалізації, а саме – гуманізації суспільних відносин та стимулювання розвитку нових технологій. Важливе значення має розвиток та пропаганда концепції прав людини, що в свою чергу впливає на правову свідомість, на гуманізацію та перфекціонізм права, у тому числі міжнародного, завдяки чому відбувається розширення сфери охоплення дії міжнародного права, також і на сферу захисту тварин від жорстокого поводження. Без сумніву, страждання тварин від жорстокого поводження спонукають до прийняття скоординованих дій у правовій площині, як на внутрішньодержавному рівні так і на міжнародному, що є відображенням людяності міжнародного співтовариства, стану духовності, домінування милосердя і гуманності.

Значної уваги потребує зізнання великого вченого-фізіолога, академіка АН СРСР, нобелівського лауреата І. П. Павлова: «Коли я беруся за дослідження, пов'язаного врешті з загибеллю тварини, я переживаю важке почуття жалю, що обриваю радісне життя, що являюсь катом живої істоти. Коли я ріжу, руйную живу тварину, я глушу в собі їдкий докір, що грубою, неосвіченою рукою ламаю невимовно художній механізм [1]. З цього приводу доречним є також твердження вченого А. Швейцера: «Ті, хто проводить операції на тваринах, хто досліджує на них ліки або прищеплює їм хвороби, щоб використовувати результати на благо людей, не повинні заспокоювати себе тією думкою, що вони приносять людям користь. Щоразу вони повинні думати про те, чи є в даному випадку необхідність приносити тварину в жертву людині, і повинні прагнути до того, щоб по можливості пом'якшити їй біль. ... Ніхто не має права закривати очі на їхні муки і робити вигляд, що нічо-

ХЕНДЕЛЬ Наталія Володимирівна,

асистент кафедри загальногуманітарних дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету».

го не бачив. Ніхто не має права знімати з себе відповідальність.» [2, С. 375]. Але, нажаль, не всі вчені, які проводять експерименти над тваринами мають настільки високі моральні якості. Саме тому в міжнародному, як і внутрішньодержавному праві були закріплені норми щодо проведення експериментів над тваринами.

Отже, проаналізуємо історію та тенденції створення міжнародних та національних стандартів поводження з тваринами в процесі проведення експериментів. Для реалізації поставленого завдання доцільно буде дослідити досвід Великобританії, яка стала першою в світі державою, де зародився рух із захисту тварин та були прийняті перші національні нормативно-правові акти зі зазначеної проблематики ще в XIX ст.

Так у 1822 р. преподобний Р. Мартін зумів провести через Палату громад Акт, що забороняв жорстоке поводження з тваринами. Вже в 1835 р. на зміну Акту Річарда Мартіна був прийнятий Акт проти жорстокого поводження з тваринами (Cruelty to Animal Act), що забороняв також півнячі і собачі бої. Згодом цей Акт також неодноразово вдосконалювався.

Далі протягом 40-60-х рр. XIX ст. кілька разів публічно прозвучала думка про те, що слід припинити практику болючої вівісекції¹ тварин у медичних лабораторіях, яка особливо активно здійснювалася у Франції. Проте аж до початку 1870-х років ця тема все ще залишалася периферійною у громадськості.

Велике значення на створення антивівісекторського руху мала публікація в 1871 р. книги Ч. Дарвіна «Походження людини», а також рік потому його дослідження «Вираження емоцій у людини і тварин», що спричинило у Великобританії виникнення дискусії про природні ієрархії і тісну спорідненість між людьми і тваринами. Для значної частини освіченого британського суспільства, яке швидко сприйняло ідеї еволюціонізму, ці книги стали приводом для того, щоб публічно заявити про свої симпатії до негативного ставлення щодо страждань «менших братів людини». Наступним чинником виділення антивівісекторського руху стало заснування Товариства по захисту тварин, що піддаються вівісекції (Society for the Protection of Animals Liable to Vivisection) в 1875 р. ірландською письменницею, громадсько-політичною постаттю Френсіс Пауер Кобб. Під впливом громадського руху Великобританії стимулювалися процеси створення аналогічних громадських об'єднань проти жорстокого поводження з тваринами в 1837 р. у Штутгарті, в 1839 р. у Нюрнберзі й Дрездені, в 1841 р. у Берліні, Гамбурзі, Франкфурті, в 1844 р. у Швейцарії, а в 1866 р. в Нью-Йорку – Американського товариства по запобіганню жорстокості по відношенню до тварин² (American Society for the Prevention of Cruelty to Animals) [3, Р. 195].

Як зазначають Дж. Саймонс та Дж. Меєр, саме противники лабораторних дослідів на тваринах констатували, що втрата чутливості до страждань тварин у людей відкидає самих людей на одну сходинку еволюції нижче, тоді як наявність цієї чутливості і співпереживання до страждань робить їх людьми в справжньому сенсі слова [4; 5, Р. 399–417]. Одним з головних завдань руху антивівісекторів став захист собак, які масово використовувалися як об'єкти наукових дослідів в лабораторіях.

Результатом активної громадської діяльності противників вівісекції Великобританії стало створення Королівської комісії з вівісекції (Royal Commission on Vivisection) у липні 1875 р., яка розробила спеціальні рекомендації для парламенту, який прийняв у серпні 1876 р. черговий законодавчий акт проти жорстокого поводження з тваринами. Акт 1876 р. містив положення щодо використання анестезії під час експериментів і вводив обов'язкове ліцензування для лабораторій, які здійснювали досліди на тваринах. Проте в Акті нічого не говорилося про необхідність зменшення страждання піддослідних тварин. Саме ця обставина викликала невдоволення з боку противників вівісекції. Акт 1876 р. поклав початок на законодавчому рівні регулювання поводження з тваринами в процесі проведення експериментів та став підґрунтям для подальшого розвитку національного законодавства й створення як національних, так і міжнародних стандартів із зазначеної проблематики.

Справедливо зазначає М. Боровик, що саме XIX століття ознаменувалося появою громадської стурбованості з приводу жорстокої практики вівісекції, а саме у Європі створювалися організації з захисту тварин, приймалися закони, що регулювали практики застосування тварин у науково-медичних експериментах, що свідчило про гуманізацію суспільства і законодавства [6]. Однак М. Боровик акцентує увагу, що таке втручання у внутрішнє життя медичної системи викликало негайну негативну реакцію з боку лікарів, насамперед фізіологів, хірургів і нейрохірургів, тобто тих, чия діяльність безпосередньо була пов'язана з вівісекцією, що у подальшому створило бар'єри у створенні правових стандартів щодо поводження з тваринами в процесі проведення експериментів [6].

¹ Вівісекція (від лат. *vivus* – живий і *sectio* – розсічення) – проведення хірургічних операцій над живими тваринами з метою дослідження функцій організму (або окремих органів), вивчення механізмів дії лікарських засобів, розробки методів хірургічного лікування або в освітніх цілях.

² Була підписана «Декларація з захисту прав тварин» і створено офіс, персонал якого займався організацією допомоги пораненим тваринам у Нью-Йорку, а також товариство ініціювало розробку і прийняття перших американських нормативно-правових актів щодо захисту тварин.

Однак антивівісекторський рух, що поширювався у Великобританії і США, у континентальній Європі, а саме ні в Німеччині, ні в Франції, ні в інших державах на рубежі XIX-XX ст. не активізувався з соціальним протестом проти жорстокого поводження з тваринами в медичних лабораторіях [7, С. 235].

В історичному ракурсі антивівісекторський рух 1870-1910-х рр. став наочним вираженням конфлікту між двома типами цінностей – цінностями наукового матеріалізму і традиційними цінностями гуманності, милосердя, сердечності, що не втрачає своєї актуальності й на сучасному етапі розвитку людства у технологічному XXI столітті.

Ще до Першої світової війни дана проблематика була актуалізована, так в 1919 році був внесений до парламенту Великобританії спеціальний Біль по захисту собак (Dogs 'Protection Bill), який не отримав підтримки [8]. Однак, наступні події змінили природу громадської уваги до даної проблеми, як зазначає Р. Райдер, світова війна різко змінила не тільки громадську чутливість, але і розміщення сил в британському суспільстві, саме із зростанням радикалізму консервативна ідеологія захисту тварин відійшла на другий план, саме новий масовий досвід людських страждань послабив прагнення піклуватися про захист тварин [3, Р. 121-146].

Зрушення в цій сфері відбулися після Другої світової війни. Так у США після закінчення Другої світової війни були відзначені випадки щодо зміни ситуації у сфері захисту тварин у лабораторіях. Важливий крок у цьому напрямку був зроблений в 1952 р. фізіологом з університету Мічигану Р. Гезелом, коли він публічно виступив проти діяльності Національного товариства медичних досліджень (National Society of Medical Research). Вчений порівнював жорстокі досліди на тваринах зі звірствами нацистських медиків у концтаборах і вказував на те, що прогрес людяності залежить не стільки від числа вбитих лабораторних тварин, скільки від зменшення кількості страждань. Саме завдяки постійній публічній дискусії та боротьбі, яка тривала чотирнадцять років в 1966 р. в США був прийнятий Закон про благополуччя лабораторних тварин (Laboratory Animal Welfare Act).

Слід зазначити, що впродовж усієї радянської історії, долі лабораторних тварин в СРСР не регламентувалися ніяким спеціальним законодавством. Однак існувало Всеросійське товариство охорони природи, в рамках його Московського відділення вперше з'явилася спеціальна секція з охорони тварин, головним завданням якої було поліпшення умов утримання піддослідних тварин при науково-дослідних інститутах [7, С. 244]. Зауважимо, враховуючи історичне минуле України у складі СРСР, що до початку 1990-х років у СРСР не було не тільки офіційно сформульованих кодексів етичного ставлення до тварин, а й етичних кодексів, що визначали б проведення медичних досліджень за участю людини³.

В сучасних реаліях положення щодо кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами в процесі проведення експериментів включені до кримінальних кодексів багатьох держав. Так в ст. 521-1 КК Франції передбачається кримінальна відповідальність щодо проведення дослідів або повсякденно-наукових експериментальних досліджень без дотримання приписів, встановлених Державною Радою [9]. Також положення щодо правової регламентації проведення експериментів на тваринах містяться в КК Республіки Сан-Марино у главі III «Злочини проти громадської моральності» у ст. 282 КК визначив відповідальність за погане поводження з тваринами, яке передбачає покарання у вигляді арешту першого ступеня або у вигляді поденного штрафу другого ступеня відносно осіб, які вчинюють дії, відносно суспільної моралі в громадському місці або у відкритому для публіки місці погано поводитися з тваринами, піддає їх експериментам способом, що викликає відразу, або без необхідності знищує їх [10].

Дана проблематика є також актуальною для України у світлі процесів європейської інтеграції, що в свою чергу вимагає гармонізації законодавства з прийнятими ЄС документами в галузі біоетики⁴. Так у прийнятому Законі України № 3447-IV «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р. в ст. 26 зазначається, що правила поводження з тваринами, що використовуються в наукових експериментах, тестуванні, навчальному процесі, виробництві біологічних препаратів, всі експерименти з використанням тварин повинні проходити попередню етичну експертизу. Вітчизняний вчений В. Є. Боґреїґко зазначає, що експерименти над тваринами, які викликають страждання, що проводяться без знеболюючих речовин, які здійснюються з порушенням положень Закону кваліфікуються як жорстоке поводження з тваринами [11, С. 2].

³ Тільки в 1993 р. був створений Національний комітет з біоетики РАН РФ, одним із завдань якого стала пропаганда етичних норм у сфері біомедицини та гуманного ставлення до тваринного світу та були поставлені питання про допустимість і виправданості використання тварин в експериментах. Результатом роботи якого стало у 1999 р. затвердження «Правил проведення якісних клінічних досліджень в РФ» Міністерством охорони здоров'я РФ, які визначають порядок використання піддослідних тварин.

⁴ ЄС підписав та ратифікував Європейську конвенцію щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей № 123 1986 р.

Також важливим кроком у дотриманні етичних норм щодо експериментальних тварин стало прийняття Вищою атестаційною комісією України положення про обов'язкову біоетичну експертизу дисертаційних робіт, які виконуються в галузях медицини, біології та ветеринарної медицини [12, С. 5-6]. Для реалізації цих положень повинні створюватися комітети (або комісії) з питань біоетики на національному, відомчому та локальному рівні, які є незалежними, компетентними, різноплановими за складом для контролю та аналізу роботи з лабораторними тваринами щодо гуманного поводження з ними та їх раціонального використання в експериментах, метою яких є проведення експертизи запланованих доклінічних або інших наукових досліджень. Діяльність яких повинна гарантувати, що кількість тварин, які використовуються з експериментальною або іншою науковою метою зменшена до мінімуму, мінімізоване завдання тваринам болю, стресу, страждань, удосконалені технології проведення експерименту, вживання знеболюючих засобів при проведенні хірургічних процедур, прийнято науково обґрунтовані норми харчування та умови утримання, точно оцінюється фізіологічний стан тварин під час експерименту, евтаназія відбувається до моменту розвитку больового синдрому. Також, органи біоетичної експертизи мають на меті гарантувати безпечність наукових досліджень з використанням тварин для персоналу, що має їх проводити, а також для інших людей, тварин і довкілля [12, С. 7].

Саме філософське, соціальне, юридичне осмислення проблематики жорстокого поводження з тваринами призвело спочатку до прийняття внутрішньодержавних правових актів та спонукало до обговорення та прийняття заходів щодо вирішення проблеми захисту тварин від жорстокого поводження, в тому числі й під час проведення експериментів, на міжнародному рівні. Найбільш вдалі спроби співробітництва держав в даному напрямі були реалізовані в рамках міжнародної регіональної урядової організації, а саме Ради Європи (РЄ).

РЄ стала першою міжнародною регіональною організацією, метою якої була гармонізація та розбудова європейського правового простору після Другої світової війни. Саме з моменту створення РЄ 1949 р. її називають платформою для загальноєвропейського співробітництва. РЄ, як організація з міжурядовою формою співробітництва, відіграє важливу роль у гармонізації національного права європейських держав, оскільки переважна більшість її пропозицій та рекомендацій знаходить своє правове відображення в національному законодавстві держав-членів.

Як зазначають Ф. Бенуа-Ромер та Г. Клебес, метою РЄ є тісніше поєднання її членів задля захисту демократичних ідеалів та принципів і розвитку їхнього соціального та економічного добробуту [13, С. 16]. Також мета РЄ полягає в досягненні більшої єдності між її членами, що відображається, в тому числі й в прагненні до співробітництва з іншими державами у справі захисту тварин, які використовуються для експериментів або в інших наукових цілях⁵. В структурі РЄ функціонує спеціалізований комітет – Комітет експертів із захисту тварин (Committee of experts for the protection of animals (САНРА), далі – САНРА), який був створений у січні 1977 р. та складається зі старших державних службовців і дослідників, які в основному кваліфіковані в галузі ветеринарної медицини і суміжних галузей. Повноваження їм делеговані переважно міністерствами сільсько-господарства, охорони здоров'я, навколишнього середовища та внутрішніх справ.

Консультативна асамблея РЄ 20 січня 1971 р. прийняла Рекомендацію 621 (1971) з проблем, що виникають у зв'язку з використанням живих тварин для експериментальних або промислових цілях, в якій Асамблея, зокрема, рекомендує Комітету Міністрів надати комісії повноваження щодо «розроблення міжнародного договору, який буде містити перелік умов та наукових підстав, за якими експерименти на живих тваринах можуть бути дозволені» [14]. Саме Рекомендацію 621 (1971) поклала початок формуванню міжнародних стандартів поводження з тваринами в процесі проведення експериментів. Робота над проектом конвенції про використання живих тварин в експериментальних цілях була розпочата в січні 1978 р. САНРА присвятив десять пленарних засідань для роботи над складанням проекту конвенції, а також ряд зустрічей малих робочих груп, на яких проводився компаративний аналіз законодавства європейських держав з даного питання та обговорення стану еволюції, тенденцій наукових досліджень, що мають відношення до експериментів над тваринами. При розробці проекту конвенції САНРА співпрацював зі спостерігачами зі США та Комісією Європейських співтовариств, а також з рядом неурядових організацій (Всесвітнім товариством захисту тварин, Європейською федерацією асоціацій фармацевтичної промисловості, Міжнародною радою з науки лабораторних тварин).

29 квітня 1983 р. проект конвенції був схвалений САНРА і був переданий до Комітету Міністрів. Відповідно до рішення Комітету Міністрів, 7 березня 1985 р. пройшла нарада технічних експертів під головуванням вченого С. Еріксена (Норвегія) по підготовці остаточного розгляду Комітетом Міністрів проекту Конвенції. 31 травня 1985 р. Комітет Міністрів прийняв текст Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей № 123 (European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes), яка 18 березня 1986 р. була відкрита для підписання.

⁵ Преамбула Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей 1989 р.

Таким чином, результатом діяльності САНРА стало прийняття у 1986 р. Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей № 123, яка вступила в силу 1.1.1991 р. Станом на 31 липня 2013 р. Конвенцію 1986 р. підписали 28 держав-членів Ради Європи, ратифікували – 22, однак Україна не є учасницею цієї Конвенції [15]. Зазначимо, що для набрання сили Конвенції 1986 р. необхідно було чотири ратифікації. В. Є. Бо-трей-ко акцентує увагу на необхідності підписання та ратифікації Конвенції 1986 р. Україною [11, С. 4]. Як зауважує І. І. Коробко, що прийняття Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей стало наслідком все більш прогресуючого зоозахисного руху у світі [16, С. 73].

У своїй основі Конвенція 1986 р., перш за все, спрямована на зменшення як кількості експериментів, так і кількості тварин, що використовуються для них. В положеннях Конвенції 1986 р. міститься заклик до Договірних Сторін робити експерименти над тваринами тільки тоді, коли немає іншої альтернативи. Також всі наукові дослідження, що ставлять своїм завданням пошук альтернативних методів експерименту, повинні заохочуватися.

Конвенція 1986 р. передбачає наступні принципи захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей:

- тварини для експериментів повинні відбиратися на основі чітко встановлених критеріїв;
- тварини підлягають догляду, і їх страждань, наскільки це можливо, слід уникати;
- методи загальної або місцевої анестезії або методи анальгії чи інші методи, призначені для максимального усунення довготривалих пошкоджень, болю, страждань або тривоги застосовуються в кожній процедурі і на протязі всього часу експерименту;
- по завершенні будь-якої процедури приймається рішення про збереження тварини в живих або її умертвіння гуманним методом;
- установи-користувачі повинні мати у своєму розпорядженні приміщення та обладнання, яке відповідає видам тварин і використовуваним процедурам, щоб їх проектна розробка, будівництво та організація діяльності дозволяли найбільш ефективно проводити процедури з тим, щоб отримувати відповідні результати при найменшій кількості використаних тварин і з заподіянням їм найменших довготривалих пошкоджень, болю, страждань або тривоги;
- особи, які здійснюють процедури або беруть у них участь, а також особи, які здійснюють догляд за тваринами, які використовуються в процедурах, включаючи контроль, повинні мати відповідну освітню та професійну підготовку.

Має значення зобов'язання, що походить зі ст. 5 Конвенції 1986 р. щодо прийняття Договірними Сторонами, як тільки буде можливо і в будь-якому випадку, протягом п'яти років з дня набуття для неї чинності Конвенції 1986 р. всі необхідні заходи для здійснення її положень і для забезпечення ефективної системи контролю і спостереження. Проте, положення Конвенції 1986 р. не обмежують держав-учасниць щодо прийняття більш суворих правил з метою забезпечення захисту тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей.

В результаті прийняття в 1986 році Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей була розроблена «3R-концепція»⁶, згідно з якою необхідно прийняти всі заходи щодо скорочення і заміни тварин при проведенні будь-якого виду експериментів [17]. В даний час «3R-концепція» застосовується для оцінки допустимі експериментів в науці та промисловості на всій території Європейського Союзу.

Для більш ефективної реалізації Конвенції 1986 р. держави-учасниці кожні п'ять років або частіше, якщо цього вимагатиме більшість Сторін, проводять в рамках РЄ багатосторонні консультації, в форматі зустрічей, що скликаються Генеральним секретарем РЄ, з метою розгляду застосування Конвенції, а також доцільності її перегляду або розширення її окремих положень. На одній із таких зустрічей у 1998 р. було прийнято рішення про розробку та прийняття Протоколу про поправку до Конвенції 1986 р. Так як принципи Конвенції 1986 р. вважаються тільки відправною точкою для розширення та зміцнення її положень [18]. У ході своєї роботи з урахуванням нових наукових даних і практичного досвіду, накопиченого з моменту набуття чинності Конвенцією, Сторони домовилися про необхідність оновлення суто технічних положень, викладених у Додатках до Конвенції. З цієї причини 12 лютого 1998 р. Комітет Міністрів затвердив Протокол про поправку до Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших

⁶ 3R-концепція Рассела і Барча включає в себе три базових принципи організації досліджень на тваринах: reduction - максимально можливе зменшення кількості тварин, використовуваних для здійснення необхідних навчальних або наукових цілей; refinement - поліпшення, вдосконалення експериментальних методик для зниження (виключення) негативних (больових, стресових та інших) впливів на тварину; replacement - усунення тварин з експериментальної або навчальної роботи, якщо є можливість отримати аналогічні результати альтернативними методами.

наукових цілей № 170 і 22 червня 1998 р. був відкритий для підписання, який вступив в силу 2.12.2005 р. Станом на 31 липня 2013 р. Протокол про поправку до Конвенцію 1986 р. підписали 23 держав-членів Ради Європи, ратифікували – 20 [19].

Протокол вносить зміни до Конвенції 1986, ставлячи завдання забезпечити відповідність додатків до неї з результатами досліджень над тваринами, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях. Він удосконалює передбачену Конвенцією систему багатосторонніх консультацій і вводить нові положення про порядок зміни додатків до неї.

Велику увагу питанням правового регулювання поведінки з тваринами під час експериментів приділяє Європейський Союз. Так, в ЄС 22 вересня 2010 р. була прийнята Директива «Про захист тварин, що використовуються для наукових цілей», в якій зазначається досягнення результатів щодо виконання попередньої Директиви 86/609/ЕЕС від 24 листопада 1986 р. про усунення відмінностей між законами, правилами та адміністративними положеннями держав-членів щодо захисту тварин, що використовуються для експериментальних та інших наукових цілей [20]. В Директиві 2010/63/EU зазначаються, що деякі держави-члени прийняли національні заходи, що забезпечують високий рівень захисту тварин, які використовуються для наукових цілей, а інші застосовують тільки мінімальні вимоги, викладені у Директиві 86/609/ЕЕС. Ці відмінності складають бар'єри в торгівлі продуктами і «речовинами розвитку», отриманими завдяки експериментам на тваринах. Саме ця обставина стала причиною прийняття Директиви 2010/63/EU, яка передбачає більш докладні правила для того, щоб зменшити відмінності шляхом апроксимації правил, застосованих в цій області і для забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку. Також в Директиві 2010/63/EU відображена мета ст. 13 Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) щодо поліпшення умов життя тварин, що в свою чергу має вагомe значення для ЄС.

Отже саме факт прийняття першого міжнародного договору регламентуючого захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей, свідчить про небайдужість світової спільноти щодо захисту тварин від жорстокого поводження та новий етап гуманізації міжнародного співтовариства. Однак, це лише один з кроків до універсалізації захисту хребетних тварин, в тому числі під час проведення досліджень.

1. И. П. Павлов, 1849 – 1936, (К 100-летию присуждения Нобелевской премии). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.infran.ru/Samoilov-article.htm>
2. Носик Б. М. Альберт Швейцер. – М.: «Молодая гвардия», 1971.
3. Ryder R. D. *Animal Revolution: Changing Attitudes Toward Speciesism*. L.: Berg Publishers, 2000.
4. Symons J. *Animal Rights and the Politics of Literary Representations*. N. Y.: Palgrave, 2002.
5. Mayer J. *The Expression of the Emotions in Man and Laboratory Animals* // *Victorian Studies*, 2008. – Vol. 50. – № 3.
6. Боровик М. Медицинские опыты над животными и их общественное восприятие в контексте социальной истории. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pandia.ru/text/78/006/71052.php>
7. Боровик М. А., Михель Д. В. Движения по защите животных: история, политика, практика / М. А. Боровик, Д. В. Михель / Журнал исследований социальной политики, 2011. – № 8 (2).
8. Bernard Shaw G. *Dogs' Protection Bill*. L.: National Publishing Company Limited, 1919.
9. Уголовный кодекс Франции : Принят в 1992 году ; Вступил в силу с 1 марта 1994 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266,100104299,100105280,100105339,100105390,100105401>
10. Уголовный Кодекс Республики Сан-Марино : Принят Высшим Генеральным Советом 25 февраля 1974 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=100116531,100116533,100117068,100117177,100117364#text>
11. Бортрейко В. Е. Правовые и моральные вопросы защиты животных и растений от жестокого обращения.
12. Біоетична експертиза доклінічних та інших наукових досліджень, що виконуються на тваринах: методичні реко-

- мендації / Національний Комітет з питань біоетики при Президії НАН України, Комітет з біоетики при Президії АМН України, Інститут фармакології і токсикології АМН України, Державний фармакологічний центр МОЗ України К., 2006.
13. Флоренц Бенуа-Ромер, Гайнріх Клебес *Право Ради Європи*. Прямує до загальноєвропейського простору / Пер. з англійської. – К.: К.І.С., 2007.
14. *European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes: Explanatory Report* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/HTML/123.htm>
15. Статус на 31/7/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=123&CM=&DF=&CL=RUS>
16. Коробко І. І. Міжнародно-правові стандарти захисту домашніх тварин від жорстокого поводження / І. І. Коробко / Український часопис міжнародного права. – №1. – 2013.
17. Russel W. M. S., Burch R. L. *The Principles of Humane Experimental Technique*. Special Ed. Potters Bar: Universities Federation for Animal Welfare, 1992.
18. *Европейская конвенция о защите позвоночных животных, используемых для экспериментов или в иных научных целях*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/treaty/rus/Summaries/Html/123.htm>
19. Статус на 31/7/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=170&CM=0&DF=&CL=RUS>
20. *On the protection of animals used for scientific purposes: Directive 2010/63/EU of the European Parliament and of the Council of 22 September 2010* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:en:PDF>

Юлія Козак

Міжнародні стандарти у сфері захисту тварин

У статті окреслюється поняття захисту навколишнього середовища, зокрема тваринного світу. Аналізується міжнародна правова база та міжнародні стандарти у сфері захисту тварин. Обговорюються проблемні питання юридичного захисту тварин.

The article outlines the concept of environmental protection, including wildlife. The international legal framework and international standards for the protection

Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища - одна з нових, що продовжують своє формування галузей міжнародного права, і пояснюється це, перш за все, гостротою глобальних екологічних проблем. Охорона навколишнього середовища в міжнародному праві являє собою систему принципів і норм, що регулюють діяльність його суб'єктів з раціонального, екологічно обґрунтованого використання природних ресурсів та збереження сприятливих умов життя на Землі в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

У поняття навколишнього середовища входить досить широке коло елементів, пов'язаних з умовами існування людини. Вони включають в себе три групи об'єктів:

- об'єкти природного (живого) середовища - флора і фауна;
- об'єкти неживого середовища - морські та прісноводні басейни (гідросфера), повітряний басейн (атмосфера), ґрунт (літосфера), космічний простір;
- об'єкти штучного середовища, створеного людиною.

Стосовно теми нашого дослідження розглянемо міжнародні правові акти, що стосуються використання та охорони тваринного світу - фауни.

Важливо підкреслити, що говорячи про захист тваринного світу, мається на увазі не тільки охорона особин (тварин), а, перш за все, місць їх природного проживання, екосистем. Наприклад: Рамсарська конвенція 1971 року про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів. Конвенція ратифікована СРСР в 1976 р.

Вашингтонська конвенція 1973 року про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (СІТЕС). Метою даної Конвенції є запобігання надмірної експлуатації флори і фауни допомогою введення контролю за торгівлею цими видами через систему експортно-імпорتنих дозволів. Конвенція набула чинності для СРСР 8 грудня 1976.

Європейська конвенція з охорони дикої флори, фауни і природних середовищ існування. Прийнята в 1979 році (м.Берн). Ця загальноєвропейська конвенція покликана «зберігати дикі види флори і фауни, їх природні місця проживання, особливо, ті види і місця проживання, для збереження яких потрібно співробітництво кількох держав, а також сприяти такій співпраці». Конвенція містить положення про охорону як місць проживання, так і самих видів флори і фауни, що підлягають охороні, і про методи полювання і знаряддях лову, які повинні бути заборонені.

Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні (Париж, 13 грудня 1968 р.). Дана конвенція поширює своє регулювання переважно на домашніх тварин (худоба), проте глава V (Інші ссавці й птахи), а також глава VI (Холоднокровні тварини) може бути застосована до об'єктів тваринного світу.

У цілому ж, як видно з наведеного переліку документів, міжнародні договори з охорони тваринного світу можна об'єднати в дві групи: договори, спрямовані на охорону флори і фауни в цілому, і договори, що охо-

КОЗАК Юлія Василівна,

аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

роняють одну популяцію (вид, сімейство). Прикладом угоди, що стосується захисту конкретного виду або популяції можуть послужити:

- Конвенція про збереження тюленів Антарктики (Лондон, 1972 р.);
- Тимчасова Конвенція про збереження котиків північної частини Тихого океану (Вашингтон, 9 лютого 1957 р.);
- Міжнародна Конвенція з регулювання китобійного промислу (Вашингтон, 2 грудня 1946 р.) - передбачає охорону всіх видів китів від винищення і збереження для майбутніх поколінь тих величезних природних багатств, які представляють собою запаси китів.

У 1931 році у Флоренції на Міжнародному конгресі прихильників руху на захист природи було прийнято рішення про святкування Всесвітнього дня захисту тварин. З тих пор 4 жовтня в усьому світі відзначається Всесвітній день захисту тварин (World Animal Day).

Цей день був вибраний не випадково: 4 жовтня - день пам'яті одного з найбільш шанованих католицьких святих, покровителя тварин Франциска Азіського.

Сьогодні проблем, пов'язаних із тваринами, стає все більше. Мета Дня - звернути увагу на ці проблеми. Щодня в засобах масової інформації, в Інтернеті з'являються новини про безжальне, антигуманне поводження людини з тваринами. Багато злочинів у сфері захисту тварин залишаються безкарними. Подібна ситуація не може не турбувати громадськість, і особливо правозахисні організації.

Початком боротьби за захист тварин від жорстокості слід вважати час, коли для цієї мети були організовані спеціальні спільноти і стало створюватися законодавство на захист тварин.

Історія захисту тварин бере свій початок ще з давніх часів. Так, Піфагор одним з перших підняв питання про повагу до тварин і жорстоке ставлення до них.

Перша організація з захисту тварин була створена в 1824 році у Великобританії і мала назву «Товариство з запобігання жорстокого поводження з тваринами» (Society for the Prevention of Cruelty to Animals). Після 1824 товариства захисту тварин почали створюватися в різних країнах Європи: у Скандинавських країнах, у Німеччині, Швейцарії та ін.. У 1877 році американські товариства з захисту тварин об'єдналися і утворили Американську гуманну асоціацію.

Перша міжнародна організація з захисту тварин була створена в 1959 році - Міжнародне товариство захисту тварин, яке в 1981 році об'єдналося з Всесвітньою федерацією захисту тварин і було перетворено у Світове товариство захисту тварин (World Society for the Protection of Animals, WSPA).

На сьогоднішній день на міжнародному рівні, крім вищезгаданої організації, діє розгалужена система організацій, які ведуть боротьбу за права тварин. Особливе місце серед них займає People for the Ethical Treatment of Animals, PETA (Люди за етичне поводження з тваринами) [1] - організація, що проводить безпрецедентні акції з метою захисту тварин.

Міжнародне законодавство щодо захисту тварин представлено конвенціями і угодами Україна є учасницею деяких з них. Серед правових актів, до яких Україна не приєдналася до теперішнього часу, знаходяться: Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях [2], Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах [3], Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій [4].

Більшість країн світу мають закони, що забороняють жорстоке поводження з тваринами в різних сферах. Варто відзначити, що перший закон на захист тварин від жорстокості був прийнятий в 1822 році у Великобританії. Потім подібні закони з'явилися в більшості європейських країн.

Сьогодні європейське законодавство щодо захисту тварин дуже прогресивне на відміну від законодавства українського. Найбільш наочним прикладом є Німеччина, яка стала першою у світі державою, який закріпив права тварин в Конституції, сталося це в 2002 році.

Для сучасного законодавства щодо захисту тварин характерно те, що нормативні документи стали створюватися на міжнародному рівні. Такими документами є Конвенції, що розробляються Радою Європи, які передбачають захист тварин у різних областях їх використання. Приблизний список включає в себе: Конвенцію ООН «Про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою знищення» (United Nations Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, CITES); Міжнародну китобійну комісію (International Whaling Commission, IWC); Законодавство Європейського Союзу - має величезний вплив на країни ЄС, останнім часом ЄС приділяє помітно більше уваги турботі про благополуччя тварин; Рада Європи (нещодавно прийняла ряд конвенцій, спрямованих на забезпечення благополуччя тварин; ці конвенції є цілком універсальними і можуть ефективно використовуватися як прецедент для політичного лобювання інтересів тварин у країнах, що не входять до Ради Європи); Всесвітню організацію здоров'я тварин (International Organisation for Animal Health, OIE); Конвенцію про збереження мігруючих видів диких тварин (Convention on Migratory Species, CMS); Конвенцію про біологічне різноманіття (Convention on Biological Diversity, CBD); Всесвітню декларацію про благополуччя тварин (United Nations Universal Declaration for Animal Welfare, UDAW)

Європейська конвенція про захист домашніх тварин (кімнатних тварин) № 125 від 13.11.87 р. Це найбільш пізній документ. Його відрізняє те, що укладачі визнають наявність у людини морального обов'язку перед тваринами, вказують на цінність домашніх тварин для суспільства, а також на те, що людину і цих тварин пов'язують особливі узи. Основні принципи ставлення до домашніх тварин включають: заборона заподіяння страждань тваринам і залишення їх напризволяще. Конвенція передбачає охорону здоров'я тварин, захист від експлуатації при дресируванні, комерційному розведенні. Забороняються хірургічні операції на тваринах з метою зміни їх зовнішності: купірування хвостів і вух, видалення іклів і пазурів та інше. Виллов безпритульних тварин повинен проводитися гуманно; з метою скорочення числа цих тварин повинна проводитися стерилізація.

У 1986 році була прийнята Конвенція по захисту експериментальних тварин, в якій також згадувався моральний обов'язок людини перед усіма тваринами і необхідність зменшити страждання тварин в експерименті, оскільки тварини здатні відчувати біль і страх.

У числі інших, раніше прийнятих Конвенцій можна згадати документи, що регламентують забій тварин на бойнях, порядок міжнародних перевезень тварин. Хоча Росія починає брати участь у роботі європейських міжнародних органів, з усіх Конвенцій, що стосуються захисту тварин, урядом Росії поки підписана тільки Конвенція з міжнародних перевезень тварин від 1968 року.

Конвенція з міжнародної торгівлі видами, що перебувають під загрозою зникнення, була прийнята в 1975 році. Ця Конвенція підписана 112 країнами і забороняє вивезення певних видів диких тварин і рослин. Згадувані види тварин включають лисого орла, великих мавпи, носорогів, морських черепах, великих китів, гігантських панд, азіатських і африканських слонів, багатьох великих диких кішок.

1. Офіційний сайт ПЕТА (Люди за етичне поводження з тваринами): [сайт]. - URL: <http://www.peta.org/>
2. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях (ЕТС № 123) [Електронний ресурс]: (Міститься у м. Страсбурзі 18.03.1986 р.).

3. Європейська конвенція про захист тварин, які утримуються на фермах (ЕТС № 87) [Електронний ресурс]: (Міститься у м. Страсбурзі 10.03.1976 г.).
4. Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій (ЕТС № 102) [Електронний ресурс]: (Міститься у м. Страсбурзі 10.05.1979 р.).

Надежда Зубченко

Сравнительно-правовой анализ законодательства государств в сфере обращения с животными

Проведено порівняльний аналіз законодавства окремих держав у сфері поводження з тваринами. Представлено класифікацію правових норм в сфері поводження з тваринами.

The article deals with the comparative analysis of the legal regulation of some states in the area of the treatment of animals. There is a classification of legal norms on the treatment of animals.

«Величие нации и степень ее духовного развития можно определить по тому, как эта нация обращается с животными» - эти слова великого гуманиста Махатмы Ганди полностью отражают существующее положение вещей. Конкретизируя эту формулу, и проводя соответствующие параллели, объективно оценить гуманизм по отношению к животным в рамках определенного государства возможно на основании степени разработанности и соблюдения законодательства об обращении с животными. Поэтому мы считаем необходимым и важным исследование генезиса национального правового регулирования сферы обращения с животными, и проблем имплементации международно-правовых норм в сфере обращения с животными в различных государствах.

Актуальность данной тематики обусловлена неодинаковым уровнем регламентации сферы обращения с животными в различных государствах, в том числе и в Украине. Данная тенденция обуславливает необходимость изучения национальных механизмов регулирования сферы обращения с животными и специфики их функционирования.

Объектом исследования являются общественные отношения, возникающие в процессе правового регулирования обращения с животными в отдельных государствах. Предметом являются становление и развитие национального регулирования обращения с животными и степень имплементации международных норм в рассматриваемой сфере в национальное законодательство.

Тематике обращения с животными посвящалось немало работ как отечественных, так и зарубежных ученых. Данные публикации посвящены общим принципам правового регулирования обращения с животными, историческим, философским и этическим аспектам обращения с животными, гражданско-правовой и уголовно-правовой регламентации обращения с животными; однако очень малое число работ посвящено международно-правовому регулированию обращения с животными. Краткий перечень публикаций и исследований относительно обращения с животными указан в библиографии Т.Р. Короткого, Н.И. Зубченко «Правовое регулирование обращения с животными и защита их от жестокого обращения» (Одесса, «Феникс», 2013 г.).

Поэтому целью настоящего исследования является сравнительно-правовой анализ развития и функционирования национальных механизмов регламентации обращения с животными в контексте имплементации норм международного права рассматриваемыми государствами.

Общие для различных правовых систем юридические аспекты обращения с животными могут включать несколько составляющих: защиту животных от жестокого обращения, условия приобретения, содержания, разведения животных, транспортировку и иные действия с целью как обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия и безопасности человека, так и гарантий соблюдения стандартов благоприятного обращения с животными. Правовое регулирование направлено в основном на создание благоприятных условий существования и содержания животных, а также на защиту от неоправданных мучений, причинения увечий, бесосновательного умерщвления.

В настоящее время наиболее разработанным является законодательство европейских государств в сфере обращения с животными. Отправной точкой для формирования законодательства, запрещающего жестокость по отношению к животным, стал ряд правовых актов Великобритании первой половины XIX века. В 1822 году Парламент принял закон Ричарда Мартина по предотвращению жестокого и недопустимого обращения с крупным рогатым скотом. В 1911 г. был принят Закон о защите животных, который действовал без поправок на протяжении десятилетий. Не менее значимыми законодательными актами Великобритании являются Закон о домашних животных 1951 г., Закон о разведении собак 1973 г. и 1991 г., Закон о дрессировке 1925 г. [1] Важным шагом на пути к эффективной реализации законодательства Великобритании является издание «Сводов практики», которые сопровождают указанные нормативные акты.

В числе других законов в Великобритании действует Акт благосостояния животных 2006 года (Animal Welfare Act), включающий регламентацию обращения с любыми позвоночными животными, однако иногда его относят к числу актов «мягкого права» [2], как и иные Акты благосостояния животных (Австрии, Финляндии и т.д.).

Одним из наиболее старых национальных актов об обращении с животными является Акт по защите животных, принятый в Дании в 1875 году, с поправками от 1991 и 1993 гг. Акт содержит нормы относительно создания владельцем животного достойных условий содержания, обращения, удовлетворения потребностей животного. Контроль за выполнением законов в сфере защиты животных относится к компетенции Министерства внутренних дел и здравоохранения [3].

Впервые требования о благополучии животных на конституционном уровне закрепила Швейцария. В 1994 году проведенный в Швейцарии референдум изменил статус животных с «вещи» на «чувствующих» существ. В 1999 г. Конституция Швейцарии установила полномочия государства в отношении обеспечения благополучия животных, содержащихся на фермах (ст. 80 Федеральной Конституции Швейцарской Конфедерации) [4].

В Швейцарии подробно регламентирована защита не только домашних животных, но и экспериментальных и сельскохозяйственных, что предусматривается единым Законом от 1978 г. Он содержит требования относительно условий содержания животного, подготовке персонала для работы с экспериментальными животными, условия получения разрешения для содержания диких и домашних животных, торговле животными, транспортировке. Отдельное внимание уделено получению разрешения на проведение экспериментов, а также необходимости обезболивания животного во время экспериментов [5].

В 2002 году Германия дополнила Конституцию положением о защите животных, тем самым став одним из первых государств, которые закрепили нормы об обращении с животными на конституционном уровне (статья 20а) [6]. Особенностью данного положения является наделение животных базовыми правами (право на жизнь и здоровье).

Также действует Закон о защите животных (Tierschutzgesetz) 1972 г., и Распоряжение по содержанию собак (Hundeverordnung); законодательно утверждена система приютов. Закон о защите животных устанавливает штрафные санкции в случае нарушения правил обращения с животными, а также специальное налогообложение. В Германии выделяют специальную отрасль права – «Права животных» (Tierrechte) [2, p. 28].

Опыт Германии в решении проблемы бездомных животных показывает, что на этот процесс необходим длительный срок (5-9 лет) и выполнение трех обязательных условий: 1. Принятие нормативных актов, ограничивающих воспроизводство животных. 2. Проведение Программ стерилизации, учета животных, а также работа приютов. 3. Воспитание и просвещение населения.

Примером документа, криминализирующего жестокое обращение с животными, является Закон по защите животных Франции, который устанавливает два типа нарушений – неприемлемое обращение с животными и жестокое обращение с животными, причинение им страданий. Ответственность за подобное обращение с животными предусмотрено тремя статьями Уголовного кодекса Франции (ст.ст. 132-75, 521-1, 521-2). В зависимости от тяжести нарушений, виновный может быть лишен свободы сроком от 8 до 10 дней или подвергнуться штрафу. При повторном нарушении срок лишения свободы может быть увеличен до двух месяцев. Ответственность за жестокое обращение с животными наступает в случае причинения боли животному, совершенного без необходимости [7].

Следует обратить внимание на специфику законодательства Финляндии об обращении с животными. Акт благосостояния животных 1996 г. содержит нормы, связанные с положениями Уголовного кодекса Финляндии, где в качестве санкции за жестокое обращение с животными применяется конфискация животных и запрет контакта с животными. Имеется в виду временный (редко – постоянный) запрет содержать животное, распоряжаться ним и производить в отношении него любые другие действия, которые могут повлиять на благосостояние животного. Этот запрет может налагаться за правонарушения, в том числе и преступления против благосостояния животных, и имеет временные ограничения – 1 год, период, определенный судом, и постоянный запрет [8].

Примером государства, применяющего «soft law» в отношении благосостояния животных, является Австрия, где действует Акт о благосостоянии животных 2005 г., который запрещает некоторые виды деятельности, связанные с животными, регламентирует обращение с животными. Отдельное внимание уделяется обращению с сельскохозяйственными животными и их содержанию на фермах [9].

В государствах Северной и Южной Америки под влиянием опыта Великобритании и других европейских государств в области обращения с животными был принят ряд правовых актов, регулирующих обращение с животными. При этом структура, сфера действия и механизм реализации американских правовых актов существенно отличается в различных государствах.

В Соединенных Штатах существуют три федеральных законов, касающихся защиты животных: Закон защиты животных, «Закон 28 часов» 1877 года, и Закон о гуманных методах умерщвления. Данные акты направлены на защиту от умышленного вреда, пыток или негуманного умерщвления животных. Сельскохозяйственные животные исключены из сферы действия этих законодательных актов. В каждый из штатов предусмотрен собственный механизм регулирования обращения с животными и обеспечения их благополучия [10].

Бразилия является представителем группы государств, которые устанавливают конституционный принцип защиты окружающей среды и животных как ее составной части. Такое положение закреплено в ст. 225 Конституции Бразилии [11]. Конституция Бразилии признает, что животные обладают основными правами и свободами (право на жизнь, право на защиту от жестокости и страданий, право на гуманный метод умерщвления); основываясь на данном положении, Верховный Суд Бразилии рядом своих постановлений запретил народные традиции, связанные с причинением страданий животным.

Политика государств Азии изначально в силу традиций и менталитета граждан тяготеет к проявлению уважения к природе и к животным в частности. Однако прямое следование данному принципу наблюдается лишь в Индии, в иных государствах Азии нормативное закрепление традиции уважения к животным либо недостаточно, либо вообще отсутствует.

Религиозные традиции индуизма исключают какое-либо насилие над животными, наделяемых душой. Традиция уважения к животным получила закрепление в нескольких юридических аспектах. Во-первых, под эгидой Министерства экологии Индии существует Совет благополучия животных, который осуществляет поддержку деятельности неправительственных организаций, деятельность которых направлена на предотвращение насилия над животными. Во-вторых, действуют несколько правовых инструментов, которые представляют собой акты «мягкого права» [12], которое распространяет свое действие на большинство правоотношений, связанных с животными. В-третьих, особенностью индийского права относительно обращения с животными является то, что оно направлено в основном на сельскохозяйственных животных. Практическим объяснением данной тенденции может служить влияние социальных и исторических факторов на развитие права.

Китай является государством с глубокими культурными и правовыми традициями. Однако защита животных не является частью этой правовой традиции. Поэтому Китай, несмотря на сравнительно развитую правовую систему, имеет всего два нормативных акта, косвенно касающихся обеспечения благополучия животных – Закон о дикой природе [13] (принятый под влиянием подписания государством международных соглашений) и Закон о рыбной ловле [14]. Что касается принятия акта об обращении с домашними животными и защите их от проявления насилия и жестокости, то в научных кругах ведутся дискуссии о принятии подобного акта, основанного на опыте развитых государств [15].

Япония, в отличие от Китая, считается одним из первых государств

Азии, где был принят правовой акт в сфере обращения с животными – Закон о защите и контроле над животными 1973 г. [16]. В данном акте прописаны основные положения обращения с животными и защиты их от жестокости. Действие закона детализируется в каждой из административно-территориальных единиц государства (префектур) дополнительными региональными актами об обращении с животными. Также существует центральный орган государственной власти под эгидой Премьер-министра – Совет по благополучию животных.

На Африканском континенте правовые акты о защите животных представлены законодательством ряда государств, среди которых Зимбабве, Малави, Египет. В Египте регламентация обращения с животными предусмотрена Аграрным кодексом (глава 2) [17]. В Малави принят законодательный акт об обращении с животными на заповедных территориях [18]. В Зимбабве в 1960 году был принят Акт предупреждения жестокого обращения с животными [19], предусматривающий общие принципы обращения с животными, процедуры купли-продажи и т.д. Особо выделяется регламентация обращения с дикими животными.

В мусульманском обществе сильны традиции уважения к любой форме жизни, в том числе и к животным. Мусульманская религия описывает большое количество примеров гуманного обращения с животными. Именно это оказало значительное влияние на формирование правовых норм об обращении с животными в исламских государствах.

В Турции с 2004 года действует Закон о защите животных [20], в котором определяются основные условия обращения с животными, а также определяется порядок создания приютов для животных. На стадии разработки находится законопроект о запрете издевательств и жестокого умерщвления животных.

Саудовская Аравия при формировании правовых норм об обращении с животными руководствовалась, в первую очередь, религиозными и традиционными нормами. Например, в современном законодательстве отражена концепция «химы» - охрана дикой природы, а также религиозный запрет насилия над животными и проведения опытов [21].

Анализируя практику представленных государств, можем прийти к нескольким выводам:

1. Юридическая сторона обращения с животными включает несколько составляющих: защиту животных от жестокого обращения, условия приобретения, содержания, разведения животных, транспортировки и тому подобное.

2. Общим признаком нормативно-правовых актов об обращении с животными является то, что они запрещают причинение животным боли, страданий, страха, а также вменяют в обязанность владельцу содержание животного в достойных условиях.

3. Положения национального законодательства об обращении с животными могут быть условно классифицированы по характеру норм на:

- конституционные нормы;
- нормы отдельных законодательных актов либо актов, криминализирующих жестокое обращение с животными;
- нормы актов о благосостоянии животных, которые могут быть как едиными, так и с дополнениями в виде локальных или региональных актов;
- положения актов «мягкого национального права» («soft law»).

1. Animal Welfare Act 2006 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.animallaw.info/nonus/statutes/statute_details/print.htm; The Pet Animals Act 1951 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stukuk1951c35.htm>; Performing Animals Act 1925 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stuk1925c38.htm>; Breeding of Dogs Act 1973 and 1991 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stukuk1973c60.htm>

2. Legislative and regulatory options for animal welfare. - By Jessica Vapnek, Megan Chapman. - Food and Agriculture Organization of the UN. - Rome. - 2010. - P. 27.

3. Dyreværnsloven (Act on the Protection of Animals (Denmark)). - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=2714>

4. Конституция Швейцарии (Швейцарской Конфедерации) от 18 апреля 1999 г. (текст Конституции приводится по сборнику "Конституции государств Европы". Издательство НОРМА, 2001 г.). - Электронный ресурс. - Режим доступа: http://web.archive.org/web/20090609155832/http://constitution.garant.ru/DOC_3864915.htm

5. Swiss Federal Act on Animal Protection of March 9, 1978. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stchapa1978.htm>

6. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>

7. Уголовный кодекс Франции. Принят в 1992 году; Вступил в силу с 1 марта 1994 года. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://constitutions.ru/archives/5859>

8. The Criminal Code of Finland Retrieved July 23, 2010. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>

9. The Austrian Animal Welfare Act 2005. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.aerztaerztetiere.de/index.php?option=com_content&view=article&id=123:austria&catid=138&Itemid=588&showall=&limitstart=4&lang=en

10. Henry Cohen Brief Summaries of Federal Animal Protection Statutes. - Congressional Research Service, 2009 [Электронный

ресурс]. - Режим доступа: http://www.animallaw.info/articles/art_pdf/aruscohen2009fedlawsummaries.pdf

11. Overview of Brazil's Legal Structure for Animal Issues [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.animallaw.info/topics/tabbed_nonus/spbrazil.htm

12. Indian Prevention of Cruelty to Animals Act 1960 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stin59_1960.htm

13. Law of the People's Republic of China on the Protection of Wildlife 1989 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stcnwildlaw.htm>

14. Fisheries Law of the People's Republic of China 1986 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stcnfish.htm>

15. Song Wei Traditional Chinese Culture Poses Difficulty for New Animal Welfare Laws [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/articles/archsongculture2004.htm>

16. Japanese Law Concerning the Protection and Control of Animals 1973 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stj1973-law105.htm>

17. Book 2 on Animal Wealth of the Agricultural Code of Egypt 1966, Chapter 1 on Animal Development and Protection [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.animallaw.info/nonus/statutes/steg_animal_development_protection.htm

18. Malawi National Parks and Wildlife Act 1992 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stmanpwa1992.htm>

19. Zimbabwe Prevention of Cruelty to Animals Act 1960 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.animallaw.info/nonus/statutes/stzwprevention_cruelty_act.htm

20. Animal Protection Law of Turkey (№ 5199) [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.haytap.org/index.php/20070528133/mevzuat/animal-protection-bill-law-no-5199#top-toolbar-article>

21. Борейко В.Е. Постигание экологической теологии /В.Е. Борейко. - К.: Киевский эколого-культурный центр, 2003. - 128 с. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ecoethics.ru/old/b21/9.html>

Світлана Каланча

Досвід Німеччини в вирішенні питання безпритульних тварин

У статті розглянуто досвід Німеччини як передової держави у вирішенні питання безпритульних тварин. Розглянуті основні методи та способи вирішення даної проблеми, проаналізовано можливість перейняття німецького досвіду в Україні.

The article describes the experience of Germany as the advanced country in solving the problem of stray animals. The basic methods and ways of solving the problem are discussed; the possibility of takeover of the German experience in Ukraine is analyzed.

Питання необхідності розробки прав тварин в Україні все частіше підіймається в наукових колах. Права тварин вже давно узаконені в правових документах провідних держав світу. Європейці навіть шуткують, що тварини захищаються державою більше, ніж населення. Особливої уваги заслуговує досвід Німеччини у вирішенні питання безпритульних тварин.

Безпритульні тварини представляють собою загрозу безпеці населення міст. Зарубіжні фахівці виявили кілька причин появи на вулицях міст бездомних тварин:

- урбанізація в поєднанні з досягненнями ветеринарної медицини створили умови, що забезпечують більш довге життя безпритульних тварин та їх здатність до розмноження;
- швидке природне розмноження собак і кішок;
- безвідповідальність власників, що викидають тварин на вулицю;
- відсутність з боку держави необхідного рівня освіти населення;
- відсутність притулків;
- відсутність системи обліку домашніх тварин.

Сьогодні в економічно розвинених країнах в цілому успішно вирішується дана проблема. Високих результатів з контролю чисельності бездомних тварин можливо досягти, на думку західних фахівців, проводячи систему наступних заходів: розробка необхідного законодавства в даній області, навчання та освіта громадян, ідентифікація придбаних тварин, введення економічних механізмів, що побічно регулюють чисельність собак (диференційована плата за отримання ліцензії на володіння твариною, яка залежить від того, чи стерилізував власник свою тварину), організація стерилізації тварин, організація притулків, проведення гуманного умертвіння (евтаназії) бездомних тварин.

Фахівці в економічно розвинених країнах відмовилися від простого вилову й умертвіння безпритульних тварин, тому що даний спосіб виявився малоефективним. Для вирішення проблеми був вибраний більш складний, але ефективний шлях: превентивна робота по освіті населення і законодавче регулювання поводження з тваринами починаючи від їх народження, умов утримання, і до самої смерті.

Досвід Німеччини показує, що вирішити проблему бездомних тварин неможливо за один-два роки. Потрібен більш тривалий термін - 5-9 років. У Німеччині, також як у США та інших країнах, для вирішення проблеми потрібне виконання трьох обов'язкових умов:

- прийняття нормативних актів, що обмежують відтворення тварин;
- проведення Програм стерилізації та робота притулків.
- виховання і просвіта населення.

До прийняття урядом конкретних заходів підштовхнула активна робота громадських організацій (Tierschutzverein) - Товариств захисту тварин. У кожному регіоні Німеччині діють подібні організації. Їх першочерговим завданням є вирішення проблем бездомних тварин.

Німеччина - перша країна світу, яка ввела захист тварин до Конституції країни (травень 2002р., Стаття 20a) [1].

У Німеччині діє Закон про Захист тварин (Tierschutzgesetz) [2], а також Розпорядження з утримання собак (Hundeverordnung) [3], законодавчо затверджено систему притулків. У країні визнана професія «Захисник

КАЛАНЧА Світлана Геннадіївна,

магістрант відділення міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

тварин», а також діє спеціальна галузь права - «Право тварин» (Tierrechte). У цій області працюють адвокати, які можуть не тільки допомогти у випадку порушення прав власників тварин або у випадках знущання над тваринами, але і допомогти при придбанні тварин.

Держава захищає права тварин на гуманне ставлення до них. Жорстоке поводження провокує перетворення собаки в бездомну тварину, і чинне законодавство заохочує скарги третіх осіб на безвідповідальних господарів. Закон про захист тварин встановлює штрафні санкції у разі порушення правил поводження з тваринами. Так, наприклад, за викид тварини на вулицю (така форма поведінки прирівнюється до знущання) або його самовільне знищення накладається штраф 25000 євро (якщо з якихось причин немає можливості тримати вдома тварину, то за чинним законодавством його слід віднести до притулку).

Держава прагне зменшити чисельність народжуваних тварин навіть серед професійних заводчиків, які перебувають в офіційно зареєстрованих організаціях - їм надаються квоти, перевищувати які вони не мають право.

Непрямий метод обмеження кількості домашніх тварин - дозвіл у договорі найму житла встановлювати заборону на утримання в будинку тварини; даний пункт встановлюється на розсуд власника житла. З іншого боку, якщо в договорі відсутній даний пункт, то власник не має право примусити несподівано викинути тварину на вулицю. Також орендар має право до трьох місяців містити «в гостях» домашню тварину, навіть якщо в договорі є пункт про заборону утримувати тварину.

У Німеччині стягується податок на утримання собак. Річна сума його коливається в залежності від міста від 100 до 150 євро на рік на першу собаку і від 200 до 300 євро на наступні, незалежно від розмірів і породи собаки.

Винятком є лише «бійцівські» породи собак, податок на їх утримання становить близько 615 євро на рік. Одна з причин - серед собак саме бійцівські породи зустрічаються найчастіше на вулиці, тому що саме з ними не справляються їхні власники. Власники бійцівських собак повинні отримати спеціальний дозвіл на володіння та довідку «про благонадійність» собаки: «благонадійність» періодично перевіряється за допомогою тестування. Держава забороняє ввіз та розведення бійцівських собак (аналогічні заходи прийняті в Італії, Іспанії, Данії та Швеції).

При реєстрації права володіння твариною їй присвоюється спеціальний реєстраційний номер. Власники собак або гравірують отриманий номер на нашійнику, або наносять татуювання на вухо. Останнє досягнення науки - мікрочипування - уколом в шию тварині вводять чіп (вартість чіпа - 25-30 євро); прилад, що зчитує інформацію знаходиться у всіх притулках і ветеринарних клініках.

Що стосується втраченої тварини, то для її швидкого пошуку була створена безкоштовна база даних загублених тварин (TASSO Haustierzentralregister). Власник на добровільній основі може ввести в неї інформацію про свій тваринний з тим, щоб у разі його пропажі пошук був прискорений. Порядок оформлення простий і передбачає внесення в комп'ютер фотографії і докладний опис тварини.

Втрата тварини відбувається, як правило, під час прогулянки. З метою забезпечення спокою відпочиваючих громадян і запобігання втрати тварини в Німеччині заборонений вигул собак повідка в парках, зонах відпочинку і заповідниках. Собаки не допускаються на дитячі майданчики, у продуктові магазини та медичні установи (можливість знаходження тварин в кафе, ресторанах і приватних магазинах визначається їх власниками).

Основним методом контролю числа тварин у Німеччині, як і в інших західних країнах, вважається стерилізація.

Притулки в Німеччині (близько 500) - не просто місце перетримки та стерилізації собак і кішок, на яке держава практично не виділяє грошей, але т.зв. «місця захисту тварин». Тут також проходять тематичні зустрічі любителів тварин; при притулках працюють школи для собак, ведуть прийом ветеринари, які іноді займаються психотерапією з бездомним тваринам. Як правило, притулки організуються і функціонують під керівництвом Товариств захисту тварин.

Принцип роботи притулків заснований на принципі «безповоротного вилову», аналогічно проведеного в США і Великобританії. Знайдених тварин передають всім бажаним; також знайдені нові можливості уникнути евтаназії: собак передають у товариства сліпих, будинки престарілих. Для лікування душевно хворих людей розроблені програми «Тварини допомагають людям», для реалізації яких потрібні спеціально дресировані тварини (собаки, коні, дельфіни).

Притулки виконують ще одну важливу функцію: вони є готелями для тварин на час відпустки власників. Однак, в літній час місць всім бажаним не вистачає і тому поступово були створені альтернативні варіанти:

- зоомагазини;
- приватні пансіонати для тварин;
- послуги «сімейного затишку», які організують приватні особи (їх оголошення друкуються в місцевій пресі);

- фірми по догляду за твариною з виїздом додому. Персонал при вступі на роботу проходить перевірку в поліції.

Товариства існують на пожертви і невелику дотацію держави. Зміст середнього за величиною притулку обходиться приблизно в 1 млн. євро на рік. Частина прибутку виходить за рахунок власної діяльності притулку: розподілу (продажу) тварин, організації свят, і пр. Незважаючи на хронічну нестачу коштів, тваринам, як правило, забезпечується повноцінне харчування і ветеринарна допомога. Догляд здійснюється нечисленим персоналом. Частина роботи здійснюють солдати альтернативної служби. Великою популярністю користуються притулки як місце проходження шкільної та студентської практики. Любителі тварин різного віку і верств населення приходять до притулків у свій вільний час, щоб погуляти з собаками, принести їм їжі.

Основний принцип роботи притулків - зберегти життя прийнятим тваринам і знайти їм нового власника. Тому вони часто виступають у пресі (наприклад, передачі «Tiere suchen Zuhause» або «Herrchen gesucht»; оголошення в місцевих безкоштовних газетах, в «Inserat», «Frankfurter Rundschau» та ін.) (28)

Працівники притулків складають досье - перелік характеристик продаваного тваринного (наявність хвороб, щеплень, рис характеру) і дають кваліфіковану пораду при виборі породи залежно від передбачуваних умов утримання і т.п. Середня вартість продаваної собаки - 170 євро, кішок - 75 євро.

У момент покупки майбутній власник підписує договір, в якому зобов'язується гуманно поводитися з твариною. Часто через два тижні після покупки працівники притулку провідують покупця з метою переконатися, що власник дотримується умов продажу. Договір забороняє власнику продавати або передавати тварину іншій особі без попереднього інформування про це притулку. За порушення умов договору передбачається штраф.

Після покупки тварини, власник має право отримати консультацію у даному притулку і / або відмовитися від тварини, повернувши назад.

Незважаючи на численні зусилля працівників притулків, багато тварин все одно так і не знаходять власників і з причини браку місць і засобів у притулків, піддаються евтаназії (у середньому 60% бездомних тварин переходить до рук нових власників).

3.3. Просвіта населення

У Німеччині, як і в інших розвинених країнах, фахівці дійшли висновку, що вилов і стерилізація безпритульних тварин - це вже боротьба з наслідком, тому з причиною їх появи прагнуть боротися превентивними методами: просвіщаючи населення, працюючи з кожною новою людиною, який прийняв рішення завести собі домашню тварину. Наголос робиться на основних споживачів - дітей, - тих, хто найактивніше висловлює своє бажання придбати тварину. Пояснити дітям, що на людину лягає певна частка відповідальності при придбанні тварини, направлено обов'язкові "уроки захисту тварин" (Tierschutzunterricht), введені в шкільний курс навчання в 90-х роках ХХ століття. Нещодавно створений в місті Фульді центр екологічної освіти організує семінари для дітей та дорослих на теми захисту природи і тварин. (29) Центр створено за сприяння Міністерства освіти землі Гессен. Робота проводиться не тільки силами кількох викладачів Центру, але також за рахунок залучення представників різних наукових організацій та асоціацій.

Держава спільно з громадськими організаціями та притулками впливають на громадську думку і на прийняття рішення при покупці тварини, орієнтуючи людини на придбання безпородних собак і кішок з притулків (зменшуючи тим самим кількість тварин, вироблених в комерційних цілях). Пропагується точка зору, що породисті собаки, по-перше, мають ослабленим здоров'ям, а по-друге, безпородні коти і собаки є т.зв. «Добрими, соціальними тваринами» (Familienhund), які, пройшовши важкий час бездомного життя, вміють бути вдячними.

Таким чином, в економічно розвинених країнах боротьба з бездомними тваринами здійснюється за кількох напрямками:

- Створення системи обліку, реєстрації домашніх тварин і обов'язкова покупка ліцензії на право заводити тварину.
- Стерилізація тварин.
- Організація притулків, в яких містять загубилися тварин, а також здійснюються операції зі стерилізації і проводяться активні дії з пошуку нових власників з метою зменшення кількості пріспаних тварин.
- Встановлення правил з утримання тварин у житловому приміщенні і на прогулянці.
- Робота по освіті та навчанню населення та персоналу притулків. У США та Німеччині принцип боротьби з бездомними тваринами однаковий. Слід зазначити, що зменшення числа бездомних тварин відбувається поступово, протягом декількох років. Успіх реалізації програми багато в чому залежить від рівня свідомості громадян, їх поваги до прав тварин.

У цілому панівна сьогодні парадигма мислення у ставленні до домашнім і бездомним тваринам - гуманістична.

У підході до проблеми взаємовідносин «людина - тваринний світ» у закордонній екологічній етиці є два напрямки:

- 1) традиція підпорядкування, яка передбачає, що тваринний світ існує виключно для людини і його потреб;
- 2) традиція співпраці, що припускає, що людина покликана зберігати і удосконалювати тваринний світ.

1. Конституція Німеччини [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/index.html>

2. Tierschutzgesetz [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/tierschg/>

3. Hundeverordnung [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/tierschhuv/BJNR083800001.html>

Інформація для авторів

Редакція УЧМП приймає до розгляду авторські оригінали наукових статей українською, російською або англійською мовами, надруковані на одній стороні аркушів формату А4 через 1,5 інтервали та записані на дискеті у форматах *.doc або *.rtf. Стаття має бути обов'язково підписана автором (усіма співавторами). Кожному із авторів слід подати короткі анкетні дані (повністю прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса, службовий та домашній телефони, адреса електронної пошти тощо).

Разом із текстом статті необхідно подати її анотацію обсягом не більше п'яти речень (у середньому — 500 знаків) українською та англійською мовами. Звертаємо увагу авторів на необхідність належного оформлення посилань на літературні джерела. Нумерація виносков має бути єдиною для всієї статті. При посиланні на документ необхідно вказати його повні реквізити та джерело опублікування.

Рукописи не рецензуються і не повертаються за винятком випадків, коли редакційна колегія визнає за доцільне їхнє доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з наступним погодженням з автором.

Звертаємо також увагу авторів на вимоги ВАК України до наукових статей, що приймаються до друку у наукових фахових виданнях. Ці статті, зокрема, повинні містити такі необхідні елементи:

- 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- 3) формулювання цілей статті (постановка завдання);
- 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Науково-практичний журнал

ISSN 1814-3385

Спецвипуск: Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами та їх захисту і практика України, 2013

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Редакція може не поділяти точку зору автора.

Відповідальність за достовірність відомостей, що містяться в опублікованих матеріалах, несуть автори. Орфографія і стилістика статей збережені

Редакція залишає за собою право редагувати надані тексти.

Всі права захищено. При використанні матеріалів, надрукованих у журналі, посилання на «Український часопис міжнародного права» є обов'язковим.

© «Український часопис міжнародного права», 2013

© Юридична фірма «Проксен», 2013

Підписано до друку 10.09.2013
Формат 60x84/8 Папір офсетний
Гарнітура Book Antiqua
Ум-друк. арк. Обл.- вид. арк.
Наклад 300 Зам.

ПП «Видавництво «Фенікс»
03680, м. Київ, вул Шутова, 13Б
Свідоцтво ДК № 271 від 07.12.2000р.